

ISSN 2307-8035

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
**ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**
Випуск 6

Херсон-2016

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Демецька Владислава Валентинівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету, декан факультету перекладознавства

Заступники головного редактора:

Белєхова Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету

Відповідальний секретар:

Гізер Валерія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Члени редакційної колегії:

Біль Лучія – доктор філософії, заступник декана Інституту прикладної лінгвістики Варшавського університету (м. Варшава, Польща)

Гудманян Артур Грантович – доктор філологічних наук, професор, директор Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Главацька Юлія Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Коломієць Лада Володимирівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кредатусова Ярміла – доктор філософії, доцент факультету мистецтв Прешовського університету (м. Прешов, Словачія)

Покорн Ника К. – доктор філософії, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Люблянського університету (м. Любляна, Словенія)

Ребрій Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Романова Наталя Василівна – доктор філологічних наук, професор кафедри німецької мови Херсонського державного університету

Французова Катерина Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

**Науковий вісник Херсонського державного університету.
Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація» є фаховим виданням
на підставі Наказу МОН України від 11 липня 2016 р. № 820 (додаток № 12).**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
рішенням Вченої ради Херсонського державного університету
(Протокол № 7 від 26.12.2016 р.)**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(серія КВ № 21018-10818Р від 29.09.2014 р.
видане Державною реєстраційною службою України)

Офіційний сайт видання: www.tsj.kherson.ua

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Воронова З.Ю.

АСПЕКТИ ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОЇ ОБРАЗНОСТІ
НА ПРИКЛАДІ РОМАНІВ ДЖЕРАЛЬДА ДАРРЕЛЛА.....7

Дем'янчук Ю.І.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ
БАГАТОМОВНОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СЛОВНИКА
ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ КОЛОКАЦІЙ НАТО, СОТ ТА ООН.....12

Кучер З.І.

ВИКОРИСТАННЯ СИНТАГМАТИЧНОГО СПОСОБУ ПЕРЕЧЛЕНУВАННЯ
В ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ.....17

Ласка І.В., Пархоменко О.М.

КОНТРАСТИВНІ СТУДІЇ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА.....22

Найда А.М., Гольтер І.М.

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ СТІЙКИХ
НАРОДНИХ ПОРІВНЯНЬ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДАННЯ.....28

Полюк І.С.

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ENERGIE / ЕНЕРГІЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ
ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ.....34

Семенко С.М.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЯПОНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ
ТЕНРІЙСЬКОЇ РЕЛІГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТУ «ОФУДЕСАКІ»).....39

Смольницька О.О.

СТАРОЗАВІТНИЙ ДИСКУРС У ВИБРАНІЙ КОРОЛІВСЬКІЙ ШОТЛАНДСЬКІЙ
ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХVІ – ПОЧАТКУ ХVІІ СТ. У ЗІСТАВЛЕННІ З УКРАЇНСЬКОЮ
МИСТЕЦЬКОЮ РЕЦЕПЦІЄЮ ХХІ СТОЛІТТЯ.....46

СЕКЦІЯ 2 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Булава Н.Ю.

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК НЕОБХІДНОЇ
СКЛАДОВОЇ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ.....54

Дайнека Н.М.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ІНТЕРНЕТ-ТЕКСТІВ
ЯК КАТЕГОРІЯ ТЕКСТУАЛЬНОЇ ВІДКРИТОСТІ ТА ДІАЛОГІЧНОСТІ59

Кіркоvsька І.С.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ФУТУРАЛЬНОСТІ
В СУЧАСНІЙ ПОРТУГАЛЬСЬКІЙ МОВІ (ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ).....64

Kravchuk L.V.	
USING INTERNET-RESOURCES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.....	70
Krasovska I.Ye., Basiuk T.S.	
THE INFLUENCE OF MOTIVATION ON STUDENTS' PROGRESS IN ENGLISH LEARNING PROCESS.....	75
Кріпак Ю.В.	
ГЕНДЕРНА ВАРІАТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ МОВЛЕННЄВОЇ АГРЕСІЇ.....	79
Прокопенко А.В.	
ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР АНГЛОМОВНОГО ЛОБІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ Д. ГРІБАУСКАЙТЕ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	86
Таштекін Білал	
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ КОДИ ПРОЗИ ОРХАНА ПАМУКА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «БІЛА ФОРТЕЦЯ»).....	91
Ходаковська Н.Г.	
ПОЕТИЧНІ ПРИЙОМИ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТІВ НІМЕЦЬКИХ ПОЕТІВ-ЕКСПРЕСІОНІСТІВ.....	96
Ши Яцзюнь	
ГЛАГОЛ В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА КИТАЙСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЫ.....	102
Шугаєв А.В.	
ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ В КОНСТРУЮВАННІ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ.....	107
Шутова М.О.	
КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ КОНЦЕПТУ «ГРОШІ» У ФРАЗЕОСЕМІОТИЧНИХ НОМІНАЦІЯХ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ПОВЕДІНКИ АНГЛІЙЦІВ І УКРАЇНЦІВ.....	112
Яницька О.М.	
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ КОНЦЕПТУ ВІРА В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ.....	117
РЕЦЕНЗІЇ	
Kairzhanov Abay	
ALEXANDER POTECHKIN. «RUSSKIY PACIENT», «KABALA», «IZGOY», «CELOVEK OTMENJAETSJA», «JA».....	122

CONTENTS

SECTION 1

TRANSLATION STUDIES

Voronova Z.J.

THE ASPECTS OF REPRODUCTION OF AUTHOR'S IMAGERY
IN THE NOVELS OF GERALD DURRELL.....7

Demianchuk Y.I.

LEXICOGRAPHICAL DEVELOPMENT FEATURES
OF MULTILINGUAL SPECIALIZED VOCABULARY
OF TERMINOLOGICAL COLLOCATIONS OF NATO, WTO AND THE UN..... 12

Kucher Z.I.

SYNTAGMATIC PARTITIONING IN TRANSLATION OF LITERARY WORKS.....17

Laska I.V., Parchomenko O.M.

CONTRASTIVE STUDIES IN THE CONTEXT OF THE HISTORY
OF TRANSLATION..... 22

Naida A.M., Holter I.M.

NATIONAL AND CULTURAL SPECIFICITY
OF THE FIXED NATIONAL COMPARISONS IN TRANSLATION.....28

Polyuk I.S.

CONCEPTUAL MODEL "ENERGIE / ЕНЕРГІЯ" IN THE FRENCH
AND UKRAINIAN LANGUAGES: TRANSLATIONAL PERSPECTIVE..... 34

Semenko S.M.

SPECIFICS OF TRANSLATION OF JAPANESE TERMS OF TENRIKYO RELIGION
(AS EXEMPLIFIED BY THE TEXT OF "OFUDESAKI")..... 39

Smolnytska O.O.

THE OLD TESTAMENT DISCOURSE IN THE SELECTED ROYAL SCOTTISH
POETRY OF THE LATE 16TH – EARLY 17TH CENTURIES COMPARED
WITH THE UKRAINIAN ART RECEPTION OF THE 21ST CENTURY..... 46

SECTION 2

INTERCULTURAL COMMUNICATION

Bulava N.Y.

FORMATION OF INTERCULTURAL COMMUNICATION AS A NECESSARY
COMPONENT OF LANGUAGE TRAINING OF FOREIGN STUDENTS..... 54

Dayneka N.M.

INTERTEXTUALITY OF INTERNET TEXTS AS A CATEGORY
OF TEXTUAL OPENNESS AND OF DIALOGUENESS..... 59

Kirkovska I.S.

FUNCTIONAL AND SEMANTIC FIELD OF FUTURALITY IN MODERN
PORTUGUESE (CONTRASTIVE ASPECT).....64

Kravchuk L.V. USING INTERNET-RESOURCES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.....	70
Krasovska I.Ye., Basiuk T.S. THE INFLUENCE OF MOTIVATION ON STUDENTS' PROGRESS IN ENGLISH LEARNING PROCESS.....	75
Krypak Yu.V. GENDER VARIATION IN VERBAL AGGRESSION STRATEGIES REALIZATION.....	79
Prokopenko A.V. LINGUISTIC DIMENSION OF THE ENGLISH-SPEAKING LOBBYING DISCOURSE OF D. GRYBAUSKAITE IN THE UKRAINIAN EUROPEAN INTEGRATION CONTEXT.....	86
Tashtekin B. INTERTEXTUAL PROSE CODES BY ORHAN PAMUK (CASE STUDY OF THE NOVEL "THE WHITE CASTLE").....	91
Khodakovska N.G. POETIC TECHNIQUES OF GERMAN EXPRESSIONIST POETS IN POETIC TEXT.....	96
Shi Yajun THE VERB IN THE CHINESE LINGUISTIC WORLD VIEW.....	102
Shuhaiev A.V. DISCOURSE STRATEGIES AND TACTICS IN THE UNITED NATIONS POSITIVE IMAGE CONSTRUCTION.....	107
Shutova M.O. COGNITIVE AND ONOMASIOLOGICAL RECONSTRUCTION OF THE CONCEPT OF MONEY IN IDIOMATIC AND SEMIOTIC NOMINATIONS OF ETHNIC AND CULTURAL STEREOTYPES OF BEHAVIOUR OF THE ENGLISH AND UKRAINIANS.....	112
Ianytska O.M. CULTURAL AND LINGUISTIC ASPECTS OF ANALYSIS OF THE CONCEPT OF FAITH IN THE ENGLISH, UKRAINIAN AND FRENCH LANGUAGESS.....	117
REVIEWS	
Kairzhanov Abay ALEXANDER POTESKIN. «RUSSKIY PACIENT», «KABALA», «IZGOY», «ÇELOVEK OTMENJAETSJA», «JA».....	122

СЕКЦІЯ 1 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.11 37

АСПЕКТИ ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОЇ ОБРАЗНОСТІ НА ПРИКЛАДІ РОМАНІВ ДЖЕРАЛЬДА ДАРРЕЛЛА

Воронова З.Ю., к. філол. н., доцент,
завідувач кафедри перекладу
Дніпровський державний технічний університет

У статті розглядаються аспекти відтворення українською мовою авторської образності в романах Джеральда Даррелла. Увагу сфокусовано на механізмі та закономірностях явища індивідуальної лексичної системи, а також на проблематиці перекладів творів письменника. Окреслення основної проблеми цієї статті визначає у якості мети дослідження особливостей відтворення авторської образності в романах Джеральда Даррелла «Моя сім'я та інші звірі» та «Земля горохів».

Ключові слова: авторська образність, стилістичний прийом, авторський стиль, епітет, метафора, колоронім, топонім, переклад, адекватність перекладу, прагматика тексту.

В статье рассматриваются аспекты воспроизведения с помощью украинского языка авторской образности в романах Джеральда Даррелла. Центром внимания являются механизм и закономерности индивидуальной лексической системы, а также проблематика переводов произведений писателя. Основная проблема этой статьи определяет в качестве цели исследования особенностей воспроизведения авторской образности в романах Джеральда Даррелла «Моя семья и другие звери» и «Земля горохов».

Ключевые слова: авторская образность, стилистический прием, авторский стиль, эпитет, метафора, колороним, топоним, перевод, адекватность перевода, прагматика текста.

Voronova Z.J. THE ASPECTS OF REPRODUCTION OF AUTHOR'S IMAGERY IN THE NOVELS OF GERALD DURRELL

The article deals with the problem of reproduction of the author's imagery system of the novels by G.D. in Ukrainian translations. The accent is made on the transcoding the individual author's lexical system into the target language. The main problem, which this article defines, as the goal of empirical studies of author's imagery reproduction in the novels of Gerald Durrell "My family and other animals" and "Ground peas".

Key words: author's imagery, stylistic device, author's style, epithet, metaphor, toponym (place names), translation, adequacy of translation, pragmatics of the text.

Постановка проблеми. Письменник прагне втілити у своєму творі власні роздуми, фантазії, використовуючи певні художні засоби та прийоми, що створюють індивідуальний стиль автора, його картину світу.

Складно переоцінити значення перекладу іншомовних художніх творів українською мовою, адже зразки добре виконаного перекладу зі збереженням авторської образності, художньо-образних моделей, на відміну від моделей наукових, не просто пояснюють світ, але стають поряд із реально існуючими та сприймаються як певна ілюзорна реальність.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Велика кількість лінгвістів та філологів, зокрема, Т. Онопрієнко, Г. Поспелов, В. Москвін, Т. Казакова, приділяють значну увагу вивченню цих прийомів у своїх наукових

дослідженнях. Із критикою теорії образної специфіки мистецтва виступили Г. Поспелов, Г. Абрамович, І. Буров, стверджуючи, що специфіка літератури – у її предметі, яким є людина. Безумовно, у кожному творі наявна особистість, її думки, почуття, переживання; людина – основний предмет мистецтва, але не єдиний. У художніх творах висвітлені природа, світ речей, соціальне оточення. Із цього приводу С. Тер-Минасова зауважує, що «всі ті явища життя, які відносяться до самої їхньої суті, не є естетичними властивостями» [1, с. 320]. Іншої думки дотримуються представники теорії наслідування дійсності шляхом моделювання: вони вважають, що художня творчість – це специфічний спосіб образного моделювання дійсності, а знаряддя худож-

нього пізнання – це не абстрактна думка, а творча уява. Важливим для прихильників теорії образності є створення письменником, актором, живописцем, скульптором образних моделей реальності; а в мистецтві уява за допомогою мислення створює образи, усе нове, небувале; художня модель будується завдяки фантазії художника, який, малюючи з натури, творить свій образ.

Постановка завдання. Окреслення основної проблеми, що розглядається у статті, визначає у якості мети дослідження особливостей відтворення авторської образності в романах Джеральда Даррелла «Моя сім'я та інші звірі» й «Земля горохів» та їх стилістичні засоби.

Виклад основного матеріалу дослідження. На відміну від наукових, у художніх моделях відтворення світу завжди наявні авторське бачення та оцінка; у наукових повідомленнях не існує авторського «я», вони не мають емоційного забарвлення. Проте жодна зі згаданих теорій у повній мірі не розкриває специфіку мистецтва, хоч усі разом вони дають досить повне уявлення про особливості мистецтва. Специфіка художнього мовлення полягає у тому, що в мові художньої літератури використовуються елементи всіх стилів, усі засоби взаємодіють для вираження естетичного змісту твору через систему художніх образів.

Для багатьох контекстів існує достатня кількість нейтральних та емоційних слів, що дає можливість автору точно висловити всі відтінки та розставити акценти. Естетичні функції у художньому тексті виконують фонетичні, словотвірні, морфологічні й синтаксичні засоби мови. Отже, художня література – це різновид мистецтва, що відображає суспільне життя у художніх образах. Її відносять до синтетичних видів, оскільки вона апелює до пам'яті органів зору, слуху, дотику, смаку тощо. Образність – важлива особливість мистецтва, але не єдина.

Специфіка художнього мовлення полягає у тому, що в мові літератури використовуються елементи всіх стилів. Усі засоби взаємодіють для вияву естетичного змісту твору через систему художніх образів. У широкому сенсі термін «образ» означає відображення у свідомості зовнішнього світу. У художньому творі образи – це втілення мислення автора, його унікальне бачення і яскраве зображення картини світу. Створення яскравого образу ґрунтується на використанні подібності між двома далекими один від одного предметами, практично

– на своєрідному контрасті. Щоб зіставлення предметів або явищ було несподіваним, вони повинні бути досить різними, але іноді схожість є незначною, непомітною, даючи поживу для роздумів читача, або відсутня зовсім. Межі та структура образу можуть бути будь-якими: він здатний передаватися словом, словосполученням, реченням, фразовою єдністю, може займати певний розділ або охоплювати композицію цілого роману.

Переклад творів художньої літератури – складне та багатоглядне явище, це неодноразово підкреслювали усі дослідники даного феномену в мовознавстві та літературознавстві. Невипадково художній переклад як проблема наукового дискурсу належить одночасно теорії літератури та лінгвістиці, що вказує на його неоднозначність як феномена, різні сторони якого вимагають подальшого вивчення.

Художній переклад прози чи поезії є справжнім мистецтвом, творчістю. Тому перекладач художніх текстів – це той самий письменник, який ніби створює книгу для читача. Основною метою художнього перекладу ми вважаємо збереження ідіостилу. «Індивідуальний стиль має свої прикмети (наприклад, характер словника, обраного автором (літературний, сучасний, діалект)). Тому необхідно враховувати співвідношення цих особливостей та їх функцій із нормою мови в оригіналі та перекладі» [2, с. 145]. Найважливішими «способами репрезентації специфіки художнього тексту вважають епітети, метафори, авторські неологізми, імена і топоніми, діалектизми» [3, с. 15]. Переклад художньої літератури – це творче завдання, тому що «в художній літературі використовуються образи» [4, с. 9].

Образність створюється автором за допомогою різних мовних засобів, присутніх у мові оригінала. Варто згадати, що під час роботи перекладач ніби зближує дві лінгвістичні системи, одна з яких є експліцитною, інша – здатною до адаптації. «Перекладач, насамперед, буде оцінювати дескриптивний, емоційний і змістовий план одиниць перекладу, відновлювати ситуацію, описану в повідомленні, зважувати стилістичний ефект» [5, с. 56].

Як відомо, Джеральд Даррелл – учений-зоолог. Тому не викликає подиву той факт, що в основу його робіт покладено саме образи тварин та рослин. У кожному романі автор проводить паралель між людиною та твариною, співставляє героїв своїх книг із росли-

нами. Його твори сповнені саме такими порівняннями та метафорами. Почуття гумору Джеральда Даррелла дуже специфічне й неординарне, зокрема, завдяки його професії. Письменник у творах розповідає про свої подорожі та дослідження тваринного світу у різних куточках світу. Стиль його романів можна охарактеризувати і як художній, і як науковий. Тому допускається різноманітність текстотворення, структури та мовного наповнення. Творам Джеральда Даррелла властиве стильове індивідуальне забарвлення. Автор не тільки повідомляє предметно-логічну інформацію, але й супроводжує її власною оцінкою. Письменник намагається залучити увагу читача та спонукає його до захисту тварин і середовища їх проживання; не менш важливою є естетична складова, що безпосередньо впливає на читача.

Особлива роль у реалізації прагматики відводиться емоційно-експресивній лексиці, у тому числі стилістичним засобам виразності, які широко використовуються письменником, зокрема, у його творах «Земля горохів» і «Моя сім'я та інші звірі» [6; 7]. З усього різноманіття предметів та явищ навколишнього світу Джеральд Даррелл вибирає те, що співзвучно його душі та світосприйняттю. Створена письменником картина світу здається ідеальною, природа – прекрасною, тварини – привабливими, а люди – милими та чуйними. Лексичні засоби стилістичної виразності, які використовує Джеральд Даррелл, є відображенням особистості самого автора, вони роблять оповідь переконливою та незабутньою.

У романах письменника часто використана конвенція – сплетіння двох або більше художніх прийомів у одному фрагменті тексту. Як відомо, це один із способів актуалізації написаного. Конвенція виконує низку функцій: експресивну, емоційну та оцінну, що фіксують увагу читача на конкретному фрагменті тексту, і тому він не може залишитись незацікавленим. Романи Джеральда Даррелла дуже легко читати, вони неймовірно милозвучні. Часто використовується прийом алітерації, що створює ритм і збагачує мову, якою написано твори.

Конвенція в романах письменника наявна в кожному абзаці. Текст насичено епітетами та порівняннями, метафорами й колоритами, тому вибрати найкращий варіант перекладу – не просте завдання. Саме цим займались Л. Дерев'янкін, працюючи над російським перекладом роману Джеральда

Дарелла «Моя сім'я та інші звірі», та українські перекладачі

Л. Гончар та Д. Жуков, у роботі над романом «Земля горохів». Розглянемо детальніше деякі аспекти та специфіку перекладу вищезазначених творів на конкретних прикладах:

«She was tall, thin, with a face like an ancient horse, crow-black eyebrows, and an enormous cushion of scarlet hair on her head» [6, с. 122]
«Вона виявилась високою худорлявою жінкою з обличчям старої шкани, смолисто-чорними бровами й пишною кучмою ясно-червоного волосся».

У цьому фрагменті ми бачимо порівняння *a face like an ancient horse*, також ряд *epithets tall, thin, with a face like an ancient horse*. У тексті відчутно ритм, використано короткі слова, у яких наголос падає на перший склад. При перекладі ритм було загублено - і у російському перекладі (*высокая худая женщина с лицом старой лошади*), і в українському варіанті (*високою худорлявою жінкою з обличчям старої шкани*). Цікавий також той факт, що для англійської культури кінь – видатна тварина. Історично склалося, що коні були помічниками людей, для британців вони були у пошані, як священна корова в Індії. Життя племен у той час залежало від коней, люди наділяли її містичними здатностями. У англійців навіть був звичай ховати померлого з конем, тому порівняння жінки із конем – велика честь, приємний комплімент. У нашій культурі порівняння жінки з конем не є досить вдалим (є натяком на те, що жінка невродлива).

Звернімося до лексико-стилістичних прийомів епітету та порівняння (як найбільш часто вживаних у даних творах) і розглянемо деякі особливості їх використання. Авторська установка на те, щоб зробити розповідь захоплюючою та доступною для розуміння звичайному читачеві, вимагає дотримання низки вимог, що висувуються до науково-популярних текстів. Так, одними з характерних рис є образність особливого роду (проста, структурно нерозвинена, звернена до тезаурусу звичайної людини), а також стилістичні прийоми, виражені тільки засобами літературно-розмовної лексики. Стиль Джеральда Даррелла відрізняється багатоманітністю, яка характерна скупченням стилістичних засобів або ж окремими прийомами - розгорнутими і поширеними. Кожна метафора чи епітет у тексті являє собою неосяжне поле для вивчення.

Одне із провідних місць у романах письменника займають кольори. Автор завжди намагається поєднати їх: чи з кольором квітки, дерева, чи із забарвленням тварин та птахів. Перекладач має уточнювати такі моменти, користуючись енциклопедіями та мережею Інтернет для того, щоб передати всі нюанси та натяки у створених образах. Адже колороніми - це також прояв авторського стилю, і завдання перекладача – не загубити його, не зробити буденним.

Природа в романах Джерольда Даррелла займає провідне місце. Більшу частину свого життя він досліджував природні явища і у своїй творчості вирішив передати той дивний світ природи, з яким особисто був дуже близько знайомий (*the giant bamboos, like the talons of some immense green dragon*) [6, с. 128]. Поширене образне порівняння зупиняє увагу читача, викликаючи відчуття тривожного очікування, співзвучне настрою оповідача. Показним у цьому порівнянні є те, що для опису гігантських стовбурів бамбука, що химерно, навіть страхотливо нависають над дорогою, автор вдається до аналогії із тваринним світом (*the giant bamboos = the talons of ... dragon*). Перекладачем було здійснено еквівалентний переклад – часто вживаний та не завжди найпростіший спосіб. Скоріше за все, Даррелл не мав на увазі страшного дракона, а хотів показати, який він величезний, підкреслюючи його розміри.

У наступному фрагменті також змальовано природу, але автор бачить її по-своєму, використовуючи для її зображення несподівані порівняння:

“The beach-huts turned blank wooden faces towards a greeny-grey, froth-chained sea...”. [7, с. 26] «Дерев'яні купальні невиразно блимали на зеленово-сізе піняве море...»

Купальні начебто оживають, Даррелл зображує їх обличчя *blank* – пустими, ніби підкреслюючи їх недалекість. В українському перекладі завдяки прийому транспозиції маємо прислівник *невиразно*. Фраза *turned blank wooden faces* у перекладача, який працював з українським текстом, звучить *невиразно блимали*. Перекладач намагається таким чином компенсувати слово *blank*. Колоронім *greeny-grey* є авторським, незвичним для англійської мови. Даррелл має свою кольорову гамму. В українському перекладі цей колоронім змінився на *зеленово-сізе*, такий колір являється цілком характерним для моря. Проте таке кольоропозначення є оказіональним для української мови, як і *greeny-grey* - для анг-

лійської. Незвичною є метафора *froth-chained sea*: якщо спробувати розвернути її, то вийде *море, оповите ланцюгом піни*. Варіант *піняве море* є гарним, проте тут було використано прийом опущення: *chained* не звучить у тексті перекладу

Художня своєрідність романів Джерольда Даррелла – використання епітетів, зокрема, **зооморфізмів** (з грец. – тварина і образ), що переносять форми тваринного світу на зображення людей. У своїх творах письменник загострює увагу читача на одній особливості зовнішності людини, на основі якої він проводить паралель із твариною, що робить зовнішність цього персонажа більш яскравою. Таким чином він порівнює жінку зі старим конем чи китом, підкреслюючи її похмурість і понурість чи потужність. Зооморфні порівняння посилено епітетами *huge, surfacing* і метафорою *surged out*. Особливість цього художнього засобу полягає не стільки у зіставленні жінки і кита за розміром, а ще й у враженні, яке вони здійснюють: їх поява - несподівана, потужна, можливо, навіть лякаюча. Далі ми зустрінемо незвичних тваринок броненосців (*hairg armadillos*), котрих було порівняно із полковниками у відставці, які насолоджуються відпочинком. Дивні та маловідомі тварини завдяки зіставленню стають майже близькими. До речі тут присутнє авторське «я», можливо, саме через це такі незвичні тваринки не викликають у нас негативного ставлення. У даному фрагменті було збережено порівняння, і читач має змогу відчутти, як зворушливо автор ставиться до світу тварин. Прийом опущення не зіпсував цю картину.

Для того, щоб підкреслити безглуздий і навіть пошарпаний зовнішній вигляд людини, автор порівнює її з вареною креветкою, вказуючи при цьому на яскравий рум'янець. Тим самим Даррелл створює образ смішного на вид товстого коротуна сонного виду. При перекладі прикметник *somnambulistic* було втрачено: очевидно, у цьому місці перекладач вирішив застосувати прийом опущення, але образ червоної креветки було збережено завдяки еквіваленції:

«By contrast, Michael was a short, fat, somnambulistic little man who looked like a well-boiled prawn». [7, с. 119] «Коротконогий флегматичний товстун Майкл скидався на варену креветку.» Образ доповнюється такими епітетами, як *short, fat, somnambulistic* (у Британії *well-boiled* якраз має значення *переварений*). Слово *fat* звучить в україн-

ському тексті як товстун, а *short ma little* перекладач поєднав в одне. У даному випадку застосовано прийом конверсії. Іноді підхід автора до опису людини та порівняння його із твариною буквально вражає. Через зіставлення стає очевидним, що іноді письменник вважає птахів інтелектуально розумнішими за людину. Проте у цьому порівнянні Джеральд Даррелл показує виключно своє ставлення до птахів і повідомляє нам власну думку:

«The minute figure on the bed lifted thin, pale lids and looked at me with great tawny eyes that were as bright and intelligent as a bird's» [7, с. 223]/ **«Тендітна жінка підвела прозорі очі, блідні повіки і глянула на мене карими очима, ясними й розумними, мов у птаха».**

У виразі *the minute figure* немає ніякого натяку на стаття героя, ми можемо виявити її тільки з широкого контексту. Перекладач, знаючи це, використав прийом конкретизації (тендітна жінка). Тобто узагальнююче англійське слово було замінене на більш конкретне українське.

Колоронім *tawny* у даному прикладі перекладається як «темно-жовтий, коричнево-жовтий, смаглявий». Отже, ця жінка мала незвичний колір очей, у неї були не просто карі очі. Проте через прийом генералізації цей момент було втрачено.

Образ пташки для нашої культури не несе в собі характеристики неймовірно розумної тварини, і було б дивно побачити людину з такими очима. Проте для Джеральда Даррелла як зоолога ці створіння виявились розумними. Для нас таке порівняння, навпаки, вказує на невеликий розум і здібності. У цьому фрагменті відчутно, що автор володіє своїм особливим, нестандартним світовідчуттям, тому його порівняння такі цікаві, а тексти читаються легко, на одному подиху.

Важливе значення при перекладі має фонові інформація - соціокультурні факти, характерні лише для певної національності, засвоєні масою її представників та відображені у мові даного народу. Зміст фонові інформації охоплює все те, що називають реаліями.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, твори Джеральда Даррелла мають свій індивідуальний стиль. Його романи можна віднести як до художнього стилю, так і до наукового. Тому допускається різноманітність текстотворення, структури та мовного наповнення. Для нас цікавим є те, як автор-

ський стиль письменника, його метафори та порівняння передаються при перекладі. Ознайомившись із романами «Моя сім'я та інші звірі» і «Земля горохів», ми переконуємось у необхідності виваженого застосування перекладачем найрізноманітніших прийомів. Дуже важливим фактором є культура, цей момент неодмінно доводилось враховувати при відтворенні українською мовою. Інколи перекладач намагався зберегти алітерацію та асонанс для того, щоб текст не губив милозвучності, наявної в оригіналі.

Образи, які малює Джеральд Даррелл, збережені майже в усіх фрагментах, проте інколи здійснювались спроби адаптувати текст до культури читача, і зміни образів при цьому не завжди були виправданими.

При використанні прийому опущення перекладач намагався компенсувати випущені моменти в іншій частині речення. Інколи застосовувались милозвучні, поетичні слова, які додавали твору загадковості. На нашу думку, прийоми конкретизації та генералізації використовувались перекладачем доволі часто. Проте в окремих випадках можна було підібрати один із варіантних відповідників, не змінюючи оригіналу. Слід відзначити застосування у тексті конверсії: перекладач ніби грав зі словами, перебираючи всі можливі варіанти, та у кінцевому результаті вибирав один із найкращих. Таким чином, своєрідність романів Джеральда Даррелла залишає широке поле діяльності для кожного перекладача й дослідника творчої спадщини письменника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация – М. Слово, 2000 – 624 с.
2. Казакова Т. Художественный перевод СПб.: Знание, – 2002, 112 с.
3. Бархударов Л. Тетради переводчика. – М.: Международные отношения, 1974. – 23 с.
4. Казакова Т. Практические основы перевода. English <=> Russian. –
5. Серия: Изучаем иностранные языки. – СПб.: «Издательство Союз», – 2001, – 320 с.
6. Дубенко О. Порівняльна стилістика – Вінниця: Нова Книга, 2005 – 223с.
7. Durrell, G. The Whispering Land / G. Durrell, 1979 – 367 p.
8. Durrell G. My Family and Other Animals. GB. Penguin Group, 1956 – 278 p.
9. Newmark Peter / A textbook of translation – Harlow: Pearson Education Limited, 2008 – 292 p.

УДК 81'24

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ БАГАТОМОВНОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СЛОВНИКА ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ КОЛОКАЦІЙ НАТО, СОТ ТА ООН

Дем'янчук Ю.І., к. е. н.,

викладач кафедри технічного перекладу

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті здійснюється розробка багатомовного словника-тезауруса термінологічних колокацій НАТО, СОТ та ООН, а також їх систематизація за алфавітом та ключовими словами-колокатами. Словник створюється на основі найбільш вживаних ідіоматичних сталих виразів із офіційних документів міжнародно-правових організацій.

Ключові слова: НАТО, СОТ, ООН, колокація, слово-колокат, електронний словник, міжнародно-правові документи, паралельний корпус, НКРМ.

В статье осуществляется разработка многоязычного словаря-тезауруса терминологических коллокаций НАТО, ВТО и ООН, а также их систематизация по алфавиту и ключевым словам-колокатам. Словарь создается на основе наиболее употребляемых идиоматических устойчивых выражений из официальных документов международно-правовых организаций. К английским коллокациям подается русский и украинский переводы, которые можно применять как особое специализированное приложение к параллельному корпусу НКРЯ (Национальному корпусу русского языка). Благодаря коллокационной системности, можно основательно исследовать лексику военной международной сферы.

Ключевые слова: НАТО, ВТО, ООН, коллокация, слово-коллокат, электронный словарь, международно-правовые документы, параллельный корпус, НКРЯ.

Demianchuk Y.I. LEXICOGRAPHICAL DEVELOPMENT FEATURES OF MULTILINGUAL SPECIALIZED VOCABULARY OF TERMINOLOGICAL COLLOCATIONS OF NATO, WTO AND THE UN

This article is under development of multilingual thesaurus terminological collocations NATO, WTO and the UN, as well as their classification in alphabetical and keywords-kolokats. The dictionary is created based on the most frequently used idiomatic constant expressions from official documents of international legal organizations. Unfortunately, the tool for the military descriptive dictionaries special vocabulary is not enough, they are very general and are poorly covered practical issues of designing and compiling dictionaries. The limited nature of these benefits the authors recognize by themselves. There is not yet a special guidance on the compilation of translation dictionaries of special vocabulary. Therefore, it is important to start developing collocations vocabulary of NATO military terms. The author made a conceptual clarification and addition and terminological apparatus necessary for the design of translation dictionaries of military special vocabulary; identified, classified and described factors influencing the choice of the characteristics of a translation dictionary of military special vocabulary and the process of working on it; developed general guidelines for the implementation of translation dictionaries special vocabulary. English collocation submitted to Ukrainian translation, which can be used as a special custom application to specialized parallel corpus RNC (Russian National Corpus).

Key words: NATO, WTO, UN, collocation, word-kolokat, electronic dictionary, international legal instruments, a parallel corpus, RNC.

Постановка проблеми. Розробка спеціалізованих словників-тезаурусів вимагає особливого корпусно-лінгвістичного підходу та лінгво-граматичних знань. Насамперед це стосується створення колокаційних словників із військовою термінологією НАТО, ООН, СОТ. Головними властивостями оформлення автоматизованих тезаурусів із військовою, економічною, юридично-правовою та екологічною спеціалізованою термінологією є: інвентаризація; уточнення й поповнення термінологічного апарату; виявлення, класифікація факторів, що впливають на вибір характеристик словника спеціальної лексики й на процес його створення. При складанні словників спеціальної лексики важливо враховувати рівень

знань користувачів (наприклад, юристів-міжнародників, представників військової сфери), їхню загальну мовну підготовку, володіння лексикографічною компетенцією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження полягає в можливості узгодження спеціалізованого електронного словника з перекладацькою структурою Національного корпусу російської мови. У таких галузевих тезаурусах мають відображатися частоти вживання граматичних категорій різних частин мови, частотні розподіли граматичних форм у парадигмі словозміни й найбільш частотні колокації слова. Розроблений словник надасть можливість отримувати частотні списки для текстів різних

функціональних стилів і жанрів, а також простежити за зміною вживання військових граматичних одиниць і словосполучень у процесі паралельного двомовного чи багатомовного перекладу. Проблемою створення термінологічних та частотних словників займалися Алексеев П.М. [1], Балабан М.А., Дорохіна Л.В., Мазіна І.В., Салій А.Д. [2], Баланаєва О.В., Борисов В.В. [3; 4], Владацька М.В. [5], Герд А.С. [6], Марчук Ю.Н. [7] та інші. Натомість колокаційний словник військової термінології НАТО, ООН, СОТ – це перша авторська розробка важливого галузевого додатка до НКРМ [11].

Постановка завдання. Мета статті – подати приклад розробки англо-російсько-українського словника спеціалізованих термінологічних колокацій НАТО, ООН, СОТ. Здійснений переклад запропонувати як додаток до НКРМ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідіоматична колокація в двомовному словнику виступає як одиниця мови, яку можна вважати альтернативою звичайній лексемі (синонімічній або антонімічній), тим самим розширюючи словник. Колокація в активному словнику вміщує низку загальних функцій, що відображають системні семантичні й стилістичні протиставлення словникової одиниці і є одним із засобів лексикографічного опису значення слова.

У ролі найближчого контексту слова колокація виконує такі функції: встановлює загальне число значень слова, закріплених за ним у конкретний період; установлює парадигматичні відносини між елементами семантичної структури слова; розмежовує синонімію; надає нові відтінки значень у семантичній структурі слова; ілюструє порівняльний потенціал слова з іншими спеціалізованими лексемами. У мікроструктурі словника колокація відіграє важливу роль.

Запропонований приклад словника колокацій термінів НАТО, ООН та СОТ поділяється на три рівні:

1) слово-колокат як основа для виведення колокацій та ідіоматичних спеціалізованих сполучень;

2) російськомовний переклад;

3) україномовний переклад (таблиця 1) [8; 9; 10].

Інтерпретація сполучуваності слів у словнику представлена за допомогою:

– лексичних рядів, які поєднуються в сталий вираз;

– пропозицій;

– словосполучень і пропозицій;

– формульних записів;

– блоків слів;

– тематичних груп із порівнянням ідіом;

– лексичних функцій.

Останній спосіб є головним та універсальним для всіх мов і сприяє розподілу лексики за певними смисловими ознаками, одночасно демонструючи основні типи ідіоматичної сполучуваності.

Словник-тезаурус уміщуватиме понад 500 ключових слів та термінологічних ідіом у сфері навколишнього середовища, економіки, торгівлі, захисту безпеки, юридично-правових основ, мілітаризації. Він призначений для широкого кола фахівців: науковців, бізнесменів, банкірів, консультантів із проблем управління, міжнародних діячів, військових, які цікавляться міжнародним правом. Мета словника – допомогти його користувачам у перекладі та з'ясуванні змісту колокацій, які використовуються в сучасних західних і міжнародних англійських документах із питань економіки, довкілля, торгівлі та військової справи.

Словниковий склад був сформований на основі документальних матеріалів ООН, СОТ, НАТО (Міжнародної організації системи ООН, Генеральної асамблеї ООН, Програми ООН із навколишнього середовища, ЮНЕСКО та Європейської економічної комісії ООН), Організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР), Світового банку, Міжнародного союзу охорони природи й природних ресурсів (МСОП), документів із міжнародної торгівлі СОТ та програм із військової підготовки НАТО. Деякі термінологічні сполучення є новими, з несталим перекладом на російську та українську. Іноді вони перекладаються неоднаково навіть в офіційних текстах міжнародних конвенцій. Наприклад, у розробленому словнику наведено кілька варіантів перекладу понять “precautionary principle”, “economic”, “export” тощо. У деяких випадках була зроблена спроба відтворити в перекладі сутність термінологічного сполучення, що була б утрачена при буквальному перекладі. Наприклад, важким є переклад понять “contingent (contingency) value” або “off-setting”. Важко перекладається на російську та українську мови слово-колокат “environment”, яке походить прикметника “environmental”. Тому перекладаємо цей термін як «екологічний, природоохоронний», а похідну ідіому “environmental action plan” – як «план дій у сфері навколишнього середовища».

Економічна лексика в словнику поділяється на однозначну та багатозначну. Однозначні терміни мають один еквівалент у мові перекладу, а багатозначні мають кілька еквівалентів при перекладі. Наприклад, термін “account” має кілька варіантів перекладу [8; 9; 10]: 1) рахунок; запис на рахунок; 2) звіт (фінансовий); 3) період, коли біржові угоди укладаються із закриттям позиції в розрахунковий день; 4) запис брокера про угоди, укладені за дорученням клієнта; 5) звітність; 6) бухгалтерські рахунки; 7) ділові книги.

Такі багатозначні терміни стають основою для виведення спеціалізованих колокацій у Національних корпусах (зокрема, в НКРМ). Тому варто розглянути приклад з офіційного документа СОТ, у якому міститься вузькоспеціалізована стаття.

Словник має такі лексикографічні аспекти:

– загальні терміни, які використовуються в літературі, практиці й під час міжнародних переговорів (спрощення процедур торгівлі, ведення військових операцій, комплексне

управління кордоном, елементи даних, ланцюжок торгівельних поставок, національні органи зі спрощення процедур торгівлі та безпеки);

– назви формулярів, що використовуються в міжнародній торгівлі, екологічній та військовій безпеці, транспорті, спрощення та удосконалення яких є основною метою спрощення процедур торгівлі, пересування; терміни, що належать до галузі торгівлі, митниці, експедирування вантажів і процедури транспортування;

– терміни, які використовуються в переговорах СОТ, НАТО, ООН із питань спрощення процедур торгівлі, військових навчань, екологічного захисту тощо;

– міжнародні правові інструменти, що забезпечують заходи зі спрощення процедур торгівлі, безпеки;

- миротворча діяльність;
- боротьба з тероризмом;
- військові реформи;
- спеціальні операції;

Таблиця 1

Приклад розробки англо-російсько-українського словника спеціалізованих колокацій ООН, НАТО, СОТ [8; 9; 10]

Англомовні колокації, утворені від ключового слова	Російськомовний переклад	Україномовний переклад
access	1. доступ; 2. допуск (наприклад, к секретной информации)	1. доступ; 2. Допуск *(наприклад, до секретної інформації)
access commitments	обязательства по доступу (на рынки)	зобов'язання щодо доступу (на ринки)
access point	контрольно-пропускной пункт, пункт пропуска (пункт въезда-выезда в запретной зоне)	контрольно-пропускний пункт, пункт пропуску (пункт в'їзду-виїзду в забороненій зоні)
access routes	подъездные пути	під'їзні шляхи
accession negotiations	переговоры по присоединению	переговори щодо приєднання
accession to the WTO	присоединение к ВТО	приєднання до СОТ
export	экспорт (экологический, торговый)	експорт (екологічний, торговий)
export credit	экспортный кредит. Разновидность механизмов финансирования экологической деятельности (financing mechanisms), являющаяся способом финансирования финансовым донором	експортний кредит. Різновид механізмів фінансування екологічної діяльності (financing mechanisms), є способом фінансування фінансовим донором
Export/Import Prohibitions	запреты экспорта / импорта	заборони експорту / імпорту
Export Oriented Commercial Policy	экспортноориентированная торговая политика	експортно орієнтована торгова політика
Export Restriction	экспортные ограничения (правила ВТО запрещают применять в отношении экспорта любые виды ограничений, кроме «пошлин, налогов и других сборов»)	експортні обмеження (правила СОТ забороняють застосовувати щодо експорту будь-які види обмежень, крім «мит, податків та інших зборів»)
Export subsidies on Agriculture Products	экспортные субсидии, разрешенные в отношении сельскохозяйственных товаров	експортні субсидії, дозволені для сільськогосподарських товарів
Export tariff / Duty	экспортная пошлина. Налог, взимаемый с товаров, когда они покидают национальную таможенную территорию	експортне мито. Податок, що стягується з товарів, коли вони залишають національну митну територію

- морська термінологія;
- економічні аспекти оборони;
- військова медицина;
- ядерна термінологія;
- ініціатива про співпрацю з використання повітряного простору;
- планування на випадок надзвичайної та протиракетної оборони;
- назви комітетів і адміністративних структур НАТО, ООН та СОТ.

Цей глосарій розрахований на російськомовного та україномовного користувача.

При перекладі термінів щодо спрощення процедур торгівлі дуже важливо враховувати точність перекладу найменування конкретного документа (формуляра) або учасника торгових операцій. Тому переклад ураховує специфічну роль конкретного формуляра або учасника бізнес-процесу. Словник містить терміни, пов'язані з митними тарифами й процедурами; сформульована ідея, що об'єктом спрощення процедур торгівлі є усунення певних нетарифних бар'єрів торгівлі, які перешкоджають швидкому переміщенню товарів через кордон.

Особливістю розробки колокаційного словника є його диференціальна структура, що дає змогу з ключового слова-колоката виділити ідіоматичний сталий вираз. Таким чином, з головного колоката утворюється стала ідіома. Наприклад, з ключового терміна “appeal” (скарга) утворюється “appeal procedure” – процедура оскарження; апеляційна процедура; процедура подання та розгляду апеляції; провадження в апеляції. Із колоката “capital” (капітал) виводимо колокації “capital market liberalization” – лібералізація ринку капіталу, або створення сприятливих умов для мобільності капіталу, наприклад, установлення меж процентних ставок, квот тощо; “capital stock” – запаси капіталу, капітальний фонд, основні фонди (для економічної діяльності); “capital wealth” – запаси основного капіталу, фізичні активи, наприклад, дороги, заводи, промислові виробни, інтелектуальні можливості (синонім – human-made capital); “capital-resource elasticity” – еластичність заміни капіталу природним ресурсом, міра ступеня заміни при виробництві між фізичним або техногенним капіталом і природними ресурсами.

Загальноекономічні терміни: economic (економічний); economic mobilization (економічна мобілізація); economic options (економічні варіанти, наприклад, санкції); economic reconstruction (відновлення економіки); economic sanctions (економічні санкції);

economic security (економічна безпека); economic shipping (економічні морські перевезення); economy of scale (економія на масштабах, економія за рахунок зростання масштабу виробництва). Crisis (кризовий); crisis intensity (інтенсивність кризи); crisis life cycle (цикл розвитку кризи); crisis management CM (урегулювання кризових ситуацій). Від ключового терміна “export” (експорт) утворюються: Export / Import Prohibitions – заборони експорту / імпорту (у рамках СОТ заборони експорту й імпорту товарів регулюються ст. XI, XX, XXI Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 р. (далі – ГАТТ), а послуг – ст. XIV); Export Oriented Commercial Policy – експортно орієнтована торгова політика; Export Restriction – експортні обмеження (правила СОТ забороняють застосовувати щодо експорту будь-які види обмежень, крім «мит, податків та інших зборів» (ст. XI.1, ГАТТ)); Export subsidies (XS) – експортні субсидії (фінансове сприяння з боку уряду вітчизняним виробникам й експортерам); Export subsidies on Agriculture Products – експортні субсидії, дозволені для сільськогосподарських товарів; Export subsidies on Industrial Products – експортні субсидії для промислових товарів.

Варто також наголосити, що окремі ідіоматичні терміни переплітаються за тематикою й спеціалізацією зі сферою економіки, торгівлі, бізнесу, медицини, біології тощо. Зокрема, такий фактор дає змогу порівнювати військові ідіоми НАТО з іншими міжнародними документами (наприклад, економічними термінами Світової організації торгівлі). У процесі розробки інтерпретація та порівняння термінів у комбінаторному колокаційному словнику вміщуватиме такі словникові зони (СЗ):

- термін англійською мовою і його граматична характеристика;
- тлумачення терміна українською мовою;
- перекладний український еквівалент із позначенням наголосу;
- дефініція англійською мовою;
- опис сполучуваності слова за допомогою нормативних прикладів;
- синтаксичні прийменникові моделі (обов'язкова й факультативна сполучуваність, підкріплена прикладами);
- за можливості, синонімічний ряд.

Висновки з проведеного дослідження. Запропонований приклад розробки словника можна вважати важливим системним колокаційним додатком до НКРМ. Завдяки колокаційній системності можна ґрунтовно дослідити

дити лексику військової міжнародної сфери, поєднати понятійну системність з іншими критеріями, наприклад, частотними змінами термінологічних сталих виразів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев П.М. Частотные словари : [учеб. пособие] / П.М. Алексеев. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2001. – 156 с.
2. Балабан М.А. Проблемы развития и функционирования отраслевого многоязычного автоматического словаря / М.А. Балабан, Л.В. Дорохина, И.В. Мазина, А.Д. Салий // Вычислительная лингвистика. Теоретические аспекты. Вопросы автоматизации лексикографических работ. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – С. 132–151.
3. Баланаева О.В. Проблема отбора лексических единиц для юридических словарей / О.В. Баланаева // Вестник международного славянского университета. – Харьков, 1999. – Т. 2. – № 4. – С. 66–68.
4. Борисов В.В. Аббревиация и акронимия. Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках / В.В. Борисов. – М. : Воениздат, 1972. – 320 с.
5. Влавацкая М.В. Компьютерный словарь как средство обучения синтагматическим связям слов / М.В. Влавацкая // Материалы межвузовской научно-методической конференции «Иностранные языки в высшей школе: реальность и перспективы». – Новосибирск : изд-во НГАВТ, 2005. – С. 11–14.
6. Герд А.С. Структура документа и словарь терминологического словаря / А.С. Герд // Лексикология. Терминоведение. Стилистика: Сб. научн. тр. – М.; Рязань : [Б. и.], 2003. – С. 71–73.
7. Марчук Ю.Н. Многоязычная лексикография и автоматическая обработка текстов / Ю.Н. Марчук // Лексикология. Терминоведение. Стилистика: Сб. науч. тр. – М.; Рязань : [Б. и.], 2003. – С. 126–131.
8. Офіційний сайт архівних документів НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts.htm.
9. Офіційний сайт архівних документів ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/index.html>.
10. Офіційний сайт документів СОТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.wto.org>.
11. Сайт Национального корпуса русского языка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ruscorpora.ru/corpora-biblio.html>.

УДК 821.112.2 Д-309

ВИКОРИСТАННЯ СИНТАГМАТИЧНОГО СПОСОБУ ПЕРЕЧЛЕНУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Кучер З.І., к. філол. н.,
доцент, завідувач кафедри романо-германської філології та перекладу
Черкаський державний технологічний університет

У статті проаналізовано особливості використання прийомів комплексних лексико-граматичних трансформацій, а саме: синтагматичного способу перечленування в процесі перекладу художнього твору. Наводяться мотиви застосування зазначеного прийому, які були визначені в процесі порівняльного аналізу роману швейцарського письменника Ф. Дюрренматта «Суддя і його кат» та українського перекладу цього твору.

Ключові слова: художній переклад, перекладацька трансформація, лексичне розгортання, лексичне згортання, описовий переклад.

В статье проанализированы особенности использования приемов комплексных лексико-грамматических трансформаций, а именно: синтагматического способа членения в процессе перевода художественного произведения. Рассматриваются мотивы использования обозначенного приема, которые были определены в процессе сравнительного анализа романа швейцарского писателя Ф. Дюрренматта «Судья и его палач» и украинского перевода этого произведения.

Ключевые слова: художественный перевод, переводческая трансформация, лексическое развертывание, лексическое свертывание, описательный перевод.

Kucher Z.I. SYNTAGMATIC PARTITIONING IN TRANSLATION OF LITERARY WORKS

The paper deals with the peculiarities of complex lexico-grammatical transformations, in particular syntagmatic partitioning in translation of the literary work. The reasons for the use of the mentioned above technique are substantiated and were outlined in the process of comparative analysis of the novel "Judge and His Hangman" by the Swiss writer Friedrich Dürrenmatt and its Ukrainian translation.

Key words: literary translation, translation transformation, lexical development, descriptive translation.

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття відзначився в сучасному вітчизняному перекладознавстві підвищеним інтересом до проблеми художнього перекладу. У центр уваги наукових розвідок потрапляють літературознавчі аспекти художнього перекладу (М. Лановик, 2006 р), актуальні теоретичні концепції й моделі поетичного перекладу (Л. Коломієць, 2011 р.), а також крос-культурні та загальні перекладознавчі проблеми, наприклад, теорія інтерпретації (В. Демецька, 2006 р). Актуальними стають праці, в яких художній переклад розглядається як важливий чинник націєтворення (М. Стріха, 2005 р., Р. Зорівчак, 2007 р.) та культурний феномен (Н. Бевз, 2010 р.). Слід відзначити, що об'єктом наукових досліджень останніх часів стають не лише окремі проблеми художнього перекладу, а й постать самого перекладача як поліфункціонального культурного посередника, діяльність якого розглядається в широкому соціокультурному, політичному, особистісному контексті (М. Іваницька, 2016 р.), а також творчість як невід'ємна складова перекладацької діяльності, яка характеризує як процесуальний, так і продуктивний її аспекти (О. Ребрій, 2012 р.). Не залишається

поза увагою дослідників і вивчення особливостей відтворення ідіостилю письменників у процесі перекладу (Р. Довганчина, 2011 р.) та національно-культурного забарвлення оригінального тексту (М. Бережна, 2009 р).

Отже, актуальність запропонованої статті пов'язана зі станом сучасних вітчизняних досліджень у галузі перекладознавства, що характеризуються значним інтересом до проблеми художнього перекладу як особливого виду перекладацької діяльності, а саме: вивчення способів та прийомів адекватного відтворення оригінального тексту. У цьому зв'язку важливим є дослідження комплексних прийомів перекладацьких трансформацій, які актуалізуються на всіх мовних рівнях і сприяють досягненню відповідного ступеня адекватності й еквівалентності художнього перекладу, який має естетично вплинути на читача.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення особливостей використання комплексних прийомів перекладацьких лексико-граматичних трансформацій, а саме: способу синтагматичного перечленування в процесі перекладу художнього твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художній переклад, як відомо, суттєво відрізня-

ється від інших функціонально-стильових перекладів. Безперечно, одним з основних завдань перекладача художнього тексту є збереження індивідуального стилю письменника: системи змістових і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам автора, які роблять унікальним утілений у цих творах авторський спосіб мовного вираження. Але слід зазначити, що для перекладача художнього твору головним стає не лише первинна семантика мовного знака, а й прагматичне значення, а отже, авторська специфіка бачення й відображення світу та концепція оригінального твору.

У процесі художнього перекладу часто виявляється неможливим використання словникових відповідників, що зумовлює застосування трансформаційного перекладу, який полягає в перетворенні формальної структури речення, слова чи словосполучення або ж повній їх заміні для адекватної передачі змісту висловлювання.

Яке відомо, труднощі, які виникають при перекладі художнього твору, спричинені не лише розбіжностями між системою та нормою мови оригіналу й перекладу, а й специфікою самого художнього тексту, індивідуальним авторським стилем та особливостями літературної епохи, у межах якої було написано твір. Отже, перекладач художньої літератури повинен не тільки знати мову оригіналу, досконало володіти рідною мовою, але й мати ґрунтовні знання в галузі літературознавства, окрім цього, володіти високою технікою перекладу, а саме: вміло використовувати різні типи прийомів перекладацьких трансформацій із метою створення адекватного перекладу.

У вітчизняному перекладознавстві однією з дискусійних проблем на сучасному етапі є визначення поняття «перекладацька трансформація», а також кваліфікація різних перекладацьких прийомів та способів і створення їхньої несуперечливої типології. У науковій літературі наявні численні тлумачення зазначеного терміна й різноманітні спроби класифікації цього явища. З метою визначення перекладацьких трансформацій науковці обирають різні ключові слова, кваліфікуючи їх залежно від своїх наукових поглядів, від розуміння сутності самого процесу перекладу та його моделювання.

У контексті запропонованого дослідження зупинимося на визначенні перекладацької трансформації, запропонованому українськими дослідниками Кияком Т., Науменком А. та Огуєм О., які розглядають перекладацькі трансформації як способи та прийоми перекладу, що допомагають зберегти риси авторського

стилю при адекватному відтворенні змісту оригінального тексту [11, с. 575]. Справедливою є думка вітчизняних науковців [11] про те, що текст у процесі перекладу зазнає як міжмовних заміни (псевдотрансформацій за допомогою формальних і функціональних відповідників), так і певних перекладацьких перетворень (трансформацій), які простежуються на різних мовних рівнях (фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному та текстовому).

Беручи до уваги тему запропонованого дослідження (вивчення синтагматичного способу перечленування), аналіз класифікацій перекладацьких трансформацій буде обмежуватися прийомами, що актуалізуються як на лексичному, так і на морфологічному рівнях та набувають характеру комплексних прийомів, оскільки, на думку українських дослідників А. Науменка, Т. Кияка та О. Огуя, зазначений спосіб об'єднує різнотипові феномени, характеризується спільними для них змінами в лінійній площині тексту: розширенням або зменшенням його обсягу [15, с. 583].

На проміжному лексико-синтаксичному підрівні із запровадженням чи вилученням нового слова пов'язані насамперед лексичне згортання та розгортання. Окрім цього, до способу синтагматичного перечленування можна віднести лексичне додавання та вилучення, а також описовий переклад, оскільки ця комплексна лексико-граматична трансформація супроводжується лексичним додаванням та змінами синтаксичної структури речення й побудована за принципом визначення поняття.

До синтагматичного способу перечленування належить заміна синтаксичних конструкцій та типу синтаксичного зв'язку в реченнях. У процесі перекладу може відбуватися заміна складного оригінального речення двома або декількома реченнями мовою перекладу. Заміна простого речення складним зазвичай спричинюється граматичними факторами, а саме: структурними розбіжностями між реченнями мови оригіналу та перекладу. Наслідком такої трансформації є розгортання синтаксичної конструкції.

Окрім цього, може відбуватися заміна двох оригінальних речень одним реченням мовою перекладу, тобто об'єднання, що також призводить до зміни синтаксичної побудови. Заміна двох оригінальних речень одним реченням мовою перекладу зумовлена здебільшого нормативно-стилістичними причинами. Зокрема, вживання складнопідрядних речень більш притаманне німецькій мові, ніж українській. Унаслідок

такої трансформації, як правило, відбувається «згортання» підрядних речень у дієприкметникові, дієприслівникові звороти, а також у віддієслівні іменники з прийменниками.

Розглянемо особливості використання зазначених прийомів синтагматичного способу перечеленування на основі порівняльного аналізу роману швейцарського письменника Ф. Дюрренматта «Суддя і його кат» та українського перекладу цього твору.

«Er trat mit der Absicht ans Automobil, den Schlafenden zu wecken, ihn nach Twann zu fahren und im Hotel Bären bei schwarzem Kaffee und einer Mehlsuppe nüchtern werden zu lassen; denn es war zwar verboten, betrunken zu fahren, aber nicht verboten, betrunken in einem Wagen, der am Straßenrande stand, zu schlafen» (1, S. 5).

«І він підійшов до автомобіля з наміром розбудити заснулого. Відвезти його до Тванна, а потім протверезити за допомогою гарячої борошняної зупи та чорної кави в готелі «Берен», бо хоча їздити п'яним за кермом і заборонялося, зате не заборонялося в нетверезому стані сидіти на водійському місці припаркованого на узбіччі автомобіля» (2, с. 19).

У вищенаведеному прикладі в процесі перекладу використано спосіб додавання лексичних одиниць: словосполучення «*на водійському місці*» з метою уточнення ситуації. Застосування зазначеного прийому вмотивоване попереднім контекстом. Окрім цього, слід говорити про заміну підрядного означального речення «*der am Straßenrande stand*» дієприкметниковим зворотом у мові перекладу: «*припаркованого на узбіччі*». Мотивом застосування заміни синтаксичної конструкції є розбіжність між нормами мови оригіналу та перекладу. Структурні розбіжності між реченнями мови оригіналу та перекладу призводять до розбивки одного складного речення на декілька в українському варіанті.

Заміну синтаксичної конструкції спостерігаємо також у нижченаведеному прикладі, де складнопідрядне означальне речення оригіналу «*der dunkelgraue Mantel, den die Leiche trug*» перекладається за допомогою словосполучення «темно-сірий плащ жертви». Заміна вмотивована прагненням перекладача подолати розбіжності між нормами мови оригіналу та перекладу. Окрім цього, у процесі перекладу цього уривка було вилучено лексичну одиницю «*im Wagen*» з метою зняття надлишкової інформації.

«Im Wagen war nicht viel Blut, und der dunkelgraue Mantel, den die Leiche trug, schien nicht einmal beschmutzt» (1, S. 7).

«Крові було небагато, навіть темно-сірий плащ жертви не поплямився» (2, с. 19).

Використання прийому лексичного розгортання у словосполученні «*als Dorfpolizist*» у нижченаведеному прикладі вмотивоване прагненням подолати розбіжності між нормами мови оригіналу й перекладу за допомогою конструкції, яка характерна для української мови.

«Als Dorfpolizist war ihm ein so blutiger Fall noch nie vorgekommen» (1, S. 9).

«На своїй посаді сільського поліцейського він ще ніколи не стикався з такою кривавою справою» (2, с. 20).

«Der Morgen wurde finster wie der Letzte Tag» (1, S. 10).

«Ранок став темним, як останній день перед кінцем світу» (2, с. 20).

Переклад словосполучення «*der Letzte Tag*» у вищезазначеному прикладі за допомогою прийому лексичного розгортання вмотивований також розбіжностями між нормами мови оригіналу й перекладу.

Chlenin geriet mitten in eine lange Automobilkette, ein Wagen hinter dem anderen, die aus einem unerklärlichen Grunde noch langsamer fuhr, als es in diesem Nebel nötig gewesen wäre, fast ein Leichenzug, wie Clenin unwillkürlich dachte (1, S. 11)

«Кленін потрапив у довгу чергу автомобілів, яка з незрозумілих причин просувалася повільніше, ніж це буває в такому тумані. Він мимохіть подумав, що цей темп нагадує похоронну процесію» (2, с. 20).

У вищенаведеному прикладі спостерігаємо вилучення лексичних одиниць, а саме: словосполучення «*ein Wagen hinter dem anderen*» із метою запобігання повтору та для зняття надлишкової інформації. Окрім цього, складне речення оригінального тексту в процесі перекладу замінюється двома складнопідрядними реченнями.

«In Frankfurt wurde damals über diese Gewalttätigkeit viel gesprochen, und in Bern bewertete man sie, je nach dem Stand der europäischen Politik, zuerst als empörend, dann als verurteilenswert, aber doch noch begreiflich, und endlich sogar als die einzige für einen Schweizer mögliche Haltung; dies aber erst fünfundvierzig» (1, S. 10).

«У Франкфурті тоді багато говорили про цей випадок. А в Берні до цього ставились залежно від актуального стану європейської політики. Спочатку як до жахливої зухвалості. Згодом як до вартого осуду вчинку, який, щоправда, можна до певної міри зрозуміти. І нарешті, як до справжньої, єдино правильної позиції швейцарця» (2, с. 21).

Складне поширене речення в вищенаведеному прикладі розділене в процесі перекладу на декілька простих поширених речень відпо-

відно до норми української мови. Окрім цього, структурний екзотизм «*verurteilungswert*» перекладений з використанням способу описового перекладу («до вартото осуду вчинку») з метою подолання розбіжностей між системою мови оригіналу та перекладу, а німецький дієприкметник «*empörend*» відтворений за допомогою прийому лексичного розгортання: «до жасливої зухвалості».

«Er nahm Blätter mit, einen großen aufgeschwemmten Polizisten, der nie ein Wort sprach, den Bärlach deshalb liebte, und der auch den Wagen führte» (1, S. 11).

«Він узяв із собою Блаттера, високого опецькуватого поліцейського, надзвичайно мовчазного, за що Берлах йому дуже симпатизував. Блаттер був за кермом» (2, с. 22).

У вищенаведеному прикладі продемонстровано використання в процесі перекладу заміни складнопідрядного означального речення «*der nie ein Wort sprach*» простим реченням, що призводить до лексичного згортання. Окрім цього, складне речення оригіналу розподілене на два речення. Мотивом використання зазначених перекладацьких прийомів є прагнення подолати розбіжності між нормою мови оригіналу й перекладу.

Згортання синтаксичної конструкції спостерігаємо й у наступному прикладі внаслідок заміни складносурядного речення «*Wie sie nun warten und es acht Uhr wurde*» простим реченням українською мовою: «Вони прочекали до восьмої». Застосування такого перекладацького прийому також умотивоване необхідністю узгодити переклад із нормами української мови.

«Wie sie nun warten und es acht Uhr wurde, aber nichts geschah, sagte Bärlach, dass es nun Zeit sei, Tschanz zu vernehmen, was er vorhabe» (1, S. 31).

«Вони прочекали до восьмої, але нічого не трапилось, тоді Берлах вирішив допитатися у Чанца, що той планує робити далі». (2, с. 33).

Використання прийому лексичного розгортання внаслідок заміни простого речення «*Der Garten war kahl*» простим поширеним реченням «Сад світив голими гілками дерев» у нижченаведеному прикладі вмотивоване прагненням подолати розбіжності між нормою мови оригіналу та перекладу.

«Der Garten war kahl, und zwischen den Pappeln lagen wie große Tiere die Limousinen» (1, S. 32).

«Сад світив голими гілками дерев, а поміж тополями, неначе великі тварини, лежали лімузини» (2, с. 34).

У процесі перекладу нижченаведеного уривка було застосовано прийом вилучення лексичних одиниць: з метою подолання розбіжностей між нормою мови оригіналу та перекладу було вилучено іменник «*den Wagen*». Окрім цього, для уникнення повтору та зняття надлишкової інформації в тексті перекладу було вилучено особовий займенник «*er*».

«Er hielt jedoch, wo der Feldweg zu Gastmanns Haus abzweige, den Wagen noch einmal an. Er stieg aus und ging langsam zu der Gartentüre und dann der Mauer entlang» (1, S. 38).

«Але в тому місці, де стежка вела від дороги до будинку Гастманна, він ще раз зупинився. Вийшов і повільно рушив до воріт саду, а потім уздовж загорожі». (2, с. 40).

Зміну синтаксичної конструкції спостерігаємо при порівняльному аналізі нижченаведеного уривка з оригінального тексту та його українського перекладу. Німецьке складносурядне речення зі сполучниковим зв'язком, ускладнене поширеним означенням, замінене під час перекладу складнопідрядним означальним реченням із дієприслівниковим зворотом. Використання зазначеного прийому спричинене граматичними факторами: структурними розбіжностями між реченнями мови оригіналу й перекладу.

«Er blieb noch stehen und sah dem verschwindenden Schlusslicht des schnell davonfahrenden Wagens nach» (1, S. 40).

«Він ще трохи постояв, дивлячись услід машині, яка від'їжджала на великій швидкості» (2, с. 42).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, здійснивши порівняльний аналіз роману швейцарського письменника Ф. Дюрренматта «Суддя і його кат» та українського перекладу цього твору, ми дійшли висновку, що в процесі перекладу було використано значну кількість таких прийомів синтагматичного перечленування, як лексичне згортання та розгортання, додавання та вилучення лексичних одиниць, описовий переклад, заміна синтаксичних конструкцій, об'єднання та членування речень. Мотивом використання зазначених прийомів, які проявляють себе на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях, є насамперед прагнення досягти адекватного перекладу, подолавши розбіжності між системами та нормами мови оригіналу й перекладу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бевз Н. Переклад як культурний феномен: герменевтико-комунікативний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.04 «Філо-

- софська антропологія, філософія культури» / Н. Бевз. – Харків, 2010. – 20 с.
2. Демецька В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми : [монографія] / В. Демецька. – Херсон : МП «Норд», 2006. – 378 с.
 3. Зорівчак Р. Український художній переклад як націєтворчий чинник / Р. Зорівчак // Зарубіжна література. – 2007. – Квітень. – С. 1–5.
 4. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах : [монографія] / М. Іваницька. – Чернівці : Книги- XXI, 2015. – 604 с.
 5. Казакова Т. Художественный перевод: в поисках истины / Т. Казакова. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2006. – 224 с.
 6. Кияк Т. Перекладознавство (німецько-український напрям) : [підручник для студентів вищ. навч. закл.] / Т. Кияк, А. Науменко, О. Огуй. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2014. – 640 с.
 7. Коломієць Л. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу : [монографія] / Л. Коломієць. – К. : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2004. – 522 с.
 8. Лановик М. Проблеми художнього перекладу як предмет літературознавчої рефлексії : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / М. Лановик. – К., 2006. – 39 с.
 9. Некряч Т. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів : [навчальний посібник для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів] / Т. Некряч, Ю. Чала. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 200 с.
 10. Селиванова Е. Стратегическая программа перевода в аспекте диалогичности / Е. Селиванова // Реальность, язык и сознание: междунар. межвуз. сб. науч. тр. – Тамбов: ТГУ им. Г.Р. Державина, 2005. – Вып. 3. – С. 85–90.
 11. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт – Наш час, 2006. – 344 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Dürrenmatt F. Der Richter und sein Henker – Zürich: Diogenes, 1991. – 176 S.
2. Дюрренматт Ф. Суддя і його кат: Повісті, п'єси, романи: Пер. з нім. / Передмова Д. Затонський; Примітки Н. Сняданко. – Харків : Фоліо, 2006. – 623 с.

УДК 808.2: 801

КОНТРАСТИВНІ СТУДІЇ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Ласка І.В., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри іноземних мов

Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України

Пархоменко О.М., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті висвітлено історико-філологічний контекст і теоретичні засади аналізу порядку слів у «Трактаті» Ш. Бате, розкрито відмінності порядку слів у латині й французькій мові та їх причини, узагальнено способи та правила перекладу, що їх пропонує Бате для збереження ораторського порядку слів, визначено роль контрастивних студій для становлення французького перекладознавства XVIII ст.

Ключові слова: компаративістика, історія перекладознавства, порядок слів, ораторський порядок слів, правила перекладу.

В статье рассмотрен историко-филологический контекст и теоретические принципы анализа порядка слов в «Трактате» Ш. Баттё, раскрыты различия порядка слов в латинском и французском языке и их причины, обобщены способы и правила перевода, предложенные Баттё для сохранения ораторского порядка слов, определена роль контрастивных исследований в становлении французской науки о переводе XVIII века.

Ключевые слова: компаративистика, история науки о переводе, порядок слов, ораторский порядок слов, правила перевода.

Laska I.V., Parchomenko O.M. CONTRASTIVE STUDIES IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF TRANSLATION

The article deals with the role of contrastive studies in the development of the French translation studies of the XVIII century. The historical-philological context and theoretical principles of word order analysis in the "Treatise" Ch. Batteux are defined, several differences of word order in Latin and French and their causes are revealed, methods and transfer rules proposed by Batteux to preserve the oratory order of words are summarized.

Key words: comparative linguistic studies, translation studies, word order, rhetorical word order, translation rules.

Постановка проблеми. Об'єктом нашого інтересу є праця Шарля Бате «Трактат про ораторську конструкцію» (1763 р.) [6], а предметом розгляду обрано стан прикладних зіставних досліджень із синтаксису у французькій граматиці XVIII ст.

Постановка завдання. Стаття має на меті визначити рівень контрастивних студій порядку слів у французькій і латинській мовах і їхню роль у становленні французького перекладознавства XVIII ст., яке лише набувало статусу науки. У статті передбачено висвітлити історико-філологічний контекст досліджень із порівняння мов у французькій граматиці, риториці й перекладознавстві XVI – XVIII ст., окреслити теоретичні засади аналізу порядку слів у «Трактаті» Ш. Бате, розкрити відмінності порядку слів у латині й французькій мові та їх причини, установлені Бате, узагальнити способи й засоби перекладу, що їх пропонує Бате для збереження ораторського порядку слів, розглянути виведені ним правила

перекладу на основі порівняння латини й французької мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність поставленої проблеми зумовлена інтересом сучасного перекладознавства до зіставно-типологічних досліджень. Звертаючись до праці Бате про порядок слів у французькій і латинській мовах і її значення для розвитку контрастивної граматики й перекладознавства, ми виходимо з того, що проблеми, що їх розробляють історики, врешті-решт суть актуальні проблеми нашої культури [3, с. 7], а історія мовознавства – це персоніфікована й драматизована теорія мови, в якій кожне наукове поняття має етикетку з указівкою на осіб, дати й конкретні обставини, пов'язані з їхньою появою в науці [4, с. 5].

В авторитетному підручнику з порівняльної типології В. Гака історичний огляд зіставно-типологічних досліджень починається з праць Ш. Балі, який уже в книзі "Traité de stylistique française" (Heidelberg,

1909) проводив паралелі між французькою та німецькою мовами, а пізніше в *“Linguistique générale et linguistique française”* (P., 1932) подав глибокий порівняльний опис цих двох мов [1, с. 24]. Проте спроби порівняння французької мови з іншими, передусім грецькою та латиною, мають значно давнішу кількавікову традицію. Якщо поети, ритори й граматисти XVI ст. – Т. Себіле, Ж. Дю Беле, Ж. Пельтьє та ін. (*Th. Sébillot, Art poétique François, 1548, J. Du Bellay, Defence et Illustration de la langue française, 1549, J. Peletier, L’Artpoétique, 1555*) – обмежувалися декларативними заявами на захист і уславлення французької мови, такої ж шляхетної й багатой, як давні, ситуація з мовними й літературними студіями порівняльного характеру помітно змінилася в XVII ст. Уже «Грамматика Пор-Руаяля» (1660 р.), автори якої, А. Арно й К. Лянсьє, поставили проблему мовних універсалій, містила достатньо переконливі відомості про морфологічні й синтаксичні відмінності між французькою та давніми мовами.

Не менш серйозним підходом до порівняння мов вирізняється трактат Г. де Танда (*“Règles de la traduction”, 1660*), який на основі контрастивного опису латинської й французької мов створив фактично перший в європейській історії підручник із перекладу. Де Танд у своєму трактаті відводить значне місце питанням контрастивної семантики, відтворенню змісту при перекладі, охоплюючи при цьому достатньо широке коло проблем і досягаючи рівня аналізу, який мало чим поступається сучасним дослідженням. (Докладніше про роль Г. де Танда у становленні контрастивної семантики див. статтю І.В. Ласки [5] – Л. І., П. О.).

На відміну від граматистів і перекладачів XVII ст., які обмежувалися майже виключно порівнянням французької мови з класичними, учені XVIII ст. спираються на досвід перекладу не лише з давніх, а й із сучасних мов. Серед праць такого спрямування найбільш репрезентативним є «Трактат про універсальність французької мови» (*Discours sur l’universalité de la langue française, 1784*) Антуана Рівароля, який Ф. Брюно свого часу піддав суворій критиці за відсутність методології, назвавши його шедевром ілюзіоніста [8, с. 901].

Свідчення Рівароля та багатьох інших граматиків, літераторів і перекладачів XVIII ст. мають радше історичну вартість і цікаві для нас тим, що відбивають розповсюджені у французькому культурному середовищі стереотипи, які багато в чому визначали став-

лення до творів «чужих» культур і впливали на загальні стратегії та методи перекладу.

На цьому тлі вигідно вирізняються досить чітко окресленими методологічними рамками порівняльні студії порядку слів у латинській і французькій мовах, зокрема, у працях Бате та його послідовників. Один із протагоністів дискусії про порядок слів, відомий граматист, викладач риторики й філософії, абат Шарль Бате (*Charles Batteux, 1713–1780*) у «Трактаті про ораторську конструкцію» [6] на основі зіставлення мов, роздумів над їхнім духом вибудовує інтегровану концепцію перекладу й визначає його правила, спираючись на різницю в порядку слів між французькою й латинською мовами.

В усьому комплексі чинників, які впливають на синтаксичне аранжування речення, Бате виокремлює **природний** порядок слів і визначає його як такий, що залежить від важливості об’єктів [6, с. 4]. Оскільки в багатьох мовах є конструкції, які вимагають особливого розташування частин, а людський розум теж обробляє свої власні думки, виділяючи в них певні відносини, Бате розрізняє відповідно ще два види порядку слів: **граматичний**, «який встановлюється відповідно до зв’язку між головними й підпорядкованими словами», і **метафізичний**, «який бере до уваги абстрактні зв’язки між думками». Також до них слід долучити ще **ораторський** порядок слів, «який бере до уваги лише мету того, хто говорить» [6, с. 5–6]. (Тут і далі переклад наш – Л. І., П. О.). Саме співвідношенню цього ораторського порядку з іншими видами порядку слів автор і присвячує свій трактат.

Грамматичний порядок слів, на переконання Бате, є перешкодою для розуму й думок. Він прив’язаний до особливого духу мови й ніде повністю не співпадає. Є мови, як, наприклад, французька, де він якраз протилежний тому, що спостерігається в інших мовах, передусім у латинській: «*Чи є хоча б одне речення, написане по-латинськи, в якому не треба було б міняти, або, як ми кажемо, «зробити» конструкцію, коли ми хочемо перекласти його доброю французькою мовою?»* [6, с. 7]. Те саме стосується метафізичного порядку, згідно з яким причина передує наслідкові, знаки подаються після предмета й т. ін. Він важливий для вчених, коли вони дискутують або аналізують свої думки. Насправді ж, як зазначає Бате, «*народ знає, бачить, робить, лише керуючись почуттям, часто навіть відчуттям, яке предмет викликає в ньому. Він визнача-*

ється й керується дійсним враженням. Він скаже *Alexandre a vaincu Darius*, або *Darius a été vaincu par Alexandre*, залежно від того, як він це відчув і як предмети його вразили. Він знає лише це правило» [6, с. 7–8].

Бате зазначає, що мовлення розгортається в лінійному вимірі, який не співпадає ані з граматичним порядком слів, ані з метафізичним порядком частин думки: «<...> навіть якщо погодитися, що всі акти розуму стосовно предмета здійснюються одночасно, що є вочевидь хибним, тим не менше, треба було б, щоб існував якийсь порядок, установлений для мовлення, яке може подавати слова, а отже, і думки, лише одні за одними, як ми про це щойно сказали. Вони будуть подаватися в граматичному порядку, який бере до уваги лише матерію слів, чи в метафізичному порядку, який позбавлений усякого інтересу? А якщо не буде витримуватися ні той, ні інший, то який ще порядок, крім порядку важливості предметів, може дотримуватися?» [6, с. 13] Відповідь для Бате очевидна. Отже, він спрямовує особливу увагу саме на мовленнєвий ораторський порядок слів, який визначає як «заснований на інтересі або на точці зору того, хто говорить». [6, с. 8] Він розглядає ораторський порядок слів із комунікативно-прагматичних позицій, беручи до уваги учасників комунікативної ситуації, їхні наміри й інтереси, надаючи вирішального значення зацікавленості мовця, яка визначає порядок слів, ставлячи на перше місце ті, які позначають найважливіші для нього предмети, слова, які дозволяють переконати співрозмовника, змусити його погодитися, прийняти думку мовця [7, с. 296–297].

Про глибину граматичної інтуїції Бате свідчить близькість його висловлень до ідей Л. Теньєра, який протиставляв лінійний і структурний порядок слів [9, с. 17–25]. Види порядку слів, які розрізняє Бате, фактично відповідають трьом рівням аналізу речення, прийнятим у сучасній лінгвістиці з часів Ф. Данеша: формально-синтаксичному, логіко-семантичному й комунікативному, розходженням між якими сучасне перекладознавство пояснює більшість перекладацьких трансформацій [2, с. 409–452].

Звичайно, «Трактат про ораторську конструкцію» Шарля Бате не є спеціальним дослідженням із компаративістики, але автор розглядає проблему порядку слів у контексті перекладу, зіставляючи уривки з латинських авторів (частини речень, окремі речення, довгі періоди, фрагменти текстів) та їх переклади

французькою й подаючи у своїх коментарях глибокі зауваження контрастивного характеру стосовно схожості й відмінностей порядку слів у латинських і французьких реченнях.

На думку Бате, частини речення взаємно розташовуються так, що найважливіша з них є завжди на початку, тобто на найбільш помітному місці. Наприклад, коли кажуть *Alexander vicit Darium ad Arbelam*, можливі чотири точки зору. Якщо йдеться про те, щоб дізнатися, хто є той, що переміг Дарія, головною ідеєю речення є *Alexander*. Якщо запитують, який цар Персії був подоланий Олександром, головною ідеєю цього речення буде *Darius*. Якщо йдеться про місце, де було переможено Дарія, то це *ad Arbelam*. Нарешті, якщо хочуть знати, що за перемога вирішила долю Персії, протиставляючи її якійсь іншій перемозі, що не була вирішальною, де Дарій лише зазнав поразки, але не був переможений, тоді це слово *vicit*. [6, с. 14–15] Отже, у першому випадку ми скажемо: *Alexander vicit Darium ad Arbelam* «*c'est Alexandre qui a vaincu*», &c. У другому: *Darium vicit Alexander* «*c'est Darius qui a été vaincu par Alexandre*», &c. У третьому: *Ad Arbelam vicit Darium Alexander* «*ce fut à Arbelam que*», &c. Нарешті, у четвертому скажемо: *vicit ad Arbelam* «*la victoire décisive fut celle d'Arbelam*». Більше того, пояснюючи розподіл фокусів інтересу в реченні, Бате бере до уваги також текстові чинники. Наприклад, коли ми хочемо сказати, що саме Олександр, а не якийсь інший імператор, переміг Дарія, і «даємо перелік імператорів Македонії, характеризуючи їх якоюсь історичною рисою», і коли ми вже сказали, що Філіп підкорив Грецію, хіба будуть однаковими в цьому контексті конструкції *Alexander vicit Darium* чи *Darium vicit Alexander*? [6, с. 18] Наведені приклади й пояснення неспростовно доводять, що те, що сьогодні називається актуальним членуванням речення, не було чимось абсолютно невідомим для граматистів XVIII ст., зокрема для Бате, який послідовно переконує, що інтерес і мета мовця є головним чинником, що регулює аранжування слів у реченні.

Бате формулює принципи розташування слів у латинському реченні залежно від інтересу й мети мовця, подаючи варіанти перекладу французькою мовою. Якщо підмет речення є головним предметом інтересу, він ставиться на перше місце. Коли Цицерон хоче дати відчуття, що слава римського народу полягає в славі Лукулла, перемоги якого оспівані поетом Архієм, він скаже не

«*Pontum sibi Populus Romanus aperuit*», а «*Populus enim Romanus, Lucullo imperante, sibi Pontum aperuit*». І ми це перекладемо не «*Le peuple Romain s'est...*», а «*C'est le peuple Romain qui s'est ouvert le Pont, quand Lucullus y commandoit nos armées*». У французькому перекладі подібних латинських речень Бате майже всюди вживає зворот *c'est...qui* або інші конструкції, що служать для виділення: «*Primus sentio mala nostra, primus rescisco omnia, primus porrò abnuncio*» (Ter.) «*Je suis le premier qui sens nos maux, le premier qui les apprend, le premier qui, &c.*». [6, с. 17]

Латинським конструкціям із дієсловом-присудком на першому місці в перекладах Бате зазвичай відповідають французькі речення з дієсловом-присудком, яке має при собі ненаголошений займенник: «*Fuisti apud Leccam; distribuisti partes Italiae; statuisti quo quemque proficisceris placeret; delegisti quos Romae relinqueres <...>*» (Cic. Cat. I). «*Vous vous êtes rendu chez Lecca, vous y avez distribué les différens cantons de l'Italie; vous avez réglé les postes où chacun doit se rendre; vous avez choisi ceux que vous avez laissé à Rome <...>*». Часом Бате вживає каузативну конструкцію, яка дозволяє поставити потрібне дієслово в наголошену позицію: «*Personat haec ingens latratu regna trifauci*». «*Il fait retentir ces vastes royaumes*». [6, с. 19]

Коли головна увага спрямована на об'єкт дії, як це часто трапляється, тоді керований дієсловом додаток ставиться перед цим дієсловом: «*Caelum, non animum mutant qui trans mare currunt*» (Hor.). При перекладі таких речень, що є дуже розповсюдженими в латині, звичайно використовується французька конструкція виділення за допомогою *c'est... que*: «*C'est de climat & non de cœur qu'on change quand on passe les mers*». [6, с. 20] Перекладаючи інше латинське речення з подібним порядком слів «*Tantum mansuetudinem, tam inusitatum clementiam, &c nullo modo praeterire possum*». (Cic. Pro Marc). – «*Une si étonnante bonté, une clémence si inouïe ne peut rester sans éloge*» [6, с. 19], Бате вдається до складного лексико-граматичного перетворення з модальним дієсловом *pouvoir* і інфінітивом дієслова *rester*; фактичним антонімом до вжитого в оригіналі латинського *praeterire* («проходити»). *Rester sans éloge* завдяки подвійному запереченню стає еквівалентом для *praeterire possum*. Ця конструкція дозволяє поставити відповідник латинського об'єкта *Une si étonnante bonté, etc.* у позицію підмета у французькому реченні. Коли йдеться

про спосіб чи якусь обставину дії, на перше місце в латинському реченні ставиться прислівник або якийсь його заміник: «*Non bene conveniunt, nec in unâ sede morantur majestas & amor*» (Ovid.). У цьому випадку французька мова, особливо поетична, теж має можливість зберегти на першому місці прислівник, удаючись до інверсії, як у перекладі, запропонованому Бате: «*Difficilement habitent ensemble, la dignité & l'amour*». [6, с. 20]

У перекладах, що їх пропонує Бате, немає нічого випадкового. Він свідомо шукає відповідники для латинських конструкцій, використовуючи різні способи, які дозволяють ставити логічний наголос на потрібному французькому слові. Французька мова, на його переконання, має для цього достатньо засобів [6, с. 21]. Бате наполягає, що йдеться не про поодинокі випадки, а про системні відповідності між мовами: *цієї системи постійно дотримувалися автори, які послуговувалися достатньо гнучкими мовами, здатними пристосуватися до цих різних конструкцій відповідно до потреби й випадків* [6, с. 16]. Усі ці засоби, які дозволяють видозмінювати форму виразу думки при перекладі, так чи інакше дотичні до риторики й стилістики, і вживаються вони, на переконання Бате, заради гармонії, яка залежить головно від ясності й палкості дискурсу.

Причину відмінностей у порядку слів між латиною й французькою мовою Бате вбачає передусім у наявності відмінкових форм у латинського іменника, що дозволяє легко ідентифікувати його граматичну функцію незалежно від місця, яке він займає в реченні, тоді як у французькій мові це можна зробити лише взявши до уваги позицію іменника. Латиною можемо сказати *Patrem amat filius* або *Filius amat patrem*, і обидві конструкції мають чітко визначений зміст. Французькою мовою слово *père*, вжите як синтаксично головне, і синтаксично підпорядковане *père* не мають жодних зовнішніх формальних ознак, і цю думку можна передати лише в один спосіб: *Le fils aime le père* [6, р. 176].

Друга причина відмінностей у порядку слів полягає, на думку Бате, у засобах, що їх використовують мови для вираження різноманітних граматичних відносин – активної дії, пасивності, взаємної дії, часу, місця, особи, роду, числа, способу. Так, у гебрійській мові невелика зміна самої форми дієслова дозволяє сказати в одному слові *j'ai enseigné, j'ai été enseigné, j'ai enseigné exactement, on m'a enseigné exactement, on m'a ordonné*

d'enseigner, on a eu ordre de m'enseigner, je me suis enseigné moi-même [6, с. 177]. Грецька та латинська мови мали лише частину цих переваг, але не всі. Французька ж мова, щоб виразити всі ці відносини, вживає різного роду службові слова: допоміжні дієслова *avoir* і *être*, і навіть обидва одночасно: *j'ai été enseigné*, придієслівні займенники *je, tu, il*, допоміжну частку *que* для деяких модальних значень і т. ін.

Проте коли ці дві причини, що зумовлюють відмінності в порядку слів, відсутні, французька мова має можливість повернутися до конструкцій із порядком слів, який відповідає латинському, завдяки схожості між двома мовами. На основі проведеного порівняння порядку слів у французькій і латинській мовах Бате визначає загальний принцип перекладу, який полягає в тому, щоб уникати латинських конструкцій там, де вони можуть стати перешкодою для адекватного сприйняття тексту, зробити текст незрозумілим. До них слід вдаватися в тих випадках, коли це не загрожує втратами для зрозумілості й живості тексту [6, с. 189]. Питання про інверсію з дотичним стало для Бате основним принципом, спираючись на який, він визначає всі правила стосовно способів перекладу [6, с. 210]. Проаналізувавши й узагальнивши можливі причини схожості й розходжень порядку слів у латинській і французькій мовах, Бате формулює головну zásadu перекладу: «З цього випливає, що перший принцип перекладу є таким: слід уживати звороти, які є в автора, коли обидві мови рівною мірою це дозволяють». [6, с. 217].

На основі цього принципу вчений робить низку більш конкретних висновків, яким надає статусу правил мистецтва перекладу. За іронічною оцінкою Ван Гуфа, Бате «перераховує в дванадцяти правилах все, що не слід перекладати в оригінальному творі» [10, с. 65]. Тим не менше, ці правила цікаві в контексті нашого дослідження тим, що найменні перші шість із них виводяться безпосередньо з результатів порівняння порядку слів у латині й французькій мові: 1) не змінювати порядок речей, чи фактів, чи міркувань, бо він однаковий в усіх мовах і залежить від людської природи, а не від особливого духу народів; 2) зберігати порядок думок або найменні їх частин, бо автор мав причини саме для такого порядку; 3) не міняти авторські періоди та їх структуру, бо період – це одна складна думка, яка включає кілька думок; 4) зберігати всі сполучники, не змінювати ні їхнє значення, ні їхнє місце, бо сполучники

якраз відображають хід думки, з'єднують її частини; 5) прислівники мають бути при дієсловах, попереду або позаду, залежно від гармонії чи енергії; 6) при перекладі слід відтворювати симетрію речень і виразів на різних рівнях – у звуках, у кількості складів, у закінченнях і довжині слів, у членах речення [6, с. 219–224].

Міркування Бате про порядок слів, його види й урахування його ролі при перекладі користувалися великим авторитетом не лише в сучасників, а й у наступного покоління перекладачів. Його думки з цього приводу повністю поділяє й розвиває перекладач Сенеки Дюро де ля Маль, дискутуючи з Ля Арпом із приводу можливостей французької мови порівняно з давніми й відстоюючи принцип творчої свободи перекладача.

Висновки з проведеного дослідження. Контрастивні дослідження у французькій граматиці XVIII ст., зокрема зіставлення порядку слів у латині й французькій мові, не є самоціллю й не містять великих теоретичних амбіцій, а мають радше прикладний характер і знаходять своє місце передусім у межах перекладознавства, яке поступово визначає свої теоретичні засади. Прикладом досліджень такого роду може служити «Трактат про ораторську конструкцію» Шарля Бате, в якому результати зіставлення порядку слів у латинській і французькій мовах, здійсненого автором, покладені в основу правил перекладу. Філософська грамика XVIII ст. мала достатньо глибоке уявлення про порядок слів у реченні, про чинники, від яких він залежить, про логічне й емпатичне виділення окремих членів речення. Це дозволило перекладознавцям, зокрема Бате, обґрунтувати можливість збереження комунікативно-синтаксичного виділення членів речення при переході від латинської мови до французької попри фіксованість порядку слів. Пропонуючи французькі відповідники до латинських конструкцій, Бате переконливо показує, що французька мова має необхідні засоби, які дозволяють виділити потрібне слово як мету повідомлення, послуговуючись сучасною термінологією, – надати йому функції реми в комунікативній структурі речення (звороти для виділення *c'est ... qui, c'est... que*, вживання пасивної конструкції, лексичні парафрази). Іншими словами, зіставляючи латинські та французькі конструкції, Бате фактично демонструє нам те, що сьогодні називається комунікативно-синтаксичними трансформаціями при перекладі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гак В. Сравнительная типология французского и русского языков / В. Гак / Ленинград : Просвещение, 1977. – 300 с.
2. Гак В. Языковые преобразования / В. Гак / – М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. – 768 с.
3. Гуревич А. Категории средневековой культуры / А. Гуревич / 2-е изд. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.
4. Десницкая А. История лингвистических учений. Древний мир / А. Десницкая, С. Кацнельсон. – Л. : Наука, Ленинградское отделение, 1980. – 259 с.
5. Ласка І. Елементи контрастивної семантики в «Трактаті про переклад» Гаспара де Танда / І. Ласка // *Studia Linguistica*. Vol. V (1). – Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. – С. 476–480.
6. Batteux Ch. *Traité de la construction oratoire / Principes de la littérature*. Par M. l'Abbé Batteux. Nouvelle édition. Tome V. (Chapitre X). À Paris, Chez Desaint & Saillant, M.DCC.LXXV. – 301 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://books.google.co.uk/books?id=38oDAAAQAAJ&hl=fr&pg=PR8#v=one>.
7. Batteux Ch. *Principes de la traduction / French Translators, 1600-1800: An Online Anthology of Prefaces and Criticism* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://scholarworks.umass.edu/french_translators/7.
8. Brunot F. *Histoire de la Langue française*. T.VIII Le français hors de la France au XVIII siècle, 2e partie. – Paris : Armand Colin. – 1209 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://archive.org/details/histoiredelalangv08pt2brun>.
9. Tesnière L. *Éléments de syntaxe structurale* / L. Tesnière. – Paris, 3e éd. 1976. – XXVI, 674 p.
10. Van Hoof H. *Histoire de la traduction en occident* / H. van Hoof. – Paris : Duculot, 1991. – 367 p.

УДК 81.255.4

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ СТІЙКИХ НАРОДНИХ ПОРІВНЯНЬ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДАННЯ

Найда А.М., к. філол. н.,
доцент кафедри перекладу
Дніпровський державний технічний університет

Гольтер І.М., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри перекладу
Дніпровський державний технічний університет

У статті проаналізовано проблематику перекладів стійких народних порівнянь. Наводяться результати аналізу структури стійких народних порівнянь із подальшим перекладознавчим аналізом перекладів, що дозволить дослідити їхню роль у процесі збереження національної традиції, з'ясувати семантичні й структурні засади формування стійких народних порівнянь в українській та російській мовах.

Ключові слова: стійкі народні порівняння, переклад, семантичні й структурні засади.

В статье предлагается анализ переводов устойчивых народных сравнений, который позволит исследовать способы их выражения, роль в процессе формирования нации, семантические и структурные принципы образования устойчивых народных сравнений.

Ключевые слова: устойчивые народные сравнения, перевод, семантические и структурные принципы образования.

Naida A.M., Holter I.M. NATIONAL AND CULTURAL SPECIFICITY OF THE FIXED NATIONAL COMPARISONS IN TRANSLATION

The article deals with the structural characteristics of the fixed national comparisons in translation from the Russian language into Ukrainian. This problem is revealed through the perspective of adequate maintenance of culturally marked elements in translation.

Key words: national components from Russian language to Ukrainian cultural specifics, national comparisons, literary heritage, translation style.

Постановка проблеми. Збереження національно-культурної специфіки стійких народних порівнянь є сьогодні актуальним, бо ми вбачаємо в цьому вираження духу народу – народної психології. Національна специфіка виявляється на різних мовних рівнях, але тільки стійкі народні порівняння називають «душею мови». Тисячолітні традиції зафіксовані в стійких народних порівняннях. Вони відображають пізнавальний, виховний, культурний досвід народу. Наприклад, *щирість – це лице душі; такий подібний, як викапаний; раді люди літу, а бджоли цвіту; найліпша спілка, то чоловік і жінка; не на тес козаченьку, дочку годувала, щоб із пройди-світом гуляти пускала; дівчат любимо за те, чим вони є, а хлопців за те, чим обіцяють бути; добра жінка і здоровля – то найбільший скарб; на молодості, як на білім папері: що хочеш, те й напишеш.*

Під стійким народним порівнянням розуміємо загальноновживані, відтворювані, емоційні, стабільні в семантичному, формально-структурному й функціональному планах мовні конструкції типу *сильний як лев; гарна*

як писанка; хоробрий як заєць; дужий як тур; хитра як лисиця.

У роботі як синонімічні використовуємо терміни: *фразеологічна одиниця; стійке народне порівняння; компаративний фразеологізм; образне стійке народне порівняння.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно під образністю фразеологічних одиниць розуміють їхню здатність створювати наочно-почуттєві уявлення про предмети та явища дійсності. Специфіка образного порівняння полягає в тому, що в ньому порівнюється не предмет із предметом, не поняття з поняттям, а конкретний індивідуальний предмет із поняттям. В основі образності лежить протиріччя між конкретним і переносним значенням лексеми. Процес функціонування образного порівняння базується на відмінних властивостях предметів чи явищ і одночасному виділенні чогось однакового, спільного в них. У цьому ракурсі заслуговує на увагу думка О. Потебні, який у праці «Из записок по русской грамматике» пише: «<...> У розвитку думки й мови образне вираження древніше за безобразне й завжди перед-

бачається ним» [6, с. 60]. Завдяки працям О. Потебні в вітчизняній фразеології сформувався погляд на фразеологію як на традиційно образний шар мови. У процесі лінгвістичного аналізу доцільно зважати також на думки інших видатних дослідників. Порівняння досліджувалися в граматичному, структурно-семантичному та стилістичному аспектах (Л. Авксентьев, М. Алефіренко, А. Марахова, В. Мокієнко, І. Кузнецова, С. Муниця, В. Огольцев, А. Івченко). Стійкі порівняння як засіб образності мови набувають все більшого поширення та стають предметом вивчення для багатьох лінгвістів. Нині існують наукові праці В. Чабаненка, А. Івченка, Л. Даниленка, О. Гапченко, О. Глазунової, Т. Зєвахіної, Є. Корольової та інших сучасних лінгвістів, які розглядають стійкі народні порівняння в різних аспектах. У другій половині ХХ ст. співвідношення етнокультури й фразеології вивчали М. Коломієць, Ф. Медведєв, Р. Зорівчак, Л. Скрипник, Н. Бабич, В. Ужченко, В. Білоноженко та ін. У сучасному мовознавстві значна увага приділяється вивченню українських стійких народних порівнянь у зіставленні зі стійкими порівняннями інших мов. Однак багато актуальних питань залишаються поза увагою, вони потребують глибокого й детального розгляду та системного опису.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити та описати російські й українські стійкі народні порівняння на позначення зовнішності людини та фразеологізми із зоонімічними компонентами, проаналізувати семантичні типи об'єктів порівнянь із зоонімічними компонентами в українській та російській мовах, виявити особливості їх перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна специфіка виявляється під час зіставлення різних мов. Вона зумовлена двома чинниками – об'єктивним та суб'єктивним. Об'єктивний полягає в природній і культурній реальності, що властива одному народу і якої нема в житті іншого. Суб'єктивний чинник полягає в довільному виборі, коли слова, що відображають одну й ту ж реальність, по-різному подані у фразеології різних мов. Культурну специфіку фразеологічних одиниць визначають її співвідношенням з елементами матеріальної чи духовної культури суспільства, його історії, вірувань, звичаїв тощо. Національні властивості семантики фразеологічних одиниць російської мови можуть виявитися тільки в зіставленні стійких фразе-

ологічних одиниць з аналогами в українській мові. Саме тому сьогодні актуальними стають проблеми міжкультурного перекладу та врахування й адекватної передачі при перекладі національно-культурних особливостей мовної картини світу певного етносу. Пояснюється це тим, що ми живемо в конкретному світі й уявляємо його згідно з отриманою нами інформацією про обставини та середовище, в якому живемо. Так з'являється мовна картина світу – основа нашого світобачення та світосприйняття. Як підкреслює український лінгвіст І. Живіцька, мовна картина світу є результатом сприйняття та осмислення навколишнього світу, відображеного в мові. Кожна мова, як відомо, відображає спосіб сприйняття й концептуалізацію світу тим чи іншим етносом, що вирізняється своєю історією, культурою, своїми цінностями. Це, власне, і складає «національну модель світу», яка є цілісним образом активності людини [3, с. 20]. Саме тому мовна картина світу відтворює реальність по-своєму, вона безпосередньо залежить від менталітету етносу, його психології й показує це за допомогою певних мовних одиниць, характерних тільки для певного народу – носія мови. Це вербалізовані інтерпретації мовними соціумами навколишнього світу й самих себе в цьому світі [8, с. 67], виражене засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу й себе в цьому світі [2, с. 6]. Проте, на думку багатьох мовознавців, картина світу не є лише фотографією навколишньої дійсності, а залежить від призми, через яку людина споглядає світ [5, с. 24].

Мова тісно пов'язана з культурою, адже зрозуміло, що кожна мовна група має власні культурні особливості. Саме тому так важливо ці особливості враховувати, оскільки переклад – це вид діяльності, який неминуче контактує принаймні з двома мовами й двома культурами [10, с. 45]. Для того, щоб передати всі особливості оригінального тексту, слід вирішити проблему трактування культурних аспектів, йому притаманних. Це безпосередньо залежить від того, наскільки відрізняються мова оригіналу й мова перекладу в лінгвістичному та культурному планах. Культурні труднощі перекладу можуть набувати різних форм, починаючи від лексичного значення й синтаксису до ідеологій і способу життя в цій культурі [9, с. 130].

Тобто для того, щоб переклад був вдалим, перекладачеві слід вирішити важливі питання: як врахувати культурний чинник у

процесі перекладу, які перекладацькі стратегії й тактики застосувати для передачі культурної складової тексту, на які культурні елементи звернути першочергову увагу. Перекладаючи текст, автор якого є представником іншого етносу (а отже, все, що його оточує, він бачить під іншим кутом зору), насамперед необхідно визначити особливості його світобачення, а також те, як саме ці особливості передані в тексті твору.

Звичайно, врахувати всі складові, які, наче мозаїка, утворюють картину світу, при перекладі неможливо. Але необхідно відтворити художню картину світу, яка втілюється, зокрема, у культурно та темпорально маркованих знаках [4, с.76].

У художньому творі автор змальовує колективне уявлення певного народу про світ, але показує цей світ через призму особистого сприйняття. Тому картина світу, зображена в оригіналі, повинна бути якомога точніше відтворена в перекладі. Іншими словами, слід урахувувати всі ключові концепти твору й зрозуміло зобразити для читача етнокультурну специфіку незнайомого соціуму. Очевидно, тут дуже важко знайти певну рівновагу. Причина полягає в існуванні так званої «асиметрії картин світу» відправника та одержувача тексту [1, с. 440].

Найбільш складною перекладацькою проблемою при врахуванні мовної картини світу й культурних особливостей етносу є переклад сталих фразеологічних одиниць, до яких належать стійкі народні порівняння. Пояснити це можна тим, що між характером фразеології певного народу й культурно-історичними особливостями його розвитку встановлюються відношення одностороннього взаємозв'язку та взаємообумовленості [7, с. 22]. Порівняння як один із найважливіших видів інтелектуальної діяльності людини давно привертає увагу вчених. Для вивчення семантики та реального значення стійких народних порівнянь важливим є розуміння того, що предмети і явища порівнюються та зіставляються через їхні ознаки, які стають об'єктом порівняння. Аналіз семантичних типів об'єктів порівнянь свідчить про надзвичайну різноманітність асоціацій і паралелей, які виникають у суспільстві при описі характеру, ситуації та зовнішності людини. Формування уявлень про характерні риси будь-якої істоти відбувається під впливом реалій навколишнього світу, притаманних певній території чи культурі. Порівняння належить до числа універсальних засобів розвитку мови, що беруть

участь практично в будь-якій сфері пізнання. Воно пов'язане з таким фундаментальним поняттям людської діяльності, як категоризація, що припускає здатність людини класифікувати явища, спостереження й бачити схожість однієї сутності на противагу відмінності іншої. Національно-культурна семантика особливо помітна насамперед у словах, фразеологізмах і афоризмах, у яких сам зміст культури відбивається більш чи менш безпосередньо. Серед складних і багатогранних відносин людини з навколишнім світом особливе значення для розвитку людського суспільства має взаємовідношення «людина – природа», зокрема, «людина – тваринний світ», оскільки освоєння світу є не чим іншим, як пізнанням його закономірностей.

Різні почуття й переживання людини, що виникають у процесі пізнання природи, знайшли відображення в мові шляхом утворення людської «другої природи», зокрема, в усталених словесних комплексах, що є мовними пам'ятками культурної історії народу. У системі «другої природи», створеній людиною, відбивається етнокультура, в якій природні реалії стають предметом нового формотворення. Фразеологія природи будь-якої мови містить складну емоційну гаму, що відображає як практичний, так і естетичний екологічний досвід людини. Така фразеологія створюється за антропометричним принципом, за яким людина – мірило всіх речей, унаслідок чого значна кількість природних реалій стає еталоном, символом як у межах фразеологічної системи, так і поза нею.

У багатьох мовах складовим елементом мовного уявлення про природу є різноманітні мовні знаки, серед яких особливе значення мають фразеологічні одиниці (далі – ФО) із зоонімами, які становлять досить велику групу у фразеології. Природні реалії, найменування яких виступають компонентами ФО, є носіями символіки. Так, в українській і російській мовах *бик (віл)* служить для позначення здорової сильної людини (чоловіка): укр. *здоровий як бик*; в українській мові *заєць* є уособленням боягузтва, полохливості: *полохливий як заєць, заяча душа, заяче серце, боязкий як стріляний заєць* (про боягузливу людину). Таке ж значення має цей зоонім і в російській мові: *труслив как заяц, заячья душа*.

Назви тварин зустрічаються вже з найдавніших часів у міфології, Біблії, фольклорі. Тваринам надавалося символічне значення, вони зображувалися як священні створіння,

мудрі й пророчі істоти. Людина протягом віків співіснувала з тваринами, приручала їх, вивчала їхню поведінку.

У багатьох мовах зоофразеологія містить значний корпус одиниць, в основу яких покладені відомі назви тварин, що мають як подібну, так і різну символіку й служать засобом образної характеристики людини.

Символи – це уявлення, що викликають певні асоціації в конкретному мовноетнокультурному середовищі. Значний вплив на опрацювання теорії символу справили погляди О. Потебні й М. Костомарова. Походження, розвиток і вираження символіки О. Потебня часто пов'язував зі словом, узагалі з мовою, фольклором, етнокультурою. На його думку, слово із самого початку свого виникнення є символом лише однієї певної ознаки, яка входить до позначуваного поняття, виражає ту з ознак, яка уявляється народному світогляду найважливішою. З часом слово втрачає прямий зв'язок із внутрішньою формою, а необхідність відновлювати забуте власне значення була однією з причин створення символів. За О. Потебнею, мова в усьому без винятку символічна [7, с. 65].

Становлення й розвиток символів по-своєму пояснював М. Костомаров, який пов'язував їх із міфотворчістю. Міфи й символи обумовлюють і взаємно створюють один одного. Сучасна символіка не є такою самою, якою вона була за язичництва: дещо втрачено, переплелось, щось інше з часом змінилось. Деякі погляди, зберігаючи постійно один головний зміст, служать ніби ієрогліфами для вираження людських відчуттів.

Символіка вписана в семантику етнокультурного контексту. Це стосується й назв тварин, що виступають у символічно-образній функції. Спільність у сприйнятті образів-символів української та російської мов: *ворона* (про неухважну людину), *їжак* (про гостру на язик, жовчну людину), *видра* (про худу жінку). Також спільні значення в обох мовах мають символи: *лисиця* – символ хитрості, *вовк* – пожадливісті, *мавпа* – наслідувальності, легковажності, *свиня* – бруду, неохайності. В українській та російській мовах *осел* виступає переважно образом – еталоном упертої, затятої тварини й уживається звичайно на означення впертої людини: *впертий як осел*. Амбівалентною є символіка лексеми *собака* як в українській, так і в російській мовах. Це вірний, надійний друг, проте з іншого боку, *собака* – символ нерозумного брехуна, злодійкуватого ненажери, провіс-

ника нещастя. Пор.: 1) *вірний як собака і 2) бреше як собака, собачі очі*.

В українській культурі побутує явлення про собаку як нечисту тварину – *любить як собака цибулю*, – оскільки в багатьох міфологічних уявленнях цибуля й часник вважаються захистом від нечистої сили.

Деякі із зоосимволів – *зозуля, голуб, горобець, сорока, лисиця та ін.* – є усталеними етнокультурними елементами усного мовлення, художньої літератури, фольклору українського народу. У російській мові такими є *ведмідь, вовк, ворона, лисиця, заєць*.

У повсякденному усному мовленні ми вживаємо слова-символи дуже рідко. Хоча символізм мови завжди наявний у мовному найменуванні, він перебуває в прихованому стані, активізуючись у звичайній розмовній мові в переносно-метафоричних образах, якими і є ФО. Символіка сприяє вживанню зоонімів насамперед у компаративних одиницях. За нашими спостереженнями, майже кожен із фаунонімів, що є складниками ФО й часто вживається в мовленні, має в своєму складі порівняльний компонент-символ: *голодний як собака, здоровий як віл, німий як риба, впертий як осел, чепурний як свиня в дощ, худий як тріска*.

Серед досить численної за обсягом групи фразеологічних одиниць із зоонімічним компонентом в українській та російській мовах виділяємо кілька груп ФО, які характеризують людину, а саме: позначають її розумові здібності, зовнішній вигляд, риси характеру, фізичні особливості тощо. Основними в обох мовах є фразеологізми з такими значеннями:

1) із семантикою «риса характеру людини»: рос. *мухи не обидит* – укр. *мухи не зобидить*: «дуже спокійний, сумирний, лагідний»; рос. *ни рыба ни мясо* – укр. *ні риба ні м'ясо*: «слабохарактерний, нерішучий, безвольний»; рос. *мокрая курица* – укр. *мокра курка*: «безвольна, нерішуча, жалюгідна на вигляд людина»;

2) із семантикою «зовнішній вигляд»: рос. *толстый как бороз* – укр. *товстий як кабан*: «дуже товстий»; рос. *лупоглазый как лягушка* – укр. *вирячкуватий як жаба*: «людина з великими очима»; рос. *кудрявый как баран* – укр. *кучерявий як баран*: «кучеряве волосся»;

3) із семантикою «розумова характеристика людини»:

рос. *тараканы в голове* – укр. *таргани в голові*: «дурний, розумово обмежений або ненормальний»;

рос. *куринные мозги* – укр. *курячий розум*: «розумово обмежений»;

рос. *баран в аптеке* – укр. *баран в аптеці*: «зовсім не розуміється на чому-небудь»;

4) із семантикою «фізична сила / слабкість, спритність / повільність, вайлуватість»:

рос. *слабый как котенок* – укр. *слабкий як кошеня*: «дуже слабкий»;

рос. *муха крылом убьет* – укр. *муха крилом уб'є*: «хтось, кого легко здолати; фізично слабкий, безсилий»;

рос. *неуклюжий как слон* – укр. *незграбний як слон* (ведмідь): «дуже незграбний»;

5) із семантикою «соціальний статус»:

рос. *собачий хвост* – укр. *хвіст собачий*: «той, хто нічого не важить у суспільстві»;

рос. *[бедный] как церковная мышь* – укр. *[бідний] як церковна миша*: «дуже бідний»;

рос. *птица высокого полета* – укр. *птаха високого польоту*: «людина, яка займає високе становище в суспільстві, має владу, вплив»;

б) зі значенням якісної характеристики особи, що передає:

а) загальну характеристику особи:

рос. *заблудшая овца* – укр. *заблукала вівця*;

рос. *покорный теленок* – укр. *покірне теля*;

рос. *белая ворона* – укр. *біла ворона*;

б) вікову характеристику:

рос. *старый воробей* – укр. *старий горобець*;

рос. *старый лис* – укр. *старий лис*;

в) фізичну силу / слабкість, спритність / вайлуватість:

рос. *сильный как медведь* – укр. *сильний як ведмідь* (бик, віл);

рос. *слабый как котенок* – укр. *слабкий як кошеня*;

рос. *легкий как мотылек* – укр. *легкий як метелик*;

рос. *неуклюжий как слон* – укр. *незграбний як слон*;

7) зі значенням якісної характеристики предмета:

рос. *на рыбьем пуху* – укр. *на риб'ячому пуху*;

рос. *осиное гнездо* – укр. *осине гніздо*;

рос. *на куриной ноге* – укр. *на курячій ніжці*;

8) зі значенням кількісної характеристики (міри) предметів чи квантитативних характеристик, пов'язаних з особою:

а) «дуже багато»:

рос. *куры не клюют* – укр. *[і] кури не клюють*;

рос. *как мух* – укр. *як бджіл у вулику*;

б) «дуже мало»:

рос. *как кот заплакал* – укр. *як кіт заплакав*;

рос. *как у воробья под коленкой* – укр. *як у горобця на коліні*.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, наведені приклади підтверджують, що народ яскраво й повно описує красу чи потворність зовнішності чи характеру людини, що засвідчується кількістю порівнянь. Стійкі народні порівняння характеризують як позитивні, так і негативні ознаки характеру, але більше засвідчено негативних. Проте більша частина порівнянь із негативним значенням звучить із легкою іронією, позначена народним гумором, що свідчить про незлобливість українського та російського народів, їхню добродушність, толерантність. Росіяни та українці в порівняннях дуже влучно передають оцінні характеристики певних істот, які стають своєрідними оцінними еталонами близькоспорідненої спільноти. Серед еталонів можна виділити десять тематичних груп об'єктів порівнянь. Це назви тварин, птахів, рослин, людей, явищ природи, предметів, грошових одиниць, одиниць виміру, назв міст і природних об'єктів, абстрактних понять. Найбільш численними семантичними типами об'єктів є назви предметів, людей та тварин.

Аналіз семантичних типів об'єктів порівнянь свідчить про надзвичайну різноманітність асоціацій і паралелей, які виникають у суспільстві під час опису ситуації, характеру або зовнішності людини. Формування уявлень про характерні риси будь-якої істоти відбувається під впливом реалій навколишнього світу, притаманних певній території чи культурі.

Більшість порівнянь із зоонімічними компонентами відображають певну позицію: гарний / негарний, розумний / нерозумний, схожий / несхожий, добрий / злий та ін. При цьому російські та українські народи виявляють велику спостережливість, обираючи об'єкт для зіставлення в навколишньому рослинному й тваринному світі, особливо серед свійських та лісових тварин. Сама ж людина крізь призму порівнянь стає частиною великої й різноманітної образної картини світу, створеної народом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гарбовский Н. Теория перевода / Н. Гарбовский. – М. : Изд-во МГУ, 2004. – 543 с.
2. Голубовская И. Этнические особенности языковых картин мира / И. Голубовская. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2002. – 293 с.

3. Живіцька І. Мовна картина світу як відображення реальності / І. Живіцька //Філологічні студії. Вип.4. – С. 20–25
4. Некряч Т. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі. Монографія / Т. Некряч, Ю. Чала. – К. : Кондор, 2013. – 195 с.
5. Постовалова В. Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / В. Постовалова. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
6. Потєбня А. Из записок по русской грамматике / А. Потєбня. Том I-II. – М. : Учпедгиз, 1958. – 536 с.
7. Ройзензон Л. Фразеология и страноведение / Л. Ройзензон // Бюллетень по фразеологии № 1. – Новая серия. – Вып. 234. – Самарканд, 1972. – С. 19–27.
8. Ужченко В. Актуальні питання розвитку української мови : [посібник для магістрантів] / В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 146 с.
9. Nida E. Principles of Correspondence / E. Nida // The Translation Studies Reader. - London: Routledge, 1964. – 130 p.
10. 10. Toury G. The Nature and Role of Norms in Translation / G. Toury // Venuti L. The Translation Studies Reader. – London : Routledge, 1978, revised 1995. – 200 p.

УДК 81.255.2:6

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ENERGIE / ЕНЕРГІЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Полюк І.С., доцент,
завідувач кафедри теорії, практики та перекладу французької мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті представлено результати зіставного аналізу концептів ENERGIE / ЕНЕРГІЯ у французькій та українській мовах, досліджено перекладацький аспект концептосфери ENERGIE, наведено характеристику перекладацьких прийомів та трансформацій у науково-популярному та медійному дискурсах.

Ключові слова: концепт, дискурс, переклад, перекладацькі прийоми та трансформації.

В статье представлены результаты сопоставительного анализа концептов ENERGIE / ЭНЕРГИЯ во французском и украинском языках, исследован переводческий аспект концептосферы ENERGIE, описана характеристика переводческих приемов и трансформаций в научно-популярном и медийном дискурсах.

Ключевые слова: концепт, дискурс, перевод, переводческие приемы и трансформации.

Polyuk I.S. CONCEPTUAL MODEL “ENERGIE / ЕНЕРГІЯ” IN THE FRENCH AND UKRAINIAN LANGUAGES: TRANSLATIONAL PERSPECTIVE

The results of comparative analysis of concepts of ENERGIE / ENERGY in French and Ukrainian languages, translational aspect of a conceptual sphere of ENERGIE, characteristics of translation techniques and transformations in popular science and media discourses are described in this article.

Key words: concept, discourse, translation, translation transformations and techniques.

Постановка проблеми. Загальна спрямованість сучасних лінгвістичних наукових розвідок на вивчення мови в міждисциплінарному аспекті ставить питання аналізу підходів до її дослідження через призму когнітивної лінгвістики, об'єктом вивчення якої є концепти, що формуються у свідомості людини під впливом оточуючого світу та реалій життя. Отже, проблеми співвідношення ментального, концептуального й мовного є актуальними в сучасній лінгвістичній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У когнітивній лінгвістиці концепт становить базове поняття. Низка вчених, зокрема Г. Лакофф, М. Джонсон [6], Ю.С. Степанов [4], С.А. Жаботинська [1], І.А. Стернін [5], В.І. Карасик [2], Д.С. Лихачов [3] присвятили дослідження питанню концепту як базового поняття когнітивної лінгвістики. Незважаючи на низку робіт, у яких аналізується зазначена проблема, термін «концепт» не отримав однозначного й загально визначеного тлумачення, залишаються актуальними питання особливостей перекладацького аспекту певної концептосфери, зокрема, проблематика вербалізації французького концепту ENERGIE в текстах різних дискурсивних жанрів.

Таким чином, дослідження концепту ENERGIE в різних дискурсивних жанрах (у франкомовному медійному та науко-

во-популярному дискурсах) дає можливість пояснити специфіку його усвідомлення та інтерпретації, визначити особливості перекладацького аспекту його концептосфери.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення особливостей та засобів вираження французького концепту ENERGIE в різних дискурсивних жанрах, а також аналіз особливостей його перекладу українською мовою шляхом дослідження застосованих перекладацьких прийомів та трансформацій у процесі відтворення його лексико-семантичних особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення специфіки відображення французького концепту в українському перекладі необхідно створити дві моделі – французького концепту ENERGIE та його українського аналогу для здійснення зіставного аналізу комплексної моделі та визначення потенційних труднощів перекладу.

У семантиці слів, що наповнюють лексико-семантичне поле концепту ЕНЕРГІЯ французької та української мов, відображаються знання мовців про енергійність, яка в досліджуваних національних культурах розкривається по-різному. Етимологічна основа лексем ENERGIE / ЕНЕРГІЯ містить інформацію про первісні семантичні ознаки

енергійності, що збереглися в семантиці слів на позначення енергії в сучасних французькій та українській мовах.

Концепт ENERGIE походить від латинського слова *energia*, коріння якого – з грецького *energeia*, що має значення «сила в дії». В українській мові для позначення обраного нами концепту вживаються також слова: енергетизм, енергетик, енергетика, енергозбереження, енергетичний. Проте ключовим словом у понятті є «енергія».

Як термін, ця лексема з'явилася в XVII столітті. Уперше його використав Арістотель у філософських промовах, зазначаючи, що це слово відображає всі поняття чи явища, які корелюють із силою, рішучістю, активністю, здатністю до дії та до досягнення певного результату.

У сучасному тлумаченні термін ЕНЕРГІЯ має дві смислові конотації: впливу та дії. Спираючись на словникові дефініції аналізованого концепту, було визначено похідні від нього ключові концепти у франкомовному дискурсі шляхом аналізу та поділу цілісного значення досліджуваної лексеми на значущі складники. Зазначені елементи в мовознавстві головним чином представлені терміном *сема*, а слова, що фігурують у дефініції, актуалізують семи, які складають значення, що розтлумачується. Таким чином, у межах нашого дослідження ми базуємося на семах як окремих складниках лексико-семантичного варіанта (далі – ЛСВ). Виходячи з того, що лексичне значення слова є ідеальною сутністю, яка виступає результатом пізнання людиною (соціумом) навколишнього світу та себе в ньому, у семантичній структурі лексеми ЕНЕРГІЯ / ENERGIE апріорі закладено сему енергійності.

Дослідження лексеми ENERGIE ґрунтується на визначеннях низки загальновідомих тлумачних словників французької мови: LAROUSSE (L) [7], Grand Robert (GR) [8] та Petit Robert (PR) [9].

Словник LAROUSSE пропонує такі визначення для нашого концепту:

ENERGIE, nom féminin
Puissance physique de personne, qui lui permet d'agir et de réagir.
(L'énergie musculaire)
Volonté tendue vers une action déterminée; puissance, vigueur, force morale.

ЕНЕРГІЯ, жін. рід
1. Фізична *сила* людини, що дозволяє діяти та реагувати.
2. *Бажання (воля)*, направлене на визначену дію; вплив, сила, моральна сила.

Grandeur caractérisant un système physique, gardant la même valeur au cours de toutes les transformations internes du système et exprimant sa capacité à modifier l'état d'autres systèmes avec lesquels il entre en interaction.

3. *Величина*, що характеризує фізичну систему та зберігає однаковий вигляд під час усіх внутрішніх змін системи, а також виражає її здатність змінювати стан однієї системи на інші, з якими вона взаємодіє.

Інший тлумачний словник французької мови, Grand Robert, пропонує розглядати концепт ENERGIE як:

ENERGIE, féminin
Force, vitalité physique.

ЕНЕРГІЯ, жін. рід
1. *Сила*, фізична життєва сила.

Caractéristique que possède un système s'il est capable de produire du travail.

2. *Характеристика*, що включає в себе систему, яка здатна виконувати роботу.

Ще один французький тлумачний словник, Petit Robert, пропонує свої визначення досліджуваного концепту:

ENERGIE, féminin
efficacité dans l'expression (parler avec énergie)

ЕНЕРГІЯ, жін. рід
1. *Дієвість* (ефективність) висловлювання.

Ce que possède un système si il est capable de produire du travail.

2. Те, що включає в себе систему, яка здатна виконувати роботу.

Отже, схарактеризувати лексико-семантичні варіанти можна таким чином: ЛСВ 1 позначає «*сила в дії*» (*Force en action*), ЛСВ 2 відображає такі уявлення: «*сила характеру, рішучість у діях*» (*Vigueur de caractère, fermeté dans l'action*), ЛСВ 3 вказує на фізичну величину: «*прояв матерії, що набуває різних форм*» (*Manifestation de la matière, qui existe sous différentes formes*).

Проведений аналіз тлумачень слова *енергія* в сучасній французькій мові дозволив виявити лексико-семантичні варіанти, які входять у дві групи значень:

1) *наукові* (ЛСВ 1, ЛСВ 3);

2) *ненаукові, або повсякденні* (ЛСВ 2) *мовні значення*.

Структуру ЛСВ 1 лексеми «*énergie*» складають такі семи: *puissance* «*потужність, вплив, сила*», *action* «*дія, вплив, активність*», *personne* «*людина, особа, особистість*», *agir* «*діяти, впливати*», *réagir* «*протидіяти, реагувати, впливати*». Таким чином, ЛСВ 1 вважається науковим значенням, оскільки корелює з фізичною дією людини чи предмета.

Оскільки в усіх проаналізованих тлумачних словниках у дефініції ЛСВ 1 лексеми «*énergie*» повторюються слова *personne* та *agir*, позначимо ЛСВ 1 таким чином: «це сила людини, спрямована на виконання роботи».

Що стосується ЛСВ 2, то його структуру складають такі семи, як *volonté* «воля, волевиявлення, бажання», *action* «ефект, дія, вплив», *force morale* «сила духу, міцність духу», *vitalité* «життєвість, життєва сила», *expression* «вираження, експресія». Наведені семи вказують на те, що зазначений концепт пов'язаний із побутовим значенням слова. Отже, за даними тлумачних словників, ЛСВ 2 концепту ENERGIE вказує на знання мовців про енергію як «внутрішню силу, яка позначає особливості та стан характеру людини».

ЛСВ 3 зафіксовано в усіх словниках. На його структуру лексеми «*énergie*» вказують такі семи, як *système* «система, пристрій, метод», *produire* «виробляти, творити, створювати», *travail* «робота, справа, заняття, спосіб виконання», *grandeur* «величина, розмір, параметр», *transformation* «перетворення, трансформація, переробка», *matière* «матерія, речовина, матеріал», *modifier* «модифікувати, видозмінювати, змінювати», *forme* «форма, пристрій, зразок».

Зміст ЛСВ 3 свідчить про особливе ставлення людей до цього значення, адже в фізиці розглядаються проблеми збереження енергії та шляхи їх розв'язання. Оскільки інформація про збереження енергії досліджується, вивчається, пропагується й розповсюджується в суспільстві, віднесемо ЛСВ 3 до наукового значення. За даними словників, охарактеризуємо енергію таким чином: «загальна міра прояву та взаємодії енергії, що може набувати різних форм».

Аналіз ЛСВ слова ENERGIE демонструє семантичну близькість між ними, яка виявляється в повторенні деяких сем в усіх ЛСВ. Найбільш частотними є семи *puissance* («сила») й *action* («вплив, дія»), які, на наш погляд, і складають поняттєве ядро концепту ENERGIE у французькій мові.

Результати нашого дослідження дозволили дійти висновку, що єдиного визначення концепту ENERGIE / ЕНЕРГІЯ немає, оскільки не існує єдиного поняття або уявлення про цей концепт у свідомості людини. Концепт ENERGIE може бути складовою іншої концептосфери, у такому разі концепт ENERGIE буде доменом, з іншого ж боку, він сам утворює свою власну концептосферу.

З метою розгляду особливостей перекладу українською мовою досліджуваного концепту

було здійснено аналіз застосованих перекладацьких прийомів і трансформацій на матеріалі статей науково-популярних і медійних текстів, зокрема, газетного дискурсу, який є підвидом медіадискурсу, текстів зі сфери енергетики та енергозбереження. Розглянемо декілька прикладів [10]:

On s'en rend vite compte sur les plages en été: le Soleil dégage une grande quantité d'énergie sous forme de lumière et de chaleur.

На пляжах влітку швидко розумієш: сонце випромінює велику кількість енергії, що проявляється в вигляді світла й тепла.

Перший приклад указує на те, що саме сонце вважається головним джерелом енергії, тепла та світла. Пряме значення слова *dégager* – випускати, звільняти, проте враховуючи контекст, перекладач удається до конкретизації та вживає дієслово *випромінювати*.

La Chine devient le plus gros investisseur dans le solaire et l'éolien.

Китай став найбільшим інвестором у сферах сонячної та вітрової енергії.

У мові оригіналу досліджуваний концепт виражений одним словом *le solaire* або *l'éolien*. Спостерігаємо опущення певних елементів традиційного словосполучення *énergie solaire* або *énergie des vents*, що є типовим явищем у сучасній французькій мові, зокрема, поширеним є феномен субстантивізації певних прикметників, що перетворюються на загальноживані неологізми. У процесі перекладу відбувається включення опущених елементів та вживаються словосполучення (прикметник + іменник) з додаванням лексичної одиниці *сфера*.

Аналіз фактичного матеріалу науково-популярного дискурсу дає підстави виділити основні лексико-тематичні групи вузькоспеціальних терміноодиниць електроенергетичної галузі, опис та переклад яких наведено нижче. Таким чином, маємо можливість поділити слова, що виражають досліджуваний нами концепт, на чотири групи.

1. Назви станів, явищ та процесів.

La résonance harmonieuse Гармонійний резонанс

L'accumulation d'eau
L'induction électromagnétique
L'impédance

Гідроакмулювання
Електромагнітна індукція
Імпеданс (реактивний опір, що його чинить жива тканина змінному струму)

Le courant de conduction

Електричний струм провідності

Слова зазначеної групи утворені від французьких та інтернаціональних терміноелементів, більшість яких представлена синтетичними конструкціями, що складаються з одного елемента (так званих термінів-однослів). Значну частину термінів, що позначають феномени, процеси, становлять лексичні одиниці, утворені суфіксальним способом, зокрема за допомогою суфіксів *-ance* та *-tion*. Переклад термінів-концептів передбачає пошук прямих відповідників (*електромагнітна індукція*), калькування (*гармонійний резонанс*) та застосування експлікації (*імпеданс*). Серед граматичних трансформацій спостерігаються прийоми транспозиції, складання основ: *l'accumulation d'eau – гідроаккумулявання*.

2. Назви пристроїв, апаратів, приладів, обладнань та їхніх частин – найчисленніша група термінів, до якої належать лексичні одиниці та словосполучення, що позначають назви пристроїв, які передають енергію, або для роботи яких вона є необхідною:

le moteur – двигун,
le transformateur – трансформатор,
le générateur – генератор,
le condensateur – конденсатор,
le transistor – транзистор,
le contrôleur – контролер,
la prise de terre – заземлювач,
le commutateur – перемикач.

Більшість термінів зазначеної групи перекладаються за допомогою пошуку прямого відповідника в українській мові, у деяких випадках спостерігається опущення елементів словосполучення, конверсія тощо, наприклад: *la prise de terre – заземлювач*.

3. Назви термінів на позначення величини. Зазначена група головно представлена багатоскладовими словами, що містять два й більше елементи.

Le coefficient d'efficacité énergétique	енергетичний коефіцієнт корисної дії
l'intensité énergétique d'une production	енергоємність продукції
la charge minimale d'un système énergétique	мінімум навантаження енергосистеми
les grandeurs d'embranchement	величини відгалуження

У процесі перекладу аналітичних термінів, що можуть містити різну кількість компонентів, застосовуються найчастіше такі прийоми та трансформації, як опущення, додавання, конверсія, перестановка, наприклад: *le coefficient d'efficacité énergétique – енергетичний коефіцієнт корисної дії; l'intensité énergétique – енергоємність*.

4. Назви показників електроенергетичної галузі. Серед термінів, що вказують на концепт ENERGIE, ми виділили такі:

le bilan de puissances d'un réseau électrique	баланс потужності енергосистеми
le balance de l'énergie électrique dans le réseau	баланс електроенергії в енергосистемі
l'indice d'évaluation de l'énergie électrique	показник якості електричної енергії

До цієї групи можна віднести терміни-концепти, що називають поняття систем показників, і терміни, які позначають різні види показника в значенні «явище, поняття, предмет, що вказує на результати якоїсь роботи, якогось процесу тощо». Терміни зазначеної групи перекладаються зазвичай за допомогою прийому калькування.

Отже, результати аналізу фактичного матеріалу науково-популярного дискурсу дозволили дійти висновку щодо можливості виділення чотирьох груп термінів на позначення концепту ENERGIE: назви станів, явищ та процесів; назви пристроїв, апаратів, приладів, обладнань та їхніх частин; назви показників електроенергетичної галузі та назви термінів на позначення величини. Переклад кожної групи лексичних одиниць та словосполучень має свої особливості, що відображається в частотності застосування певних перекладацьких прийомів і трансформацій.

Висновки з проведеного дослідження. З метою здійснення аналізу особливостей перекладу було реконструйовано французьку та українську моделі концепту ENERGIE / ЕНЕРГІЯ. У структурі концепту ENERGIE виділено такі ключові семи: науковість, фізична діяльність людини та внутрішній стан особистості.

Установлено, що найбільш частотними лексичними засобами вербалізації концепту ENERGIE є семи *puissance*, яка в українській мові передається як «сила», і *action*, що при перекладі відтворюється як «вплив, дія». Зазначені семи складають поняттєве ядро концепту ENERGIE у французькій мові.

Здійснено зіставний аналіз концептів ENERGIE / ЕНЕРГІЯ та виявлено такі асоціації й стереотипні уявлення у французькому концепті: енергія – це сила, робота, життя. Компаративний фрейм українського концепту «енергія» представлений асоціацією з наполегливістю та потужністю. Розглянуті моделі демонструють, що наповнення французького концепту є набагато ширшим та емоційно більш забарвленим, ніж українського концепту.

Проведений перекладацький аналіз концептосфери ENERGIE показав, що переклад фреймів українською мовою здійснюється за допомогою використання перекладацьких прийомів і трансформацій, зокрема таких, як генералізація, конкретизація, опущення, додавання, калькування тощо. Здійснена класифікація термінів на позначення концепту ENERGIE дозволила визначити особливості й тенденції перекладу лексичних одиниць і словосполучень кожної групи та потенційні труднощі їх відтворення українською мовою. Аналіз проведеної роботи є передумовою подальших наукових розвідок, перспективу яких ми вбачаємо в аналізі лексико-семантичних та лексико-граматичних прийомів перекладу неологізмів і термінів на позначення концепту ENERGIE в текстах політичного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки. – Черкаси, 1999. – Вип.11. – С. 12–25.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепт, дискурс / В.И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
3. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология / под ред. В.П. Нерознака. – М., 1997. – С. 280–289.
4. Степанов Ю.С. Концепт «причина» и два подхода к концептуальному анализу языка – логический и сублогический / Ю.С. Степанов // Логический анализ языка. Культурные концепты – М.: Наука, 1991. – С. 5–14.
5. Стернин И.А. Методологические проблемы когнитивной лингвистики / И.А. Стернин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2001. – 182 с.
6. Lakoff G. *Metaphors We Live By* / G. Lakoff, M. Johnson // University of Chicago Press, 2003. – 205 p.
7. Larousse de poche. Dictionnaire. – Paris, France: Larousse, 2007. – 1042 p.
8. Le Grand Robert / Le Grand Robert de la langue française. – P.: Robert, 2005. – 1025 p.
9. Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française / [rédaction dirigée par Alain Rey, Josette Rey-Debove]. – P.: Dictionnaires le Robert, 1992. – 2175 p.
10. La Recherche [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.larecherche.fr/>.

УДК 811.521(477)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЯПОНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКSIКИ ТЕНРІЙСЬКОЇ РЕЛІГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТУ «ОФУДЕСАКІ»)

Семенко С.М., к. філол. н.,
викладач

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено актуальним проблемам перекладу тексту «Офудесаки» – головного канонічного твору Тенрійської релігії. Основна увага зосереджена на труднощах перекладу японської релігійної термінології, яка віддзеркалює не лише специфіку цієї релігії, а й деякі особливості японського національного менталітету та світосприйняття японців початку доби Мейджі (1868–1912). Автор статті пропонує й обґрунтовує власні варіанти перекладу окремих релігійних термінів українською мовою.

Ключові слова: переклад, релігійна термінологія, Тенрі-кьо, Тенрійська релігія, релігія Тенрі, Офудесаки, Оя-ґамі, Оя-сама.

Статья посвящена актуальным проблемам перевода текста «Офудэсаки» – главного канонического произведения Тэнрикой религии. Основное внимание сосредоточено на трудностях перевода японской религиозной терминологии, которая отражает не только специфику этой религии, но и некоторые особенности японского национального менталитета и мировосприятия японцев начала эпохи Мэйдзи (1868–1912). Автор статьи предлагает и обосновывает собственные варианты перевода отдельных японских религиозных терминов на украинский язык.

Ключевые слова: перевод, религиозная терминология, Тэнри-кё, Тэнрикойская религия, религия Тэнри, Офудэсаки, Оя-гами, Оя-сама.

Semenko S.M. SPECIFICS OF TRANSLATION OF JAPANESE TERMS OF TENRIKYO RELIGION (AS EXEMPLIFIED BY THE TEXT OF “OFUDESAKI”)

The article is dedicated to topical issues of translation of “Ofudesaki” – the basic canonical work of Tenrikyo. The main focus is on the difficulties of translation of Japanese religious terminology, which reflects not only the specifics of this religion, but also certain features of Japanese national mentality and outlook of the Japanese people in the early Meiji era (1868–1912). The author substantiates and offers its own variants of translation of certain religious terms into Ukrainian.

Key words: translation, religious terminology, Tenri-kyo, Tenri-religion, religion of Tenri, Ofudesaki, Oya-Gami, Oya-sama.

Релігійна складова в духовному житті будь-якого народу світу завжди посідала чільне місце. Унікальність Японії в цьому сенсі полягає в тому, що, на відміну від багатьох інших країн світу, релігії на її теренах не заперечували й не відкидали одна одну, а органічно співіснували й взаємозбагачувалися. Буддизм, який у VI ст. був запозичений японцями через Корею з Китаю, досить швидко й легко «порозумівся» із синтоїзмом – суто національною японською релігією, безконфліктно розподіливши з нею головні функції та сфери застосування¹. Зокрема, буд-

дизм вирішував індивідуальні проблеми: доля людини (карма), її здоров'я, хвороби, багатство, бідність, смерть, а синтоїзм – колективні: епідемії, землетруси, тайфуни, цунамі, засухи, пожежі тощо. Конфуціанство стало своєрідним філософським підґрунтям для формування національної системи виховання та освіти. А на засадах даосизму значною мірою сформувалася сучасна японська філософсько-етична система моральних цінностей.

У XIX ст. знайшло свою органічну нішу в японському суспільстві також християнство, зокрема католицизм, протестантизм, православ'я. У цей же час в Японії виникає ціла низка новітніх релігій синкретичного характеру, серед яких найпопулярнішою стає тенрійська релігія (яп.: 天理教 – «Тенрі-кьо», досл. «Релігія небесного закону», «Релігія небесної істини»), зародження якої офіційно датується 1835 р., а кількість послідовників у сучасному світі сягає трьох мільйонів. У розпорядженні тенрійської релігійної громади сьогодні нараховується понад 38 000 храмів як

¹ У IX – X ст. провідними представниками японського буддизму була розроблена концепція «ототожнювання камі й будд» (яп.: «шімбуцу дотайсецу» – 神仏同体説), яка стала одним із головних філософських положень учення про синто під назвами «санно-синто» – у Тендай-буддизмі чи «рьюбу-синто» – у Шінгон-буддизмі. Учнями й послідовниками вчення Кукая (Кобо Дайші (774–835), школа Шінгон-буддизму) також була створена нова концепція синтоїзму з буддійських позицій: «хонджі-суйджяку» (本地垂迹説) – варіант буддійської концепції про два аспекти існування Всесвіту: емпіричного, що сприймається через відчуття та почуття, яке ототожнювалося із синтоїстськими богами (камі), та абсолютного, що втілювалося в образі Будди [1, с. 87].

у самій Японії, так і в деяких країнах Європи, Латинської Америки, Південно-Східної Азії та Африки. Головний храм розташований у місті Тенрі (преф. Нара).

Основним канонічним текстом цього віровчення є поетична книга під назвою «*Офудесакі*» (яп.: おふでさき – «На кінчику пензля»), яка була написана (вірніше, «записана зі слів Бога-Отця») засновницею релігії Тенрі – простою сорокалітньою селянкою на ім'я Накаяма Мікі в період з 1869 по 1882 рік. Саме в «*Офудесакі*» – своєрідній тенрійській «біблії», написаній у віршованій формі (жанр *танка*) Накаямою Мікі, яка після смерті отримала ім'я *Оя-сама* (досл.: «Прамати»), були викладені всі основні релігійно-філософські постулати цього монотеїстичного синкретичного віровчення, запозичені головним чином із синтоїзму, буддизму й навіть християнства. Якщо розглядати текст «*Офудесакі*» як цілісний поетичний твір, то його жанр можна визначити як ліричну поему релігійно-філософського змісту, що складається з 17-ти глав і містить опис історії зародження та становлення релігії Тенрі, а також тлумачення головних морально-етичних засад цього віровчення.

Перед Накаямою Мікі свого часу постала складна лінгвістична задача – створити терміносистему Тенрійської релігії, яка б охоплювала всі аспекти нового віровчення й була зрозумілою для її послідовників, кількість яких неухильно зростала. Відразу ж зауважимо, що із цим складним завданням малоосвічена, але добре начитана й надзвичайно кмітлива від природи селянка успішно впоралась.

До речі, оскільки саме в другій половині XIX ст. в Японії відбувається процес поступового формування й стандартизації сучасної літературної мови, цей оригінальний релігійний твір має також досить важливе значення як джерело японської мови цієї поворотної історичної доби.

Одним із головних постулатів Тенрійської релігії є постулат «радісного життя» або «життя, сповненого радості» (яп.: よき暮らし – «*йокі-гураші*»), суть якого полягає в тому, що Бог створив людство для радісного й щасливого життя. Усі люди на землі, незалежно від їхнього соціального стану, расових, націо-

нальних та інших відмінностей, є братами й сестрами. Допмагаючи знедоленим, убогим та тяжкохворим, захищаючи принижених і скривджених, люди сприяють втіленню в життя цього великого «Закону Неба», або «Небесної Істини» (саме так перекладається з японської мови слово «Тенрі» – 天理), і таким чином наближають епоху загального щастя, миру та добробуту на землі.

Текст «*Офудесакі*» був перекладений на багато мов світу, зокрема англійську, німецьку, французьку, португальську, китайську, корейську, індонезійську, тайську, російську та інші. Нині відділ закордонних зв'язків головного управління цієї релігії планує здійснити переклад «*Офудесакі*» українською мовою, а тому перед майбутніми перекладачами обов'язково постане проблема вирішення цілої низки важливих і складних лінгвістичних завдань, серед яких і питання україномовного перекладу терміносистеми цієї релігії. Викладенню нашої власної точки зору на можливі шляхи вирішення цього питання й присвячена ця стаття.

До релігійної термінологічної лексики ми відносимо не тільки слова й словосполучення, що відображають ті чи інші релігійні поняття та категорії, але й лексичні одиниці на позначення різних церемоній, обрядів, специфічних предметів тенрійського релігійного культу, власні назви, які досить часто трапляються в тексті «*Офудесакі*»², а також найменування, що характеризують релігійно-ієрархічний статус чи посаду віруючих.

Загалом нами було виділено 42 релігійні термінологічні одиниці (слова й словосполучення), які поділяються на 7 лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ).

1. Назва тенрійської релігії та найменування віруючих: *Тенрі-кьо*, *йообоку*.

Як ми вже зазначали, словосполучення *Тенрі-кьо* (天理教) дослівно можна перекласти українською як «Релігія небесного закону», «Релігія небесної істини». Однак подібні кальковані словосполучення, цілком прийнятні як понятійні синоніми, у вигляді терміна видаються не дуже вдалимими. У назві релігії, котра претендує на те, щоб зайняти гідне місце серед інших світових релігій, дуже важливо зберегти її первісну назву мовою оригіналу, у нашому випадку – японською. Із назвами більшості релігій світу так і сталося: їх назви практично всіма мовами звучать однаково, якщо не брати до уваги деякі відхилення, зумовлені специфікою фонетичної системи тієї чи іншої мови. З чотирьох можливих україномовних варіантів назв

² Ми повністю поділяємо точку зору В.І. Кажан і Р.П. Калініної, які з цього приводу слушно зауважували: «Власні імена, включаючись до складу термінологічної назви, відриваються від свого споконвічного початку (топонімічного або антропонімічного) і переходять до розряду загальних слів, тобто підлягають лексико-семантичному процесу апелятивності» [2, с. 59].

цього релігійного вчення, «Тенрі-кьо», «Тенріська релігія», «Тенрійська релігія», «Релігія Тенрі» найоптимальнішими нам видаються два останніх.

По-перше, одним із контраргументів використання в українській мові найменування «Тенрі-кьо» як прямого запозичення з японської є те, що звукосполучення [тенр'ік'о] не є характерним для фонетичної системи нашої мови, а тому завжди буде сприйматися її носіями як щось екзотичне. Очевидно, що подібне психологічне сприйняття назви релігії, навіть на підсвідомому рівні, навряд чи сприятиме її популярності, чого прагне будь-яке віровчення.

По-друге, назві «Тенрі-кьо» складно виконувати функцію словотворчої основи для похідних слів. Наприклад, якщо використати цю основу для створення найменування особи, яка сповідує цю релігію, то ми отримаємо слова на кшталт: *тенріківець*, *тенріківка*, *тенріківці* або *тенрікьовець*, *тенрікьовка*, *тенрікьовці*, які, окрім зазначеного недоліку, набувають ще й певного комічного звучання.

Назва «Тенріська релігія» видається більш вдалою (порів.: «баптистський», «протестантський», «шиїтський» тощо). Але прикметник «тенріський» є похідним від «*тенріківець*» і означає «те, що належить тенріківцям». Однак релігія як така кому-небудь належати не може (за виключенням хіба що засновника віровчення й лише під час його фізичного існування). Саме з цих міркувань прикметник «тенріський», цілком прийнятний для таких словосполучень, як «тенріський храм», «тенріська сім'я», «тенріський одяг» тощо, у назві самої релігії вживати недоречно. Як додатковий аргумент можна навести такі мовні паралелі, як «буддійська релігія» – «буддійський храм», «ісламська релігія» – «ісламська країна» тощо, які досить часто зустрічаються в українській мові.

Як ми вже зазначали, терміни «Тенрійська релігія» й «Релігія Тенрі», на нашу думку, є найоптимальнішими українськими аналогами японського словосполучення *Тенрі-кьо*, у тому числі через те, що первинна японська основа «Тенрі» може слугувати цілком прийнятною базою для утворення похідних слів на позначення як найменувань самої релігії, так і осіб – послідовників цього віровчення. А оскільки «Тенрі» – це одночасно й назва релігії 天理教 (Тенрі-/кьо/), і назва міста 天理市 (Тенрі-/ші/), то ми пропонуємо можливі варіанти відповідних похідних слів.

天理 (教) – **Тенрі (релігія)**

тенризм (релігійне вчення)
тенрійський /-а, -е, -і/ (релігія, віра, віровчення, віросповідання тощо).
тенрист (послідовник релігії Тенрі)
тенристка (послідовниця релігії Тенрі)

天理 (市) – **Тенрі (місто)**

тенрійський (вокзал, театр, університет тощо)
тенрієць (мешканець м. Тенрі).
тенрійка (мешканка м. Тенрі)
тенрійці (мешканці м. Тенрі)

Утворення зазначених лексичних одиниць, які можна віднести до групи потенційних слів української мови, у нашому випадку зумовлено необхідністю їх використання в перекладних текстах публіцистичного, науково-популярного та інформаційного характеру, оскільки в оригінальному тексті «*Офудесаки*», написаному переважно в формі прямого звернення до віруючих, відповідні японські похідні слова майже не трапляються.

Як понятійні й стилістичні синоніми термінів «Релігія Тенрі», «Тенрійська релігія» ми пропонуємо вживати словосполучення: «релігія божественної мудрості», «релігія небесної мудрості», «релігія божественної істини», «релігія небесної істини», «релігія божественного закону», «релігія божественного одкровення», «релігія небесного одкровення» тощо.

Що ж стосується загальної назви послідовників Тенрійської релігії, *йобоку* (用木), то вона перекладається як «лісоматеріал», «ліс для будівництва». Цей термін покликаний утілювати ідею про те, що кожний віруючий, який прагне спасіння інших людей, є своєрідним матеріалом для побудови символічної споруди – «радісного життя». Використання в цьому слові подвоєного (вірніше, подовженого) голосного [oo] повністю відповідає його японській вимові й написанню силабічним алфавітом (*канюю*) – ようぼく. І хоча практична транскрипція японських слів літерами українського алфавіту дозволяє в таких випадках написання лише однієї літери (*йобоку*), ми схильні зберігати в українській транскрипції написання саме двох літер [oo], що певною мірою сприятиме уникненню негативних звукових асоціацій з українською вульгарною лексикою.

Як понятійні синоніми до цього запозиченого терміна можуть уживатися такі слова й словосполучення: «*послідовники Тенрійської релігії*», «*послідовники Оя-сами*», «*віруючі*», «*віряни*» тощо. Термін «*місіонери*», який іноді трапляється в перекладній літературі, на наш погляд, не є вдалим, оскільки у свідо-

мості європейців, у тому числі українців, він асоціюється насамперед із християнськими проповідниками на теренах Азії, Америки та Африки.

2. Найменування Бога та ієрархічних посад у релігійній громаді: *Камі, Тенрі-О-но Мікото, Оя-Гамі, Цукі-Хі, Оя-сама; шінбашира, торьо.*

Серед термінів, що входять до складу цієї ЛСГ, лексеми *Тенрі-О-но Мікото, Оя-Гамі, Цукі-Хі, Оя-сама* є власними назвами, а тому при перекладі їх слід безпосередньо залучати як прями запозичення. Україномовними синонімами до них можуть бути слова й словосполучення:

Тенрі-О-но Мікото – *Всевишній (всевладний, всемогутній, всемилостивий) Бог (Бог-Отець, Господь) небесної істини (мудрості, закону).*

Оя-Гамі – *Бог-Отець (Бог-Батько).*

Цукі-Хі – *Місяць-Сонце* (одне з найменувань Бога-Отця, в яке закладена ідея його всеосяжності й можливості постійного споглядання).

Оя-сама (посмертне ім'я Накаями Мікі – засновниці релігії Тенрі) – *Родителька (Мати, Прамати);* можливі понятійні синоніми: *Засновниця (Першозасновниця, Родоначальниця)*, а також із відповідними доповненнями: *Засновниця (Першозасновниця, Родоначальниця) Тенрійської релігії (релігії Тенрі).* Як стилістичні синоніми в цьому випадку можна залучати слова й словосполучення *«Ненька», «наша Ненька», «наша Мати», «наша Наставниця», «наша Мати й Наставниця»* тощо.

Шінбашира – найвища посада в тенрійській релігійній ієрархії. Мовою оригіналу це слово означає *«головний опорний стовп»* (традиційного японського будинку). Як дослівний, так і описовий переклад цього терміна в україномовних текстах буде виглядати недоречним. Не варто застосовувати також переносне значення слова *«стовп»*, оскільки в більшості словників сучасної української мови воно маркується як застаріле й навіть іронічне. Тому, як і в попередніх випадках, ми пропонуємо використовувати термін *Шінбашира* при перекладі канонічних текстів релігії Тенрі як пряме запозичення з японської мови, а як понятійні та стилістичні синоніми до нього можна вживати словосполучення *«Глава Тенрійської релігії», «Глава релігії Тенрі», «Первосвященик Тенрійської релігії», «Первосвященик релігії Тенрі»* та інші.

Торьо – (досл.: *«старшина столярів», «старший майстер»*) – наступний після *Шін-*

башири сан у тенрійській ієрархії. Його також слід використовувати як безеквівалентний релігійний термін, пояснивши в виносці його пряме й переносне значення. Як синоніми до терміна *Торьо* можливі словосполучення: *«Старший священик», «Верховний священик»* тощо.

3. Святі місця (переважно топоніми, пов'язані з місцем народження Оя-сами, місцем зародження релігії, місцезнаходженням головного храму): *Бессекі, Джіба, Мото-но яшікі, Оя-сато.*

Бессекі (досл.: *«окреме місце»*) – у цьому випадку термін означає місце (окрему будівлю), де майбутні *йообоку* за допомогою лекцій фахових проповідників опановують основні доктрини релігії Тенрі. Для носія японської мови значення терміна «Бессекі» як «місця осягнення доктрин Тенрі-кьо» неподільне на поняття «місце» й «текст лекції». Але оскільки в україномовних перекладах ми пропонуємо використовувати цей термін як пряме запозичення з японської мови, то залежно від контексту вважаємо за доцільне залучати додаткові означення: *«школа Бессекі», «лекторій Бессекі»* у першому випадку й *«лекція Бессекі», «курс лекцій Бессекі»* – у другому.

Джіба – термін на позначення місця, на якому встановлено *Канро-дай*, де відбуваються головні релігійні обряди. Цю власну назву також слід використовувати як пряме запозичення з відповідним поясненням (виноскою): *«місце проведення головних релігійних обрядів», «площа навколо Канро-даю, де відбуваються головні релігійні богослужіння»* тощо.

Мото-но яшікі (досл.: *«Первісна садиба /оселя, дім»*) – цим терміном позначається збережена до цього часу оселя Оя-сами. Інколи цей термін вживається й у переносному значенні, близькому до значення слів *«Джіба»* та *«Оя-сато»*, але у свідомості віруючих він завжди пов'язаний саме з образом Засновниці, її рідною домівкою. Як синонім до цього терміна ми пропонуємо використовувати словосполучення *«Рідний дім Оя-сами (Засновниці)»* тощо.

Оя-сато (досл.: *«Батьківський край», «Земля батьків»*) – назва території, де зародилося Тенрійське віровчення й де знаходяться основні культові споруди, серед яких – головний храм цієї релігії. Вирази на кшталт *«відвідати Оя-сато», «знаходитися в Оя-сато»* є цілком слушними як для японської, так і для української мови, однак

віруючі в цих випадках частіше вживають вирази «відвідати Джібу», «знаходиться в Джібі». Узагалі Оя-сато як термін частіше вживається в переносному значенні: «Святе місце», «Батьківщина віри» тощо.

4. Назви релігійних текстів канонічного характеру: «Мікагура-ута», «Офудесакі», «Осахідзу», «Бессекі» (текст спеціальної лекції).

Оскільки всі ці терміни є офіційними назвами відповідних канонічних творів, їх слід використовувати як прямі запозичення й обов'язково наводити в лапках. Що ж стосується описових синонімічних конструкцій для цих назв, ми пропонуємо такі можливі варіанти:

«Мікагура-ута» – «Пісні священного танцю», «Обрядові пісні», «Церемоніальні (обрядові, ритуальні) співи» тощо.

«Офудесакі» – «На кінчику божественного (священного) пензля».

«Осахідзу» – «Божественні настанови», «Священні вказівки» тощо.

«Бессекі» (текст спеціальної лекції) – «Лекція з основ релігії Тенрі», «Засадничі доктрини Тенрійської релігії», «Оглядовий (пропедевтичний) курс із фундаментальних засад релігії Тенрі» тощо.

5. Назви релігійних обрядів, служб, їх складових, ритуальних і церемоніальних рухів тощо: йокі-дзутоме, кагура, кагура-дзутоме, осадзуке, тасуке-дзутоме, те-одорі, хінокішін, цутоме, цутоме-ніндзю.

Для цих та інших термінів, що наводяться нижче, ми не виключаємо можливості використання в процесі перекладу канонічних тенрійських текстів їх безпосереднього запозичення з мови оригіналу. Проте через значно нижчу в порівнянні з уже наведеними термінами частотність цих термінологічних одиниць, а також через певну складність їхнього фонетичного оформлення для сприйняття іноземцями, ми рекомендуємо використовувати при перекладі відповідних текстів переважно розгорнуті описові конструкції або калькування.

Йокі-дзутоме – «Радісне богослужіння», «Святкове богослужіння», «Радісна служба», «Святкова служба».

Кагура – «Ритуальний танець Кагура», «Ритуальний (церемоніальний) танець у супроводі релігійної музики».

Кагура-дзутоме – «Тенрійське церемоніальне святкове богослужіння Кагура», «Святкова служба Кагура».

Осадзуке (про обряд зцілення хворого) – «Обряд Осадзуке», «Обряд зцілення», «Свя-

щенний обряд зцілення»; «Дар Божественного милосердя», «Священний дар божественного покровительства».

Тасуке-дзутоме – «Рятівна служба», «Рятівне богослужіння», «Служба для порятунку душі», «Церемонія душевного та фізичного порятунку».

Те-одорі (про ритуальні рухи рук, що імітують очищення людської душі від гріховного пилу) – «Танець рук», «Ритуальний танок рук», «Священний танок рук».

Хінокішін (досл.: «Щоденне пожертвування», «Щоденна жертва») – «Безкорисна праця», «Добровільна безкорисна праця на благо церкви».

Цутоме – «Служба», «Богослужіння».

Цутоме-Ніндзю (термін на позначення спеціальної релігійної служби – церемоніального дійства групи священнослужителів, які під акомпанемент давніх музичних інструментів зображають дії Бога-Отця в процесі створення ним світу й людського роду) – «Служба священного боготворіння», «Служба божественного діяння».

6. Головні категоріально-понятійні та концептуальні засади релігії Тенрі: йокі-гураші, денаоші, йородзу-тасуке, іннен, ітте-хітоцу, кашімоно-карімоно, мічі-сугара, кірі-наші-фушін, макото-шіндзюцу, мото-но рі, танноо, тасуке-ічідзью, хіна-тата.

Йокі-гураші – «Радісне життя», «Життя, сповнене радості».

Денаоші – «Новий початок», «Воскресіння (відродження) до нового життя» (після фізичної смерті).

Йородзу-тасуке – «Різні способи спасіння», «Різноманітні шляхи спасіння», «Розмаїття шляхів спасіння», «Шляхи загальнолюдського спасіння».

Іннен – «Визначеність долі», «Божественне визначення долі», «Карма».

Ітте-хітоцу – «Дружно взявшись за руки», «Як одне ціле», «Поєднання сердець», «Єднання душ», «У єдиному пориві» тощо.

Кашімоно-карімоно (про людське тіло) (досл.: «Річ, узята в позику – річ, віддана в позику») – «Позичене в Бога-Отця – позичене Богом-Отцем».

Мічісугара – «Ідучи Шляхом», «Шлях до мети», «Шлях до кінцевої мети», Мета нашого Шляху».

Кірі-наші-фушін – «Безперестанна взаємодопомога в будівництві (радісного життя)», «Постійне вдосконалення душ», «Взаємне й невтомне вдосконалення життя», «Безу-

пинна взаємодопомога у створенні радісного життя на землі».

Макото-шінджіцу (про людське серце) – «Істинність і правдивість», «Щирість і чистота», «Щирість і правдивість людських сердець».

Мото-но рі (про створення світу й людського роду) – «Первинна істина», «Початкова істина», «Одкровення про створення світу й людського роду».

Танноо (про почуття) – «Смирення», «Заспокоєння», «Умиротворення»; «Почуття спокою», «Почуття розкаяння й заспокоєння», «Смиренне покаяння».

Тасуке-ічідзьо(-но мічі) – «Неухильне спасіння», «Неухильний шлях спасіння», «Рятівний шлях», «Шлях спасіння душі», «Шлях душевного спасіння», «Шлях душевного відродження», «Рятівний шлях відродження душі».

Хінаґата (про життя Оя-сами; досл.: «Взірець», «Зразок») – «Священний взірець (приклад)», «Божественний приклад», «Божественний приклад для наслідування», «Священний взірець для наслідування».

7. Предмети та об'єкти тенрійського релігійного культу: канро, канро-дай, шьоко-мамори.

Канро – символічний напій, що утворюється на постаменті *Канро-дай* під час рятівного богослужіння *Тасуке-дзутоме*. Вважається, що істинний вірянин, який вип'є цей напій, зможе прожити не лише відведені Богом-Отцем кожній людині 115 років життя, а стільки, скільки він сам забажає: «Нектар», «Божественний нектар», «Божественна роса (довголіття)», «Священна роса (довголіття)», «Небесний дар довголіття» тощо.

Канро-дай (досл.: «підставка / постамент, п'єдестал для нектару») – символічний кам'яний монумент у вигляді шестигранної чаші, установлений в Джібі, який символізує початок створення світу й людства, їх безкінечний розвиток і вдосконалення: «Священний постамент», «Священна чаша», «Священний кубок», «Священний кубок для небесного / божественного нектару».

Шьоко-мамори (досл.: «Свідотство-амулет») – амулет, який свідчить про здійснення паломництва до Джіби й після цього охороняє віруючого від різних життєвих негараздів; «Священний амулет», «Божественне свідотство-амулет», «Божественний амулет-свідотство».

Таким чином, завдяки зусиллям Накаями Мікі – авторки тексту «*Офудесаки*» – була

створена досить чітка, логічна й водночас надзвичайно приваблива для пересічного мешканця Японських островів своєю поетичністю й образністю термінологічна система нової релігії, яка, з одного боку, була цілком новаторською, а з іншого – наслідувала певні традиції давніх історико-міфологічних літописів «Коджікі» (712 р.) та «Ніхон-шьокі» (720 р.). При цьому деякі з неологічних термінів, зокрема *Джіба*, *йокі-гураші*, *осадзуке*, *хінокішін* та інші, можна розглядати також як діалектизми, оскільки вони віддзеркалюють мову носія діалекту преф. Нара другої половини XIX ст.

Що ж стосується головних способів словотвору, характерних для термінологічної лексики Тенрійської релігії, запровадженої Оя-самою, то в цьому сенсі вона не відходила від традицій, властивих японській лексичній системі в цілому. Зокрема, як відомо, словоскладання в японській мові є значно продуктивнішим способом словотвору, ніж афіксація, аббревіація, редеривація, конверсія тощо чи поєднання цих способів. Дуже продуктивним для японської лексичної системи завжди був спосіб запозичення іншомовної лексики. Проте якщо в VI – XVIII ст. запозичувалася переважно китайська лексика з нечисленними вкрапленнями протягом XVI – XVIII ст. з португальської, іспанської чи голландської мов, то з другої половини XIX ст. і донині головним джерелом лексичних запозичень до японської мови стала англійська мова. До речі, свого часу вплив китайської лексики на формування лексичної системи японської мови був настільки потужним (до середини XIX ст. 47.5% усього лексичного складу японської мови складала китайськомовна лексика – так звані *канто*), що дало підстави академіку М.Й. Конраду в одній зі своїх праць заявити, що з точки зору лексики сучасну японську мову можна назвати японсько-китайською [3, с. 31]. Проте в терміносистемі Тенрійської релігії прямим запозиченням із китайської мови можна вважати лише єдине слово *Іннен* (因縁) – буддійський термін, який у традиційному буддизмі означав причинний зв'язок, причину, приречення, долю, карму, а в релігії Тенрі набув ширшого концептуального значення.

Як і слід було очікувати, найпродуктивнішим способом утворення нових релігійних термінів у межах Тенрійської терміносистеми стало словоскладання. За нашими підрахунками, таким способом було утворено майже половину (46%) всіх термінів, зокрема:

Цукі-Хі, канро-дай, кашімоно-карімоно, кірінаші-фушін, макото-шінджіцу, Офудесакі, шьоко-маморі, тасуке-дзутоме та ін.

Лексико-синтаксичний спосіб словотвору (головним чином на основі відповідних словосполучень) охоплює близько третини (27%) термінологічних одиниць: *итте-хітоцу, йокі-гураші, йокі-дзутоме, мото-но рі, мічі-сугара, тасуке-ічіджьо (-но мічі)*.

Решта тенрійських релігійних термінів (25%), зокрема таких, як *Джіба, денаоші, Бессекі («Бессекі»), йообоку, канро, осадзуке, шінбашіра, торьо, хіната* та ін., були утворені шляхом переосмислення їхнього первісного лексичного значення, тобто лексико-семантичним способом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горегляд В.Н. Японская литература VIII – XVI вв.: Начало и развитие традиций / В.Н. Горегляд. – СПб. : «Петербургское востоковедение», 2001. – 400 с.
2. Кажан В.І. Власні імена та їх похідні в термінології хореографічного мистецтва / В.І. Кажан, Р.П. Калініна // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету. – Вип. 8. – Кривий Ріг : Октант-Принт, 2012. – С. 57–67.
3. Конрад Н.И. Синтаксис японского национального литературного языка / Н.И. Конрад. – М. : Изд. т-во иностр. рабочих в СССР, 1937. – 375 с.
4. みかぐらうた («Мікагура-ута») 講義 深谷忠政 奈良、天理: 道友社新書, 2003. – 239 p.
5. Ofudesaki. – Tenri: Tenrikyo Church Headquarters, 1971. – 495 p.
6. おふでさき («Офудесакі»). – 奈良県天理市: 天理時報社, 1995. – 455 p.

УДК 821.111(411)+821.161.2 Вовк

СТАРОЗАВІТНИЙ ДИСКУРС У ВИБРАНІЙ КОРОЛІВСЬКІЙ ШОТЛАНДСЬКІЙ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ XVI – ПОЧАТКУ XVII СТ. У ЗІСТАВЛЕННІ З УКРАЇНСЬКОЮ МИСТЕЦЬКОЮ РЕЦЕПЦІЄЮ XXI СТОЛІТТЯ

Смольницька О.О., к. філос. н.,
старший науковий співробітник відділу української філології
Науково-дослідний інститут українознавства
Міністерство освіти і науки України

У статті проаналізовано змалювання старозавітної символіки в сонетах Марії Стюарт і її сина Якова Стюарта. Пропонується характеристика постатей Марії Шотландської і Єлизавети Англійської Вірою Вовк. До уваги беруться англійський, германський (німецький), романський, український контексти. Для ілюстрацій залучаються переклади Максима Стріхи й власні.

Ключові слова: переклад, шотландистика, англійська мова, скотс, Біблія, монарх, фемінінність, рецепція.

В статье проанализировано отображение ветхозаветной символики в сонетах Марии Стюарт и ее сына Якова Стюарта. Предлагается характеристика персоналий Марии Шотландской и Елизаветы Английской Верой Вовк. Во внимание принимаются англоязычный, германский (немецкий), романский, украинский контексты. Для иллюстраций задействованы переводы Максима Стрихи и собственные.

Ключевые слова: перевод, шотландистика, английский язык, скотс, Библия, монарх, фемининность, рецепция.

Smolnytska O.O. THE OLD TESTAMENT DISCOURSE IN THE SELECTED ROYAL SCOTTISH POETRY OF THE LATE 16TH – EARLY 17TH CENTURIES COMPARED WITH THE UKRAINIAN ART RECEPTION OF THE 21ST CENTURY

The article analyzes the display of the Old Testament symbolic in the sonnets by Mary Stuart and her son James Stuart. The characteristic of personalities of Mary, Queen of Scots, and Elizabeth, Queen of England, is demonstrated in the reception of Vira Vovk. The English, Germanic (German), Roman, Ukrainian contexts are emphasized. The Ukrainian translations by Maksym Strikha, as well, as the own translations, are given to illustrate.

Key words: translation, Scottish studies, English, Scots, the Bible, monarch, femininity, reception.

Постановка проблеми. Сучасна українська компаративістика, а також перекладознавство, відрізняється підсиленням інтересом до барокової поезії державних діячів, у тому числі шотландських. Історичний, релігійний, лінгвістичний та інші контексти, вимога до культури аналітика й перекладача (а також часто поєднання теоретичного й практичного аспектів у діяльності), формальні особливості поетичних текстів створюють своєрідний challenge для гуманітаристики, нагоду для співтворчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто назвати імена дослідників і перекладачів текстів англійських та шотландських поетів зазначеної доби. Це І. Кашникова, Л. Коломієць, В. Лемещенко, М. Новикова, Олена О'Лір, С. Сластьон (Трош), М. Стогній, М. Стріха, Е. Тулуп, В. Чернишенко та ін. (Про формування вітчизняної шотландистики, починаючи від Лесі Українки, див: [10] – О. С.). Зокрема, в українській науці великий інтерес викликає постать Марії Стюарт ([1; 5; 9–11]). Проте для об'єктивної картини необхідне здійс-

нення порівняльного аналізу в тривалому часовому проміжку.

Постановка завдання. Цікаве в експериментальному та в історично-культурному контексті компаративне дослідження відбиття старозавітної символіки в вибраних сонетах Марії Шотландської, або Марії Стюарт (далі – МШ, МС, 1542 – 1587), і її сина Якова Стюарта (далі – ЯС, 1566 – 1625).

Мета – проаналізувати старозавітну символіку в вибраних творах названих авторів. Відповідно мета передбачає завдання:

1) здійснити аналіз сприйняття МС і Єлизавети Англійської (далі – ЄА) Вірою Вовк на підставі мистецтва;

2) висвітлити мотивацію звернення МС і ЯС до старозавітної (а не новозавітної) символіки в контексті тенденцій англійської літератури;

3) порівняти образ і діяльність МС, леді Джейн Грей і Марини Мнішек.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розширення методологічного апарату пропонується зіставлення зі старозавітною тематикою в художньому українському

й бразильському сприйнятті, у тому числі образу МС. Зокрема, задіяна рецепція української письменниці в Ріо-де-Жанейро Віри Вовк (далі – ВВ, автонім Віра-Лідія-Катерина Селянська, або Віра Остапівна Селянська, Wira Selanski, 1926 р. н., Борислав, з 1939 р. в еміграції, з 1945 р. в Ріо-де-Жанейро) – поетеси, прозаїка, драматурга, науковця, перекладачки, літературного критика, композитора, художниці, культуртрегера, яка популяризує українську культуру в світі та бразильську – в Україні. Вибір мотивується також католицьким світоглядом ВВ (і водночас толерантністю до інших релігій та культур) і надзвичайною широтою використання авторкою різнокультурних міфологічних символів, патернів, сюжетів тощо, з-поміж яких можна виокремити головні шари: український (який включає гуцульський і бойківський), бразильський (афро- та індіанобразильський, а також португальський), німецький, античний та ін. У творчості ВВ дуже виразний біблійний шар, поряд з христологією й каріологією – старозавітна символіка, що створює підставу для порівняльного аналізу. Також у статті розширюється запропонована Галиною Пагутяк паралель МС і Марини Мнішек, що цікаво з огляду на галицьке місце народження останньої.

Ставлення ВВ до МШ і ЄА як особисто-стей сформоване на основі віршованої трагедії Ф. Шиллера «Марія Стюарт» (“*Marie Stuart*”, 1800), у ВВ це «драма» [4], де ЄА постає інтриганкою, безпідставно жорстоким ворогом чутливої, нераціональної в пристрасті МС. Власне, Шиллер і запровадив образ шотландської королеви до світового контексту (натомість, скажімо, присвячений МШ вірш Р. Бернса, попри оригінальність і формальну вправність, широкому загалу – принаймні, за межами Шотландії та англомовного світу – невідомий). Причому трактування образу МС у мистецтві й навіть звичайному сприйнятті тривалий час було саме шиллерівське. Услід за німецьким романтиком можна сформулювати антитезу: МС втілювала ірраціональність, ЄА – раціональність. Від традицій класицизму тут – боротьба між обов’язком і почуттям.

Вибір саме німецької культури (а отже, германська рецепція образу МС) у ВВ мотивується базовим вивченням німецької мови, студіюванням класичної філософії (Тюбінген), німецькомовною науковою діяльністю й викладанням. Так, докторське дослідження ВВ називається “*Deutsche epische Mariendichtung im Mittelalter*”, робота «розглядає жанровий і тематичний аспект серед-

ньовічної німецької мар’янської [маріологічної. – О. С.] епічної літератури (себто створеної в мові *mittelhochdeutsch* і середньовічній латинській, *vulgata*), як і використання в ній класичних (греко-латинських) тем, перетворених на християнський тогочасний лад» [3]. Германська основа складає значний відсоток творчого й наукового методу ВВ (у тому числі як компаративіста). У конфлікті двох королев письменниця виокремлює антитезу: «Тут питання, що важливіше: людське серце чи велич володіння й одночасно власного народу... Вибір – важкий» [4]. (Про цю ж проблему обох королев та її відбиття в художній літературі й кінематографії див.: [9] – О. С.). Емоційно з огляду на фемінінність МС ближча світогляду ВВ, але водночас письменниця визнає, що «Єлисавета» сприяла «незаперечному розвитку культури» Англії [4].

У зв’язку з цим показовий «Сонет-моління» МС (див. додаток 1), створений королевою в ув’язненні. Формальна характеристика твору дається М. Новиковою та ін.: «Схема его рифмовки така: *abba – abba – cddc – ee*. Это некий синтез петраркистской и шекспировской сонетных моделей. Начат он по модели петраркистской; затем поэтессе-любительнице не хватило, очевидно, рифм, чтобы выдержать их единую систему в катренах. III катрен она зарифмовала отдельно, однако в последнем 2-стишии «шекспировского сонета» повторила тип рифм. Рифмы не весьма оригинальны; некоторые из них явно натянуты. В целом сонет нельзя назвать шедевром эпохи Ренессанса ...» [1, с. 157].

Ця ж дослідниця та її співавтори розглядають контекст персоналії МС та відбиття творчості королеви в подальших інтерпретаціях: наприклад, перекладі її франкомовного сонета англійською Р. Беллом [1, с. 157]. Ключовими в тексті твору постають старозавітні поняття у старофранцузькій мові (якою й написаний сонет): «I катрен: 1) *l’ire* (гнів) – *ne s’appasie* (не удовлетворить, не утолить, не успокоить); 2) *de boufs* (<кровью> козлов) – *sur l’autel* (на алтарі); 3) *<ny par> encens* <ни> благовоніями) – *Sacrifice* <tel> (<никаким подобним> Жертвоприношенням); 4) *Le Souverain* (Господь <Бог> – *aise* <ne reçoit> (<не получит> удовлетворения, успокоения) [1, с. 157], причому деякі лексеми перейшли й до сучасної англійської мови (маючи спільний латинський корінь і відбившись через романську культуру): як-от іменник *sacrifice* («жертва», «офіра») і похідне дієс-

лово. Цікаво, що ця лексема може означати й «утрата», «збиток» (аналогічно – значення слова «жертва» в українській мові). Лексема *l'ire* також походить з латинської: *ira* (*f*) – «гнів», причому як саме почуття, так і його прояви. Це перше значення, і воно вживається в латинському перекладі Біблії (а також у МШ); додаткові – «лють», «розлюченість», «злість» тощо.

У Старому Завіті, зокрема у Псалтирі, часто згадується жертва (офіра), причому бики, тельці й козли (у Новому – телець із притчі про блудного сина тощо). Наприклад, псалом 50 (51): «Тоді приймеш прихильно законні жертви, приносиши й всепальні жертви; тоді принесуть телят на твій жертвник» (Пс. 51 (50) : 21, тут і далі Біблія у перекладі І. Хоменка – О. С.) [8, с. 647]. Цар Давид каявся після гріха з Вірсавією (покарою за перелюб, а також за приречення на смерть Урії стала смерть первістка царя й згаданої жінки) – імовірно, що МС так само в поетичній формі висловлювала каяття. У псалмі 66 (65): «Я принесу тобі всепальні жертви з овець тучних, разом із баранячою ситтю, пожертвую волів із козлами» (Пс. 65 : 15) [8, с. 654]. Слід зазначити, що Псалми поєднують суб'єктивні емоції (царя Давида) і водночас звернені до держави взагалі – Сіону. Отже, ліричний герой не втрачає своєї державотворчої сутності, попри випробування й навіть вигнання (імовірно, що МС могла ототожнювати себе з вигнаним Давидом – псалом 61 (60)). Тут можна простежити імпліцитну паралель: пустеля (Давид) = тюрма (МС), а також мотив синівської невдячності (і в біблійного царя, і в шотландської королеви). Про інші підтексти сонета, у тому числі можливу маніпуляцію, див. [10].

Варто розглянути порівняльний аналіз персоналій у контекстуальному зрізі. В Україні, як і взагалі у світі, постать МС дуже популярна, причому останнім часом пропонуються історичні паралелі – так, Г. Пагутяк називає Марину (Маріанну) Мнішек (правильніше з польської Мнішек, *Maryna Mniszchówna*), «галицькою Марією Стюарт» [6] (далі – ММ), розвиваючи цю ідею: ревне дотримання католицизму в іншому просторі, наполеглива (але проґрашна) політика, «гендерні забобони» [6], що оточували цю жінку за життя й створювали їй негативний «імідж». Можна згадати й чужість – як і Шотландія МС, Москва не прийняла ММ через її іноземне похо-

дження (варто згадати й війну з поляками), інший етикет і, звичайно, конфесію: остання причина відбилась і в народних піснях (а в легендах нова цариця взагалі демонізувалася, ототожнюючись із відьмою). ММ вводять в український контекст з огляду на те, що вона народилась і виросла на території сучасної Львівської області, а у Самбірському соборі з майбутньою царицею московською вінчався Лжедмитрій І. МШ і ММ об'єднує амбівалентність культурної, політичної (до якої на той час належала й релігійна як невіддільна від держави) діяльності: сучасниками (почтом і безпосередньо народом – підлеглими, «посполитими») обидві діячки сприймалися як регресивні, тоді як із позитивних рис можна назвати спроби надати двору європейського «формату», з чим було пов'язане безуспішне наvertання МС шотландців на католицизм: ця релігія (як і в Дмитрія Самозванця з дружиною) вважалася засобом кар'єрного зростання й автоматичним відкриттям для держави європейського визнання, нових зв'язків. Обидві жінки-лідери вели дипломатію з Ватиканом (який гарантував недоторканність королівської крові). Об'єднує й неприродна смерть МС і ММ: МШ стратили, стявши голову, а царицина доля досі не з'ясована: є версія, що «трьом самозванцям жону» [13, с. 2] (формулювання М. Цветаєвої, переклад з російської мій. – О. С.) повісили (тобто теж покарали на горло) або втопили. Для обох монархинь спільні навіть деякі деталі: московську царицю ММ стали називати Марія Юріївна (оскільки батька, сандомирського воєводу, звали Єжи, тобто аналог Юрія), хоча навіть формально православ'я вона так і не прийняла. Ім'я «Маріанна» було чужим для іншої культури, «Марина» за тієї доби не таким популярним (хіба що в билинах – відьма Маринка, Маринка-чародійка, яка хотіла занастити Добриню), натомість Марія – на честь Богоматері, ім'я як царське, так і простонародне (аналогічно – гетьманське / народне / казкове Іван в українській традиції; Джон, або Іоанн, в англійській культурі, Жан(на) – у французькій тощо) і взагалі надзвичайно поширене сторіччями, від героїнь народних казок до монарших осіб. Можливо, нове ім'я цариці надали з огляду на співзвуччя; можна висунути гіпотезу, що римське за походженням «Маріанна» на слух новим оточенням сприймалось як подвійне ім'я (Марі-Анна), і ключовим коренем

тут вийшло «Марія». Натомість варіант «Мар'яна», звичний для православної традиції (церковна форма «Маріамна», простонародне «Марем'яна»), при московському дворі також сприйняли б. МС теж відома зміною імені – але добровільно: вона запровадила ближчу їй французьку форму прізвища – Stuart (до того побутувала шотландсько-гельська Stiùbhart, ще є написанням Stewart), і цей варіант чинний досі. Як і МС, ММ була ренесансно освіченою жінкою, вела чимало епістолярію, а деякі документи лише приписуються авторству Марини (так само – «Сонети (листи) зі шкатули» МС), що взагалі не дивно в контексті епох Відродження, бароко (спільних для обох: ММ народилася бл. 1588 р., тобто через рік після страти МС), особливо у творчості придворних чи монарших літераторів. Таким чином, довкола обох видатних жінок створювалося й досі створюється чимало міфів, до яких належить, зокрема, і твердження про надзвичайну красу (МС – загалом у мистецтві, ММ – завдяки драмі О. Пушкіна «Борис Годунов»), тоді як реальні описи суперечать цим фантазіям (докладніше на тему зовнішності МС: [9] – О. С.).

ММ, яка царювала тільки дев'ять днів, можна порівняти й з іншою постаттю – леді Джейн Грей (Lady Jane Grey, 1537–1554), що запам'яталась як «королева дев'яти днів» (10–19 липня 1553 р.). Щоправда, ММ була коронована, а леді Джейн – ні. Трагічна доля некоронованої монархині (як і МС, леді Джейн стяли голову), освіченої та обізнаної в мистецтві, так само відображена в художній літературі. З ММ «королеву дев'яти днів» об'єднує іконографічна деталь: її збережений портрет – фальсифікація. Проте є й відмінності: як і в МС, у леді Джейн Грей створено репутацію мучениці, тоді як образ ММ демонізований (утім, МС теж сприймали амбівалентно – як і ММ, в іпостасі вбивці свого чоловіка, що не сприяло популярності серед підданих). До речі, як і МС, леді Джейн була страчена конкуренткою – Марією Кривою Тюдор¹. Усіх перелічених жінок, які програли у своїй боротьбі, об'єднують: європейська освіта, різнобічність талантів, невідповідність і навіть чужість тому соціуму, в який вони

були переміщені, висока релігійність, нахил до маніпуляції (тут певним винятком є леді Джейн Грей), обстоювання власних королівських (у ММ – царських) прав, і до останнього – віра в закон. Проте схему, створену оточенням (а спочатку – вихователями) цих постатей, зруйнували інші принципи. Образ лідерства, асоційований із цими жінками, більше ґрунтується на мистецьких уявленнях, бо й леді Джейн Грей, і ММ були скоріше засобом маніпуляцій із боку своїх амбітних родичів. МС була знярядям свого католицького оточення (духівника, Давида Річчіо та ін.).

Яків I Стюарт (King James VI and I, 1566–1625). Культурний аспект та історична довідка. Був одним із найбільш освічених людей свого часу. Вільно знав латинську, давньогрецьку та інші мови (а також шотландсько-гельську та скотс). Йому належать демонологічні трактати (у тому числі про боротьбу з відьмами), трактат про шкідливість тютюну (король першим відкрив цю властивість нікотину; тютюн набував моди як одна із цікавинок, завезених з Америки). Писав англошотландською й латиною. Мислення мав скоріше наукове, дуже цікавився винахідницькими новинками (алхімія, медицина, природознавство тощо – ці захоплення успадкує його онук, Карл II Стюарт). Легендарним предком монарха був Банко, тан Лохабера – той самий, описаний Шекспіром у «Макбеті»: королівський предок, але не король (існує версія, що «Макбетом» письменник оспівав свого монарха, у тому числі його захоплення природою відовства, і тому ввів у сюжет відьом).

Син МС і лорда Генрі Дарнлі, Яків (Іаков) своїх батьків особисто не знав: Дарнлі вбили, коли Марія Стюарт була ще вагітна, а з ув'язненою матір'ю майбутній король не спілкувався й навіть не відповідав на її листи, чому присвячено драматичний епізод у фільмі «Марія, королева Шотландська» (1971, у ролі МС – Ванесса Редгрейв). (Питання про походження – тобто чи справді Яків був сином Дарнлі й навіть Марії – неодноразово піднімалося, проте офіційно він був і визнається нащадком саме цього подружжя). Справжньою духовною матір'ю він вважав Маріїну суперницю – ЄА. Саме її останньою волею на смертному ложі було передати корону ЯС як законному наступнику (що вона й акцентувала): “No rascal's son, but a king's” [15, p. 276] – тобто не сину «негідника» (можливо, тут ішлося

¹ Є версія, що прізвисько «кривава Марія (Мері)» ця королева отримала не стільки за численні страти незгодних із нею, скільки за особливу увагу побожної католички до обряду свхаристії: вино = кров Христова.

про «підлий стан»), пояснивши: “Whom should I mean, but our cousin of Scotland?” [15, p. 276]. Так ЯС став королем Англії.

Політика та переконаність у власному божественному праві, надмірна довіра фаворитам, конфлікти з парламентом тощо висміювалися письменниками: Ч. Діккенсом [15, с. 277–278], Р. Кіплінгом (“School History of England”, 1911, вірш “James I (1603–25)”, де головний герой названий “A shifty mother’s shiftless son” [2, p. 120] (у перекладі Ольги Матвієнко – «лукавої ледащій син» [2, с. 121])) та іншими, ці якості й досі критикуються в наукових джерелах. Сучасні американісти відгукуються про політику Якова так: «Володіючи вагомими знаннями, він заслужив собі репутацію «найрозумнішого дурня в християнському світі». Він давав англійцям настанови з кожного питання, але заплющував очі на англійські традиції та почуття» [12, с. 46]. Останнє, у принципі, не дивно з огляду на іншу ментальність, виховання в іншій культурі, підготовку до керування Шотландією тощо. Проте в культурному плані ЯС прославився як меценат: за його правління розквітли театр, література, творили В. Шекспір, Бен Джонсон та інші. Таким чином, цей король був представником Ренесансу з позитивними й негативними рисами персоналій цієї доби. Наприклад, забобонність, віра в магію, відовство були невід’ємними прикметами того часу. тоді як у пізніших поколіннях (Ч. Діккенса) викликали насмішки [15, с. 278]. Трагедією для тодішньої Англії стала смерть від тифу принца Генрі (Генріха Фредеріка Стюарта, принца Велського, герцога Ротсея, 1594–1612), якого й готували на престол. Після смерті Якова трон зайняв непідготований Карл I Стюарт – середній син, до якого, за свідченнями сучасників, король відчував антипатію [14, с. 1–3].

Для аналізу показовий вірш ЯС «Сонет, присвячений як настанови від його величності його найдорожчому синові, принцу Генрі» – “Sonnet Prefixed to His Majesty’s Instructions to His Dearest Son, Henry the Prince” (додаток 2).

Поетологічний і лінгвістичний аналіз. Себе як поета король не сприймав, створюючи вірші не для широкого кола, проте вони позначені різноманіттям тематики, стрункою формою та відбиттям притаманного королю тієї епохи світогляду стосовно Божого промислу (монарх – намісник Бога на землі, в оригіналі – *lieutenant* [1],

«заступник», «намісник» – мусить виконувати Господню волю), прав на владу тощо. Ці твори позначені інтелектуалізмом, релігійністю, щирим подивом, викликаним феноменами «натури» (природи), вони ілюструють добу, гарно вкладаючись як ще одна цеглинка в мозаїку літератури Відродження.

У віршах, створених тодішнім варіантом англійської мови (староанглійською), трапляються шотландизми (з мови скотс, рідної монарху, який, за свідченнями, розмовляв англійською із шотландським акцентом). Цей варіант мови досить цікавий і навіть індивідуальний. Лексика сонета багатозначна, тому подекуди використано варіанти: так, «криця волі й дум» – в оригіналі “the metall’d minds” [1]: *mind(s)* означає «думки», «прагнення», «бажання», «погляди» та ін. У сонеті, адресованому синові (принцу Генрі) як майбутньому монарху, автор підкреслює васальну залежність (навіть омаж) земного владика від Небесного Царя. Тут відбувається гра слів, бо й у сонеті, і в перекладеній англійською Біблії (King James Bible, або KJV, тобто version, 1611) цар – це *King* (і так називають Бога). Але слов’янська традиція, зрозуміло, не може передавати цю лексему відповідно до Святого Письма як «король». Так само епітет *princely* означає й «царствений», і «належний принцу», тобто й тут наявна використана автором багатозначність (з натяком на безпосереднього адресата вірша). В аналізованому сонеті є антитеза *profane* (профанне) – *divine* (божественне). Автор застерігає сина від *vain* – суєти, марноти, мішури, пустого, дурниць. «Покара Божа – суєтним, пустим»: в оригіналі: “plaguing the profane” [1] – тобто Господь бичує (насилає кару; *plague* – мор, моровиця, чума, але й бич, тобто переносно – Божа кара).

У Біблії Короля Якова (яка вийшла за рік до смерті спадкоємця, а отже, принц Генрі читав цей переклад), лексема *lieutenant* згадується чотири рази, у Книзі Естер(и) (Esther) (Ест. 9 : 3, і далі) [17, с. 292] на позначення заступників (намісників) у провінціях, виряджених царем Ксерксом на допомогу юдеям. Лексеми *profane(d)*, *profaness* та інші похідні часто згадуються в цій версії Біблії, причому в Старому Завіті. Так, пророк Єремія (Jeremiah): “For both prophet and priest are profane; yea, in my house have I found their wickedness, saith the LORD” (Єр., 23 : 11) [17, с. 459]. Або пророк

Єзекиїль (Ezekiel): “<...> they have put no difference between the holy and profane...” (Єз., 22 : 26) [17, р. 495] або: “<...> they profaned my holy name...” (Єз., 36 : 20) [17, с. 503], майже дослівно остання фраза повторюється в пророка Амоса (Amos, Ам., 2 : 7) [17, с. 529] тощо. Показово, що ці лексеми згадуються саме в старозавітних пророків у переломні моменти (наприклад, вавилонський полон). У KJV часто трапляється антитеза *holy(holiness)/profane(ss)*. Отже, лінгвістичний аналіз показує, що автор сонета послуговувався лексикою з перекладу, замовленого ним самим. Таким чином, маємо подвійне, іще прозоріше, розуміння змісту вірша його адресатом, оскільки контекст і джерело відомі батькові й синіві.

Вірш буде також зрозумілим, якщо звернутися до історичного контексту: «Там, де Тюдори здійснювали абсолютну владу через конституційні форми, Яків пропагував теорію божественного права, відповідно до якої за свої дії монарх відповідає тільки перед Богом» [12, с. 46]. Це було висміяно Р. Кіплінгом у згаданому вірші: «Вважав, що треба якомога / Палити відьом на вогні, / Що влада короля – від Бога... / А син його довів, що ні!» [2, с. 121] (справді, Карл I Стюарт повторив долю своєї бабусі МС; до речі, його симпатії до католицизму й спроби реформувати догмати англійської церкви могли бути продиктовані й генетично, а не лише впливом дружини-француженки). Треба зазначити, що, як і МС (а спочатку і ЄА в католицькому оточенні), ЯС не створив діалогу з конфесіями свого народу, не ставши союзником ні для пуритан, ні для англійців (припинивши війну з католицькою Іспанією [12, с. 46], а ця війна сприймалась як священна). Таким чином, пресвітеріанська віра короля не стала вповні ідентифікатом діяльнісного монарха, на якого сподівався народ (утім, у цей період можна говорити про формування нації і в Шотландії, і в Англії).

Біблія Короля Якова барокова за стилем і цікава політичним спрямуванням (тут можна простежити певну паралель з епічною поемою Дж. Мілтона «Утрачений рай», “Paradise Lost”, яка теж створена в згаданий період). Чи не ототожнював себе король Яків зі своїм біблійним тезкою, який боровся з Богом (Буття, 32 : 24–31)?

Звернення саме до старозавітної (а не новозавітної) символіки в шотландській

поезії спільне й для римсько-католицького (МС), і англійського (ЯС) світогляду, так само, як для шотландського народу тої пори (пресвітеріанців, реформатів) узагалі, у тому числі для антагоніста МШ Джона Нокса. На нашу думку, парадоксу тут не спостерігається (хоча вітчизняні шотландисти вважають інакше [1, с. 158]). Згадуючи «кров офірну» [11, с. 82], МС мала на увазі саме власну пожертву – духовну й світську (трон), а також прямо – саме життя. Кров може означати як мучеництво, так і королівську порфіру, рубіни в короні, отже, цей символ амбівалентний.

Тяжіння до образності саме Старого Завіту взагалі спостерігається в англійському та шотландському сприйнятті, наприклад, в англійській літературі – це анонімна поема «Перлина» (сер.-англ. “Perle”, кінець XIV ст.), «Кентерберійські оповідки» Дж. Чосера (той самий період; українською твір перекладається М. Стріхою), перший згаданий текст – узагалі виразно католицький і (виходячи зі стилю, образності, ідеї тощо) створений іще до реформувань, сект, напевне, до появи вчення Джона Вікліфа. У Чосера герої – також католики, попри часте звертання в тексті до Старого Завіту та його цитування (часто пародійне) чи знижене обігрування. З протестантських деномінацій можна назвати культову книгу баптиста Дж. Баньяна (Беньяна, Буньяна, Bunyan) «Путь Прочанина (Пілігрима) [з цього світу до прийдешнього світу]» (“The Pilgrim’s Progress from This World to That Which Is to Come”), ця ж епоха – сатирична поема Семюела Батлера (Samuel Butler) «Гудібрас» (“Hudibras”, пер. М. Стріха), де згадується обернений на худобу Навуходносор; і таких прикладів – безліч. Так, у «Перлині» неодноразово фіксуються звертання до пророцтв Ісаї щодо Месії; згадуються цар Давид і Соломон; наскрізним є образ Агнця в раю й жертви (офіри: наприклад, строфа 89, рядок 1064: “Pe Lombe þe saker-fyse þer to reget” [16, с. 90]), причому із серця Агнця (Ісуса) струменить кров, проте Спаситель не втрачає осяйного усміху, тощо (строфи 95–96, частини XIX – XX) [7, с. 72–73]. Наприклад, строфа 62, де діва в раю (умерла дочка героя) говорить про свого Небесного Нареченого: «Мій Агнець кров’ю на закланні / Для миру стік у сфері цій – / Щоб мали перли бездоганні» [7, с. 58] (з неопублікованого архіву Ольги Смольницької – О. С.).

Також згадана старозавітна тенденція наявна в скандинавському сприйнятті (фоль-

клар, класика: наприклад, романи Сельми Лагерлеф). Це орієнтири й навіть своєрідні ідентифікати власної свідомості, мислення за аналогією, що перетворює тексти (написані монархами суто для себе або для найближчого кола – як у ЯС для сина) на story, self-presentation і навіть history. Таким чином, англійські та шотландські католики й протестанти мислили цими категоріями, які надавали своєрідну впевненість у власному виборі та будуванні власної сутності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у МС модель сонета – переважно романська (петраркістська), з тенденціями шекспірівського, в ЯС – уже суто англійська (шекспірівська), причому версифікаційно син явно вправніший, ніж мати. Проте обидва поети мали романський світогляд (до якого МШ тяжіла свідомо як вихована у французько-італійській культурі, а її син – більше інтуїтивно). У змісті сонетів МШ спиралася більше на рефлексію, інтуїцію, емоційність, тоді як ЯС перевагу віддавав чіткості, прагненню упорядкувати як власне мислення, так і своє оточення (з огляду на конфлікти з парламентом, зростання релігійної нетерпимості тощо). Його проаналізований сонет (у цьому разі до уваги не беруться інші, більш емоційні твори: присвячені природі, любовні тощо) гармонійно поєднує релігійний світогляд (у тому числі покору Божій волі) і раціональні настанови. Звідси впливає, що за гендерною ознакою текст МС – приклад жіночого письма, тоді як ЯС – чоловічого (зазначимо, що цей підсумок підбито тільки в конкретному випадку, оскільки поділ на «маскулінне» й «фемінінне» в мистецтві часто умовний). Робота має перспективу продовження в культурологічному, релігієзнавчому та іншому аспектах, причому із залученням інших творів із метою компаративного аналізу, особливо з огляду на постійно поповнюваний україномовний корпус перекладів зазначених поетів.

Додаток 1. Марія Стюарт, «Сонет-моління» (поетичний переклад Максима Стріхи). Гнів Божий не вгамує кров офірна / Биків а чи ягнят на вівтарі / Із пахощами – на гріхи старі / Ніяка жертва буде не співмірна. // Але душа, Тобі, мій Боже, вірна, / Нехай пребуде в милості й добрі, / Й Законів, що ствердив Ти вгорі, / І серед смертних буде хай покірна. // Єдина жертва, що для Тебе любя – / Нічні та денні молитви святі, / Смиренна вірність, плоть у чистоті. //

О Всемогутній, хай повік сугубо / Твої дари у серці потаю, / Тим славу й честь підносячи Твою [11, с. 82].

Додаток 2. Яків VI Шотландський Стюарт (король Яків I Англійський), «Сонет, присвячений як настанови від його величності його найдорожчому синові, принцу Генрі» (“Sonnet Prefixed to His Majesty’s Instructions to His Dearest Son, Henry the Prince”) (поетичний переклад Ольги Смольницької). Марноти Бог царям не дозволя, / Бо Трон Його і берло їм нести; / І як належна владарям земля, / Так влади богобоязні путі. // Якщо в правлінні щастя прагнеш ти – / Небесного Царя шануй канон: / Твоїх законів ключ – Його Закон, / Лишись Його намісником земним, // Несхитним будь, і щедрим, і простим; / Смиряй гординю, борони права, / Йди завжди перед очі Божества, – / Покара Божа – суєтним, пустим, // І царствених чеснот осяють лики / Тебе – слугу Найвищого Владика [14, с. 4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кашникова И. Мария I Шотландская: биография и лирика (религиозный и гендерный аспекты) / И. Кашникова М. Новикова, М. Стогний, С. Трош // Культура народов Причерноморья : науч. журнал. – 2013. – № 263. – Т. 1. – С. 157–158.
2. Кіплінг Р. Сім морів : Поетичні твори / Р. Кіплінг; упоряд. В. Чернишенко. – Англ. мовою з паралельним українським перекладом. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. – 480 с.
3. Лист від Віри Вовк до Ольги Смольницької від 27 жовтня 2016 р. (13:54). (З особистого архіву Ольги Смольницької).
4. Листи від Віри Вовк до Ольги Смольницької від 19 грудня 2016 р. (14:41, 20:01, 21:02). (З особистого архіву Ольги Смольницької).
5. Новикова М. Лірика Марії I Стюарт: гендерний та релігійний аспекти / М. Новикова, С. Трош // Академія Наук Вищої школи України. – Наукові записки. – Т. IX. – К., 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://anvsu.org.ua/index.files/naukovi%20vidannya.files/NZ_16_zmist.htm.
6. Пагутяк Г. Галицька Марія Стюарт / Г. Пагутяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zaxid.net/news/showNews.do?galitska_mariya_styuart&objectId=12625.
7. Перлина (“Perle”, XIV ст., анонімна середньоанглійська поема) / Із середньоанглійської формою оригіналу переклала Ольга Смольницька. – Автор. комп. набір. – 2013 – 2016. – 76 с. (На правах рукопису).
8. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. – Ukrainian Bible 63 DC. United Bible Societies 1990.
9. Смольницька О. Інтермедіальна імагологія жіночого лідерства (на прикладі образів Єлизавети I Англійської Тюдор і Марії I Шотландської – Стюарт) / О. Смоль-

- ницька // Філологічні трактати. – 2016. – Т. 8. – № 3. – С. 118–128.
10. Смольницька О. Переклад концептів світської лірики вибраних державних діячів Європи (X – XVI ст.) (на матеріалі англо- і гельськомовної поезії) / О. Смольницька // Актуальні питання іноземної філології: наук. журн. / [редкол.: І. Біскуб (гол. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 4. – С. 162–172.
11. Стріха М. Улюблені переклади : поезії / М. Стріха. – К. : Український письменник, 2015. – 724 с.
12. Тіндалл Дж. Історія Америки [6-те вид.] / Дж. Тіндалл, Д. Шай / Пер. з англ. Л. Притула, Г. Сташків, О. Щур. – Львів : Літопис, 2010. – 904 с.
13. Цветаєва М. Марина / М. Цветаєва / З російської переклала О. Смольницька. – Автор. комп. набір. – 2014. – 4 с. (На правах рукопису).
14. Яків VI Шотландський Стюарт (король Яків I Англійський). Вибрані сонети / З шотландської поезії / Зі староанглійської (і вставок скотс) формою оригіналу переклала О. Смольницька. – 2016. – Автор. комп. набір. – 4 с. (На правах рукопису).
15. Dickens Ch. A Child's History of England and Miscellaneous Pieces / Ch. Dickens. – New York : Lovell, Coryell & Company. – No date, circa 1890s. – 364 p.
16. Pearl : An English poem of the XIVth century: edited, with modern rendering, together with Boccaccio's Olympia, by Sir Israel Gollancz, Litt. D., F.B.A. – Chatto and Windus : London, MCMXXI. – lii, 285 p. illus., facsim.
17. The King James Version of the Holy Bible [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.davince.com/bible.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. King James I [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sirbacon.org/Sonnet/88.html>.

СЕКЦІЯ 2 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 811.161.2:81'233

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК НЕОБХІДНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

**Булава Н.Ю., к. філол. н., доцент,
викладач кафедри мовознавства
Вінницький національний технічний університет**

У статті здійснено теоретичне та практичне переосмислення поняття «міжкультурна комунікація» у процесі навчання української мови як іноземної. Проаналізовано взаємозв'язок мови та культури у діяльності викладача-лінгвіста. Визначено психолого-педагогічні критерії підготовки педагогів вищих навчальних закладів, які навчають студентів-іноземців української мови.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, національна культура, українська мова як іноземна, навчання, освітній.

В статье осуществлено теоретическое и практическое переосмысление понятия «межкультурная коммуникация» в процессе обучения украинскому языку как иностранному. Рассмотрена взаимосвязь языка и культуры в деятельности преподавателя-лингвиста. Определены психолого-педагогические критерии педагогов высших учебных заведений, которые обучают студентов-иностранцев украинскому языку.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, национальная культура, украинский язык как иностранный, обучение, образовательный.

Bulava N.Y. FORMATION OF INTERCULTURAL COMMUNICATION AS A NECESSARY COMPONENT OF LANGUAGE TRAINING OF FOREIGN STUDENTS

The article highlights the theoretical and practical revisal of the concept "intercultural communication" who teach foreign students Ukrainian as a foreign language. The relationship of language and culture in the educational activities of a teacher-linguist was analyzed. Psychological and educational criteria for teacher training of higher education institutions, who teach foreign students in Ukrainian, were defined.

Key words: intercultural communication, national culture, Ukrainian as a foreign language, teaching, educational.

Постановка проблеми. В умовах інтеграції та глобалізації відбувається постійне розширення сфер міжнародної та міжнаціональної комунікації, що впливає на подальший розвиток діалогу представників різних національно-культурних співтовариств і організацій. Розвиток міжнаціонального спілкування можливий завдяки взаємодії різних культур. У цих умовах освіти іноземців варто розглядати як засіб існування у новому соціальному середовищі, а метою навчання стає формування міжкультурної комунікації студентів. У зв'язку із цим актуальними є дослідження, орієнтовані на: пошук шляхів підвищення ефективності вивчення культури народу, що говорить тією чи іншою мовою; подолання культурного бар'єру; підвищення педагогічної майстерності викладачів вищої школи, спрямованої на їх професійно-особистісний розвиток. Вимоги до ефективності професійно-педагогічного спілкування постійно зростають, реальна практика свідчить про невідповідність рівня

психолого-педагогічної підготовки викладачів вищих навчальних закладів вимогам, які до них висувають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз основних понять, пов'язаних із питаннями формування міжкультурної комунікації, наведено у працях лінгвістів: Ф.С. Бацевича, Є.М. Верещагіна, П.М. Донця, В.Г. Костомарова, Ю.М. Караулова, Є.І. Пассова, І.Л. Біма, С.Г. Тер-Мінасової, В.В. Воробйова, В.В. Сафонова. На сучасні дослідження про міжкультурну комунікацію значно вплинула теорія діалогу культур (М.М. Бахтін) та локальних культур (Ю.М. Лотман). Соціокультурний аспект діалогу культур досліджено у працях Б.Г. Ананьєва, В.С. Біблера, П.С. Гуревича, М.С. Кагана, Б.Ф. Ломова, В.В. Миронова, Л.П. Якубинського. Незважаючи на високий рівень розвитку теорії міжкультурної комунікації, сьогодні відчувається потреба у серйозних дослідженнях на перетині міжкультурної комунікації та лінгвістики.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз основних проблем міжкультурної комунікації та професійно-педагогічного спілкування на етапі адаптації іноземних студентів до навчання у вищих навчальних закладах України.

Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань: уточнення поняття «міжкультурна комунікація»; виокремлення проблемних аспектів формування міжкультурної комунікації у студентів-іноземців; визначення професійно-педагогічних вимог до викладачів вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) у роботі зі студентами-іноземцями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що у соціально-філософському аспекті поняття «міжкультурна комунікація» історично виникає як констатація факту взаємодії культур. Тут культура розглядається як одна із основ соціально-комунікативного процесу, оскільки є динамічною та багатогранною системою, що пронизує усі аспекти життя суспільства, впливає на розвиток та саморозвиток людини й на формування її власної картини світу, визначає її ставлення до інших людей. Загалом, комунікативні процеси сприяють оновленню культури, а людина виступає одночасно і суб'єктом, і об'єктом взаємодії культур. Тому визначаємо міжкультурну комунікацію як соціальний феномен, сутність якого полягає у конструктивній чи деструктивній взаємодії між представниками різних культур (національних та етнічних), субкультурами у межах чітко визначеного просторово-часового континууму. Таке поняття ґрунтується, насамперед, на аналізі сучасних теорій міжкультурної комунікації, який засвідчив, що вони розкривають лише окремі аспекти цього явища, хоча суть виявляється у дискусії щодо її змісту, об'єкту, предмету та цілей існування [1].

Міжкультурна комунікація характеризується тим, що її способи або функції мовних подій не є ідентичними, проте існують відмінності у їх реалізації та інтерпретації в певних ситуаціях (таких як, наприклад, входження у чужий дім, вияв поваги до старших за віком, замовлення напоїв, поведінка у місцях спільного користування тощо).

Для міжкультурної комунікації важливим є те, на чій території (своїй, чужій або нейтральній) відбувається спілкування. І.С. Бахов стверджує: географічне положення характеризується різновидом культури, що становить фон комунікативного процесу. При цьому країну можна розглядати як макроконтекст, а конкретне місце, де відбувається комуні-

кація, – як мікроконтекст. Між поняттями мікро- і макроконтексту в такому випадку простежується низка ступенів: держава-регіон-місто-село-конкретне місцезнаходження комунікантів. Локативний контекст буде здійснювати вплив на низку параметрів міжкультурного спілкування та визначати його специфіку. Комунікант, що перебуває на своїй території, відчуває себе більш комфортно, ніж іноземець, і краще орієнтується у просторі власної культури [2].

Підготовка іноземних студентів до іншого соціокультурного простору та навчання міжкультурному спілкуванню передбачає декілька складних аспектів:

- формування культури спілкування у новому для них соціокультурному і мовному середовищі;
- психологічні особливості пізнавальної комунікативної діяльності іноземних студентів у природному мовному середовищі;
- виховання культури міжнаціонального спілкування у групі, на факультеті, у ВНЗ, тобто в іншому соціокультурному середовищі;
- формування навичок і вмій ведення «діалогу культур»;
- формування і розвиток теоретичної і практичної готовності до міжкультурної комунікації.

Міжкультурну комунікацію можна визначити як комплексно-мовний взаємозв'язок і взаємовідносини, у процесі яких люди, що належать до різних національних спільнот, обмінюються досвідом, духовними цінностями, думками [3;4].

Культура такого спілкування залежить від загального рівня мовців, від їх умінь дотримувати етичні норми.

Організаційний процес формування міжкультурної комунікації передбачає:

- визначення загальної мети і конкретних завдань;
- ознайомлення студентів у процесі навчання мови із системою наукових знань про права та свободи людини і народів, про нації та їх стосунки, про раси та інші культури;
- розвиток позитивного досвіду культури спілкування тощо.

Проблема ускладнюється тим, що у даному випадку іноземним студентам необхідно увійти в непросту систему міжкультурного спілкування (студенти і багатонаціональний світ, студентське міжнаціональне середо-

вище). Міжкультурна комунікація виступає як форма реалізації міжнаціональних стосунків на особистому рівні, що ускладнює процес формування культури спілкування.

Міжкультурну комунікацію, на думку Т.З. Петрової, варто розглядати як поліфункціональне явище, що передбачає: по-перше, знання норм, принципів комунікативної поведінки в іншому соціокультурному середовищі, уміння переводити їх у площину міжкультурних відносин; по-друге, формування специфічних якостей: здатності до емпатії, самооцінки. Високий рівень міжкультурної комунікації – це оволодіння своїми емоціями, виявлення уваги до інших людей. Стосунки у процесі міжкультурної комунікації передбачають високий розвиток етнополітичного мислення, відчуттів і потреб, толерантне ставлення до іншої культури, національних звичаїв, традицій. Показниками міжкультурної компетенції є також знання історії та культури народів, різноманітні зв'язки один з одним, уміння вести діалог культур, дискутувати, оцінювати явища із гуманістичних позицій, відстоювати та пропагувати свої переконання [5].

Формування мовної особистості у процесі навчання міжкультурній комунікації спрямоване на: стабілізацію внутрішнього становища у студентському колективі (соціальна функція); збагачення людей духовною культурою, спонукання їх до духовної співпраці (освітня функція); формування соціально-етичних якостей, що полегшують міжкультурну згоду в суспільстві (психологічна функція) [6].

Для мовного спілкування представників різних культур важливим є подолання як мовного, так і культурного бар'єру. І.Ю. Марковина стверджує, що саме національно-специфічні компоненти культури спричиняють проблеми у міжкультурній комунікації [7].

До компонентів культури, що мають національно-специфічне забарвлення, належать такі:

- а) традиції (або стійкі елементи культури);
- б) побутова культура, тісно пов'язана із традиціями;
- в) повсякденна поведінка (звички представників деякої культури, усталені в деякому соціумі норми спілкування);
- г) «національні картини світу», що відображають специфіку сприйняття навколишнього світу, національні особливості мислення представників різних культур;
- д) художня культура, що вбирає в себе культурні традиції того або іншого етносу.

Е. Сепір стверджує, що мова є початком для вивчення будь-якої культури народу. Тому одним із провідних завдань у навчанні іноземних студентів української мови має стати пояснення ментальних відмінностей у мовних картинах світу, що містять базові уявлення певного етносу про морально-етичні норми, естетичні ідеали, варіанти поведінки у різних ситуаціях тощо [8, с. 46].

Міжкультурна комунікація завжди передбачає знання інших мов та культур і супроводжується відкриттям нових реалій, відсутніх у рідній культурі. Чужою мовою важко пояснити національно специфічні явища, які в ній не мають прямих відповідників. Такі слова становлять безеквівалентну лексику та фразеологію і є специфічною фоною інформацією, знання якої допомагає пізнати інші культури. Своєрідність мовної картини світу українців засвідчує такий пласт, який прийнято називати словами-реаліями (назви на означення національно-культурних понять): вишиванка, рушник, писанка, бандура, коломийка, гопак, булава, тризуб, вареники, галушки тощо. Більша частина безеквівалентної лексики – це іменники, що позначають конкретні предмети. Особливий пласт серед таких слів становлять найменування, які позначають предмети матеріальної і духовної культури національних соціумів [9, с.189]. Безеквівалентні назви відкривають інший світ національних реалій, навіть у межах таких близьких культур, як українська і російська. За багатьма такими назвами – специфіка окремих культур (певна історія, національні звичаї, обряди, особливості побуту, життя загалом). Знання, закарбовані у словах-реаліях або інших мовних одиницях (фразеологізмах, приказках тощо), у лінгвокультурології та країнознавстві називають фоновими [9, с. 191].

Наприклад, лексема «гарбуз» легко перекладається різними мовами, проте тільки додаткові знання про українську народну особливість відмовляти хлопцеві в одруженні за допомогою цього овоча пояснюють справжній зміст таких виразів, як «піднести гарбуза», «дістати гарбуза», «піти з гарбузом», «залишитися з гарбузом», «наділяти гарбузом», «годувати гарбузами» – відмовляти тому, хто сватається; «скуштувати гарбузової каші» – отримати відмову; «навіть пахне гарбузом» – передбачається відмова. У той же час англійська лексема “pumpkin” асоціюється з осінньою порою та святом Геловін, коли із гарбуза вирізають страхітливі маски.

Отже, фонові знання та їх мовне відображення посідають значне місце у будь-якій національній культурі, тому ознайомлення із ними слід розглядати не як супровідний, а як один з основних аспектів мовної компетенції та міжкультурної комунікації.

Для визначення національно-мовної картини світу об'єктами зіставлення можуть бути лексика і фразеологія української мови.

Розбіжність семантичних структур багатозначних слів у різних мовах відображає суттєві особливості лексичних систем і відіграє важливу роль при засвоєнні іноземної мови, та водночас є перешкодою при спілкуванні нею, оскільки психологія мовця схильна до ототожнення значень слів рідної мови з іноземною, що виявляється у лексичній інтерференції.

Поширеною помилкою під час оволодіння українською мовою є, зокрема, неправильне вживання дієслів у мовленні, спричинене специфікою цих дієслів, їх однопонятійністю, що провокує оманливість уживання дуже близьких, але не тотожних за значеннями слів. На практиці студентам-іноземцям важко розрізнити та вживати лексеми «сказати» / «розповісти» / «розказати» / «говорити» / «розповідати» / «повідомляти» тощо.

Аспекти міжмовного зіставлення лексичного складу і семантики, особливості варіювання значень і смислів слів у різних мовах, відмінності у структурах, сполучуваностях слів та інші нюанси дають важливу інформацію для удосконалення мовних знань і практики міжкультурного спілкування.

Вихідним моментом у будь-якому спілкуванні є звертання. Вибір його до представника іншої культури пов'язаний зі значними труднощами, оскільки у різних етносів вироблені власні норми і традиції щодо цього.

Залежно від способу вираження, звертання бувають займенникові (ти / Ви), іменникові (пане, громадянине), ті, що складаються із клішованих сполучень слів (Ваше преосвященство). В українській мові, на відміну від російської, наявна граматична форма звертання, а саме: клична форма іменника (Василію, Наталю, дівчино, земле), що залишилась у спадок від давньоукраїнської мови, де вона виокремилась як соціально значуща.

Звертання наповнені особливою конотацією, і від правильного вибору її регістру інколи залежить увесь успіх подальшого спілкування.

Як невід'ємний складник мовленнєвого етикету, звертання не тільки дають змогу

виявити певне ставлення до оточуючих, а й визначають соціокультурні контексти спілкування. Провідними етнопсихологічними особливостями українців є, передусім, доброта, сердечність, простота, щирість і ніжність. На мовному рівні це виявляється у наявності великої кількості слів-звертань із пестливими суфіксами: голубонько, матінко, матусю, таточку, дідусю, бабусю, бабуню, бабцю, сестричко, братику тощо.

Під час навчання української мови студентів-іноземців слід звернути увагу на неоднорідність мовного етикету українців на всій території держави. У Західній Україні традиційно зберігаються більш шанобливі форми звертань. Звичним є звертання не тільки до старших, а й до батьків на «Ви» [9, с. 199].

Вербальне вираження національних особливостей не обмежується лексикою. Культурна специфіка може бути закодована у граматиці, словотворі, стилістиці та інших мовних рівнях.

Категорія роду має важливе значення у передаванні певної інформації, зокрема, коли йдеться про метафоричні назви певних предметів, які характеризують особу.

Граматичний рід по-різному представлений у європейських мовах. У близькоспоріднених українській і російській мовах спільнокореневі слова можуть належати до різного роду: рос. «дробь» (жін.) – укр. «дріб» (чол.), рос. «насыпь» (жін.) – укр. «насип» (чол.), рос. «собака» (жін.) – укр. «собака» (чол.) та ін. Це явище спричинює прикрі мовленнєві помилки (інтерференцію) [9, с. 199].

Граматична категорія роду має неабиякий потенціал для вираження національної специфіки. В українській мові із розвиненою словотвірною системою за допомогою афіксів можна передати те, що іншими мовами передається тільки описово, часто з утратою експресії, відтінків значень: укр. «доця», «дочечка», «донька», «донецька»; «дощик», «дощикок» тощо. Унікальність української мови полягає в тому, що у ній валентність зменшувально-пестливих суфіксів поширюється не лише на клас іменників, а й на інші класи самостійних частин мови. Так, в українській мові використовуються зменшувально-пестливі та оцінні суфікси в прикметниках (біднесенький, гарнесенький), дієсловах (істоньки, спатоньки, питоньки), вказівних займенниках (тамоньки, тутечки) або навіть у вигуках (опаньки). Це неможливо перекласти іншими мовами без втрати особливого емоційного слов'янської експресії.

Особливе місце у побудові педагогічного міжкультурного спілкування належить початковому етапу навчання іноземних студентів, що є складним і неоднозначним періодом адаптації та соціалізації.

Умови вдалої комунікації залежать від правильної побудови освітнього процесу, якнайшвидшої навчальної, соціально-психологічної та інших видів адаптації, контакту студентів із викладачем та іншими студентами, наявності навчальних матеріалів, забезпеченості факультетів для іноземних громадян грамотними фахівцями, а також від багатьох інших необхідних складових.

На думку сучасних дослідників, формування міжкультурної комунікації «передбачає врахування трьох основних складових: етнопсихологічної (зумовленої ментальними особливостями національних культур), поведінкової (зумовленої національно-культурною специфікою комунікативної поведінки) і зумовленої власне національно-культурним мовним змістом» [10]. Тому викладачам доводиться вирішувати питання мовної підготовки студентів, «вирівнювання» знань іноземців, які приїхали із різних країн, суворого «дозування» учбового матеріалу, визначення балансу між навчальними дисциплінами на довузівському та наступних етапах.

Основна частина студентів, які приїжджають на навчання до України, абсолютно не знає культури спілкування, мовленнєвого і побутового етикету, а тому важливим елементом педагогічної діяльності є навчання їх міжкультурному та міжособистісному спілкуванню в нових умовах. Педагогічна комунікація реалізується в аудиторії (під час і після занять) у позанавчальний час. На заняттях спілкування викладача зі студентами будується за допомогою умовно-мовних ситуацій і часто має умовний характер. Позааудиторна діяльність може бути більш різноманітною і природною.

На початковому етапі навчання викладач для розвитку основ спілкування обов'язково повинен включати у заняття діалоги, рольові та імітаційно-моделюючі ігри з урахуванням міжкультурних відмінностей, а також заняття з мовного етикету. Усі ці види діяльності вчать студентів-іноземців міжкультурному спілкуванню, допомагають подолати бар'єри в ньому. Педагог, який володіє технологією педагогічного спілкування, повинен налагодити контакт із кожним студентом окремо та з групою.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, вивчення світу носіїв мови спрямо-

ване на те, щоб допомогти зрозуміти особливості мовної комунікації, додаткові значенні навантаження, політичні, культурні, історичні реалії, оскільки в основі будь-якої комунікації лежить «спільний код», взаємне знання реалій та предмета спілкування між його учасниками. Тому необхідно змінювати підходи до навчання української мови як іноземної та переходити від лише теоретичних знань до практичних тренінгів і курсів, руйнувати хибні культурні стереотипи. У зв'язку з тим, що сучасна вища школа – це полікультурний простір, у якому відбувається діалог представників різних народів, викладачі ВНЗ повинні володіти техніками організації міжнаціонального та міжкультурного спілкування.

Дослідницькою перспективою нашої роботи є висвітлення підходів до створення національно-орієнтованого підручника, що відображає особливості міжкультурної комунікації під час навчання студентів-іноземців української мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. М'язова І.Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / І.Ю. М'язова. – 2008. – 18 с.
2. Бахов І.С. Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу культур / І.С. Бахов // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – № 2. – С. 34 – 43.
3. Донец П.Н. Теория межкультурной коммуникации: специфика культурных смыслов и языковых форм): автореф. дисс. ... докт. филол. наук: спец. 10.00.19 – теория языка / П.Н. Донец. – Х., 2003. – 24 с.
4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія. – 2004. – С. 344.
5. Петрова С.М. Русский язык как средство межкультурной коммуникации на современном этапе / С.М. Петрова // Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М.К. Аммосова. – 2015. – № 4. – С. 98 – 109.
6. Тепла О.М. Формування міжкультурної комунікації у процесі навчання іноземних студентів української мови // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2010. – Вип. 12. – С. 179-182.
7. Марковина І.Ю. Культура и текст. Введение в лакунологию / И.Ю. Марковина, Ю.А. Сорокин. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2008. – 144 с.
8. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М.: Прогресс, 1993. – 655 с.
9. Манакин В.М. Мова і міжкультурна комунікація / В.М. Манакин. – К.: Академія, 2012. – 284с.
10. Тихоновський О.В. Особливості педагогічного спілкування на етапі адаптації іноземних студентів до навчання у ВНЗ / О.В. Тихонов

УДК 81.81.111

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ІНТЕРНЕТ-ТЕКСТІВ ЯК КАТЕГОРІЯ ТЕКСТУАЛЬНОЇ ВІДКРИТОСТІ ТА ДІАЛОГІЧНОСТІ

Дайнека Н.М., аспірант

кафедри англійської філології та перекладу імені Д.І. Квеселевича

Навчально-науковий інститут іноземної філології

Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті обґрунтовано інтертекстуальність інтернет-текстів як категорії текстуальної відкритості й діалогічності та її типологія. Визначено особливості інтертексту як загальної властивості текстів. Узагальнено поняття інтертекстуальності як продуктивності інтертексту в динаміці, що формує взаємопроникнення та суб'єктивне породження певного тексту через нескінченну множинність інших.

Ключові слова: текст, дискурс, інтернет-текст, інтертекст, інтертекстуальність.

В статье обоснована интертекстуальность интернет-текстов как категория текстуальной открытости и диалогичности и её типология. Определены особенности интертекста как общего свойства текстов. Обобщено понятие интертекстуальности как продуктивности интертекста в динамике, которая формирует взаимопроникновение и субъективное порождение определенного текста через бесконечную множественность других.

Ключевые слова: текст, дискурс, интернет-текст, интертекст, интертекстуальность.

Dayneka N.M. INTERTEXTUALITY OF INTERNET TEXTS AS A CATEGORY OF TEXTUAL OPENNESS AND OF DIALOGUENESS

In the article the intertextuality of Internet-texts as a category of textual openness and dialogueness and its typology is stated. The features of intertext as general properties of texts are determined. The notion of intertextuality as productivity of intertext in dynamics that forms the interpretation and subjective product of some text through an infinite multiplicity of others is generalized.

Key words: text, discourse, Internet-text, intertext, intertextuality.

Постановка проблеми. Інтеграційний підхід до вивчення аспектів дискурсу дає повне уявлення про те, як використання мови впливає на спосіб передачі ідей і переконань і навпаки, а також як аспекти взаємодії впливають на те, як люди говорять, і як переконання контролюють використання мови й взаємодію в ході комунікації.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає в обґрунтуванні інтертекстуальності інтернет-текстів як категорії текстуальної відкритості й діалогічності та її типології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Текст як одиниця дискурсу є явищем не лише вербальним, але й невербальним. Відповідно до процесів породження й сприйняття тексту він є продуктом, що утворився внаслідок мовної специфіки та адресований мовній особистості. Текст провокується ситуацією та відображає її. Ситуація дає мотив для породження тексту й викликає певну інтенцію, а інтенція, мотив і концепт утворюють основу тексту. Відповідно до ролей адресата й адресанта концепт є відправним пунктом породження тексту й кінцевою метою його сприйняття [14, с. 57–59]. Поро-

дження тексту залежить не лише від цілей та умов комунікації, але й від ситуації, яку він відображає [1, с. 17].

Загалом відношення тексту до дискурсу опосередковується моментом висловлювання. Дискурс складається з висловлювань (це два первинних за своєю природою комунікативних явища) і за висловлюванням відновлює себе в текстах. Слід підкреслити різницю в цій закономірності: дискурси усної сфери спілкування (повсякденний, більшість тематичних і професійних) переважно спираються безпосередньо на висловлювання, які мають невелику потребу в текстах. Однак дискурси письмової культури просто нездійсненні поза текстуальним початком, оскільки самі висловлювання, що утворюють «тіла» таких дискурсів, споконвічно народжуються в текстах [13, с. 102].

З функціональної точки зору дискурс (у широкому сенсі) розуміють як використання мови, тобто мовлення в усіх його різновидах. Більш вузьким розумінням дискурсу є встановлення співвідношення «текст і речення» та «дискурс і висловлювання», тобто розуміння дискурсу як цілісної сукупності функціонально організованих, контекстуалізованих одиниць уживання мови. Подібне тлумачення

пояснює протиставлення дискурсу як процесу й тексту як продукту мовлення або ж тексту як віртуальної абстрактної сутності й дискурсу як актуалізації цієї сутності.

Аналогія співвідношення понять «текст і речення» та «дискурс і висловлювання» є зручним, але дещо спрощеним. На відміну від речення, для тексту не існує ніяких зовнішніх схем, що могли б заповнюватися лексично, тому текст не може розглядатися як суто структурна одиниця. Тлумачення висловлювання як речення в соціальному контексті розмиває кордони між висловлюванням і дискурсом і надмірно збільшує його межі [16, с. 24].

Невід'ємною властивістю висловлювання як одиниці спілкування є його комунікативна актуальність, його локалізація в зоні актуальності комунікативної ситуації. При цьому сама зона актуальності може бути різною – від моментального «тут і зараз» у повсякденному дискурсі до монументального «завжди й скрізь» дискурсів, вбудованих у вищі поверхи духовної культури. Текст – це висловлювання, проекція в рамки сталої, віддаленої в часі або просторі комунікації, тобто він є висловлюванням, у якому його комунікативна актуальність має вже не стільки наявний, скільки потенційний характер: актуальність висловлювання в тексті відходить на план його інтенціональної структури. Висловлювання й текст – це дві по-різному акцентовані сторони: висловлювання є комунікативно актуальним, текст – комунікативно потенційним. Це означає, що висловлювання неможливо відокремити від тексту в силу самого принципу реалізації. Однак висловлювання, узятє в аспекті своєї текстуальності, тобто в своїй спрямованості до відкладеної комунікативної ситуації, може не вписатися в неї, не втілити свій потенціал у зміст, свою інтенцію в актуальність. Тоді висловлювання вмирає, і «текст стає його могилою і його пам'ятником» [13, с. 100–102].

М. Макаров підкреслює, що деякі лінгвісти тлумачать дискурс як виключно інтерактивний спосіб мовної взаємодії, на противагу тексту, який зазвичай належить одному автору, що зближує це зіставлення з традиційною опозицією діалог vs монолог. Саме по собі таке розмежування є досить умовним, оскільки найбільш природним проявом мовної активності прийнято вважати діалог: у будь-якому монологі проявляються діалогічні характеристики – «він завжди є зверненням до адресату, реального або гіпотетичного, до *alter ego* мовця» [9, с. 88].

На неадекватність такого чіткого розмежування дискурсу й тексту вказує Т. ван

Дейк. Розглядаючи дискурс як форму вербальної взаємодії, що залучає таких користувачів мови, як мовець і реципієнт, учений підкреслює, що текст є швидше продуктом вербальних актів, ніж формою взаємодії, однак, незважаючи на це, тексти також мають своїх «користувачів», а саме: автора й читача [204, с. 3]. Розмежування висловлювань на діалогічні та монологічні є умовним, оскільки монолог – це частина діалогу: будь-яке спілкування є можливим як обмін висловлюваннями, тобто в вигляді діалогу. З іншого боку, діалогічне мовлення будується на основі діалогу, оскільки «правильна побудова монологічного висловлювання передбачає відповідь або відтворення» [17, с. 11–12].

Таким чином, незважаючи на істотні відмінності між дискурсом і текстом, між ними існує деяка схожість, достатня для того, щоб, як вважає Т. ван Дейк, включити в поняття «дискурс» текст як абстрактний теоретичний конструкт, що реалізується в дискурсі так само, як пропозиція актуалізується в висловлюванні. На думку Дж. Ліча, текст реалізується в повідомленні, за допомогою якого здійснюється дискурс [18, с. 59]. Таким чином, поняття «текст» і «мовлення» є видо-вими щодо родового терміна «дискурс».

Т. ван Дейк стверджує, що дискурс є складним комунікативним явищем, що включає, окрім тексту, ще й екстралінгвістичні чинники (знання про світ, думки, настанови, цілі адресата, необхідні для розуміння тексту) і розглядається в трьох аспектах: 1) використання мови; 2) передача ідей і переконань (комунікація); 3) взаємодія в соціально обумовлених ситуаціях.

Сам термін «інтертекстуальність» є одним із фундаментальних понять у лінгвістиці. Серед суміжних із цим поняттям термінів виокремлюють також поліфонію, полілогізм, транспозицію, діалогічність, бівокалічність, трансконтекстуальність та інтерсемантичність [17].

Інтертекстуальність актуалізується в кіберпросторі за допомогою таких проявів:

- формування глобального текстуального (та інтертекстуального) простору віртуального характеру;

- стрімке зростання ступеня відкритості текстів і можливість швидкого автоматичного виявлення експліцитних міжтекстових зв'язків;

- наявність гіпертекстуальності як іманентної властивості Інтернет-середовища;

- зростання значущості категорії діалогічності під час спілкування в кіберпросторі;

– зміна ролі одиниць (фігур) інтертексту, зокрема, збільшення питомої ваги та кількості функцій цитат та цитат;

– розширення комунікативного простору прецедентності та стрімке зростання кількості посилань на прецедентні феномени [4, с. 63].

Весь кіберпростір сьогодення пронизаний глобальними та локальними інтертекстуальними зв'язками. Під час інформаційного запиту інтертекстуальні зв'язки актуалізуються, і користувачі отримують доступ до необхідних текстів. Завдяки сучасним пошуковим системам у кіберпросторі досить легко виявити міжтекстові зв'язки, які автори прагнуть приховати, а саме: випадки компіляції та плагіату. Але пошукові системи здатні виявляти лише експліцитні зв'язки в вигляді дослівних фрагментів тексту.

Тут слід звернути увагу на дуалістичне розуміння й тлумачення природи тексту. У традиційній, вузькій інтерпретації текст тлумачиться як цілісна й зв'язна послідовність вербальних символів, тобто як суто мовна одиниця.

Широке розуміння тексту уможливило його тлумачення як одиниці вербальної і/або невербальної природи. Культура в цілому може розглядатися як текст. Однак слід підкреслити, що це складно влаштований текст, який розпадається на ієрархію «текстів у тексті». Оскільки значення лексеми «текст» має етимологічний компонент «переплетіння», подібне тлумачення повертає поняттю «текст» його вихідне, первісне значення. Уявлення про текст як про цілісно організований смисловий простір доповнюється посиланням на вторгнення різноманітних випадкових елементів з інших текстів [7, с. 121–122].

За такого широкого тлумачення під текстом можна розуміти традиційно вербальні і/або невербальні одиниці, об'єднані загальним концептуальним смислом. Відповідно в інтернет-середовищі текст або його елемент може реалізовуватися в вигляді фотографії, графічних піктограм, малюнків, відео- та аудіоелементів тощо.

У такому випадку термін «текст» розуміється дуже широко й втрачає свою термінологічність у межах нашого дослідження. Хоча важко не погодитися, що в деяких випадках широке тлумачення терміна «текст» буває доцільним і навіть виправданим, оскільки може не порушувати загальної стрункості й цілісності теорії [5, с. 6]. Наше дослідження вимагає досить вузького розуміння тексту,

оскільки ми прагнемо зберегти співвіднесеність понять «інтернет-текст» та «інтернет-дискурс», а також інтертекстуальність та інтердискурсивність.

Інтернет-середовище здатне максимально реалізувати категорію діалогічності, оскільки будь-яка подія в вигляді повідомлення-стимулу може викликати реакцію користувачів. До того ж діалогічність можна розуміти широко: як взаємодію, «перегукування» текстів і як безпосередню взаємодію суб'єктів інтернет-дискурсу за формулою «стимул – реакція» у синхронній та асинхронній площинах.

Діалог є лінгвістичною субстанцією, що актуалізує соціальну сутність мови, її комунікативну функцію. Спілкування реалізується в усній та письмовій формі, які мають спільні та відмінні риси. Категорія діалогічності є спільною характеристикою для цих форм і тлумачиться як вираження в тексті за допомогою мовних засобів взаємодії комунікантів, яка розуміється як співвідношення смислових позицій, як врахування реакцій реципієнта, а також як експлікація в тексті ознак власне діалогу [8, с. 215].

Термін «інтертекст» було запропоновано Ю. Кристєвою [6] у шістдесятих роках ХХ століття. Він тлумачився насамперед як динаміка текстів. На думку автора, інтертекст є об'єктивним явищем, а інтертекстуальність – суб'єктивним. Інтертекстуальність – це транспозиція однієї знакової структури в іншу, яка є нестійким явищем, тоді як інтертекст відзначається стійкістю. Предметом інтертекстуальності є динаміка взаємопроникнення текстів.

Ріффатер М. [12, с. 76–82] наголошує, що інтертекстуальність – це сприйняття реципієнтом відношень між конкретним текстом та іншими текстами. Автором розмежовується факультативна й обов'язкова інтертекстуальність, підкреслюється той факт, що адресат створює та спрямовує свій текст на обрану аудиторію реципієнтів, здатну інтерпретувати зв'язки певного тексту з іншими. Отже, суть інтертекстуальності полягає в кореляції тексту з попередніми та наступними текстами.

Інтертекстуальність може тлумачитися широко як один із видів транстекстуальності [3, с. 76]. Транстекстуальність актуалізується в вигляді відношень між класами, завдяки яким одні тексти проникають в інші. До таких відношень належать: архітекстуальність (типологічна співвіднесеність текстів одного типу), паратекстуальність (відношення між текстом

та його заголовком, передмовою, післямовою, епіграфом), метатекстуальність (коментуюче критично-оцінювальне звернення конкретного тексту до тексту-попередника), гіпертекстуальність (імітація, адаптація, пародія, травесті) та інтертекстуальність. Інтертекстуальність визначається автором як існування одного тексту (гіпертексту в широкому сенсі) усередині іншого (гіпотексту), тому суть інтертекстуальності полягає в відношенні гіпотексту (досліджуваного тексту) до гіпертексту (тексту-попередника).

Концепція тексту з позицій постструктуралізму постулює абсолютну відкритість тексту, відсутність будь-яких кордонів тексту, свідомості та знання. Будь-який текст існує лише завдяки нескінченному посилянню на щось інше, серед відгуків та слідів одного тексту в іншому. Інтертекстуальність досить часто тлумачиться як варіант діалогізму М. Бахтіна, в якому мовна одиниця сприймається як місце перетину текстових площин, як діалог різних видів письма [6, с. 428]. Концепція М. Бахтіна більше зорієнтована на інтратекстуальність, оскільки поліфонія голосів розглядається всередині одного окремого тексту. Постструктуралісти акцентують взаємодію діалогів і текстів у загальному інтертекстуальному просторі, на відміну від моделі М. Бахтіна [15, с. 182].

Інтертекстуальні відношення включення можна поділити на відношення *співприсутності* та відношення *деривації*. До відношень співприсутності належать:

- цитата (фрагмент тексту, що порушує його лінійний розвиток та отримує мотивування, яке інтегрує його в текст, поза межами цього тексту);
- референція (співвіднесеність реалізованих у тексті мовних одиниць з об'єктами (референтами) позамовної дійсності);
- плагіат (копіювання певного тексту або його фрагмента та репрезентація його як результату власної креативної діяльності);
- алюзія (натяк на загальновідомий факт або подію).

Відношення деривації актуалізуються через такі явища:

- пародія (вторинна обробка похідного тексту з ігровою метою, в основі якої лежить явище трансформації);
- бурлескне травесті (сюжет похідного тексту залишається незмінним, але його вербальна складова та структура зазнає значних змін; адресант розраховує на те, що в свідомості реципієнта зберігаються події,

тематика та діючі особи похідного тексту) [11, с. 102–103];

- стилізація (імітація, за якої похідний текст не зазнає змін, оскільки наслідуються лише стильові параметри).

З позиції культурології та когнітології інтертекстуальність постає як спосіб мислення, світобачення та світосприйняття, місток, що пов'язує сучасність із культурним фондом нації.

Інтертекстуальність можна також інтерпретувати як: 1) перегукування текстів, марковане певними мовними сигналами; 2) глибину тексту, що відтворюється в процесі його взаємодії із суб'єктом дискурсу. У першому випадку йдеться про інтертекстуальність, реалізовану на поверхневому рівні, до якої тяжіє позначена в тексті цитата та референція, що експліцитно вказує на міжтекстові зв'язки з текстами-попередниками. Глибинна інтертекстуальність актуалізується на глибинному рівні й має латентний, прихований характер. Задля її інтерпретації необхідним є знання попередніх текстів, їхньої структури, форми або елементів. Подібний вид інтертекстуальності реалізується через плагіат, алюзію, пародію та стилізацію. Відповідно розмежування експліцитної та імпліцитної інтертекстуальності уможливорює розуміння досліджуваного явища в вигляді актуалізації міжтекстових зв'язків на різних рівнях – від поверхневих (маркованих у тексті) до глибинних (прихованих, що потребують інтерпретації).

Оскільки демонстрація явища кібербулінгу спрямована на масового реципієнта в інтернет-середовищі, актуальними є експліцитні інтертекстуальні зв'язки, які значно полегшують інтерпретацію текстів кібербулінгу. На думку Г. Бобровської [2, с. 69], орієнтація на масового адресата й досить прозора настанова на доступність і зрозумілість часто супроводжуються експлуатацією інтертекстуального мінімуму (тобто мінімальною імпліцитністю та максимальною експліцитністю). Звуження діапазону використання прецедентних висловів сприяє тому, що фігури інтертексту, які виконують експресивну функцію, стають шаблонними, стандартними засобами.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, незважаючи на істотні відмінності між дискурсом і текстом, між ними існує деяка схожість, достатня для того, щоб включити в поняття «дискурс» текст як абстрактний теоретичний конструкт, що реалізується

в дискурсі так само, як пропозиція актуалізується в висловлюванні. Термін «інтертекстуальність» є одним із фундаментальних понять у лінгвістиці. Серед суміжних із цим поняттям термінів виокремлюють також поліфонію, полілогізм, транспозицію, діалогічність, бівокалічність, трансконтекстуальність та інтерсемантичність. Інтертекст є загальною властивістю текстів, що виконує низку функцій та виражає наявність зв'язків між ними. Завдяки цим зв'язкам тексти чи їхні складові можуть імпліцитно або експліцитно посилатися один на одного. Відповідно інтертекстуальність є продуктивністю в динаміці, нескінченною пермутацією текстів, їхнім взаємопроникненням та суб'єктивним породженням певного тексту через нескінченну множинність інших.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аспекты общей и частной лингвистической теории текста / Отв. ред. И. Слюсарева. – М. : Наука, 1982. – 190 с.
2. Бобровская Г. Фигуры интертекста в публицистике: газетный текст vs текст-источник, экспрессия vs стандарт / Г. Бобровская // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – № 6 (81) / 2013. – С. 66–69
3. Женет Ж. Палимпсесты: литература во второй степени / Ж. Женет. – М. : Науч. мир, 1982. – 312 с.
4. Колокольцева Т. Новая эра интертекстуальности: глобализация интертекстуальных связей в интернет-эпоху / Т. Колокольцева // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – № 6 (81) / 2013. – С. 61–66.
5. Красных В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований / В. Красных // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Ред. В. Красных, А. Изотов. – М.: Филология, 1997. – Вып. 2. – С. 5–12.
6. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман. Разрушение поэтики. К семиологии парадигм / Ю. Кристева // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / Пер. с франц., сост., вступ. ст. Г. Косикова. – М. : ИГ Прогресс, 2000. – С. 427–457.
7. Лотман Ю. Культура и взрыв / Ю. Лотман. – М. : Гнозис; Издательская группа «Прогресс», 1992. – 272 с.
8. Новикова А. Вопросно-ответный комплекс как элемент категории диалогичности (на примере интернет-текстов суицидальной тематики) / А. Новикова // Знание. Понимание. Умение. – 2008. – № 1. – С. 215–219.
9. Макаров М. Основы теории дискурса / М. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
10. Поветьева Е. Интертекстуальность в блогосфере и интернет-коммуникации: ретвит и репост / Е. Поветьева // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 3 (21): в 2-х ч. Ч. 1. – С. 126–129.
11. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Н. Пьеге-Гро ; Пер. с фр. / Общ. ред. и вступ. ст. Г. Косикова. — М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.
12. Риффатер М. Критерии стилистического анализа / М. Риффатер // Новое в зарубежной лингвистике: Лингвостилистика / сост. и вст. ст. И. Гальперин. – Вып 9. – М. : «Прогресс», 1980. – С. 69–97.
13. Силантьев И. Текст в системе дискурсных взаимодействий / И. Силантьев // Критика и семиотика. – Вып. 7, 2004. – С. 98–123.
14. Толпыгина О. Понятие дискурса и дискурсивный анализ в общественных науках / О. Толпыгина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sociology.kharkov.ua/docs/chten_01/tolpygina.doc.
15. Чернявская В. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность [учебное пособие] / В. Чернявская. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с.
16. Шевченко І. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І. Шевченко, О. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – 356 с.
17. Dijk T. van. Context models and text processing / T. van Dijk // Language Structure, Discourse and the Access to Consciousness. – Amsterdam : Benjamins, 1997. – P. 189–226.
18. Leech G. Principles of Pragmatics [Text] / G. Leech. – London : Longman, 1983. – 250 p.

УДК 811.134.3'36'37

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ФУТУРАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПОРТУГАЛЬСЬКІЙ МОВІ (ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ)

Кіркowska І.С., к. філол. н., доцент,
завідувач кафедри романської філології

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Стаття присвячена моделюванню функціонально-семантичного поля категорії футуральності в сучасній португальській мові. Розглядаються загальні питання стосовно теорії поля в лінгвістиці. Здійснюється функціонально-семантичний аналіз форм категорії футуральності в зіставному аспекті всередині зазначеної категорії з урахуванням категоріальної семантики темпоральності, модальності та аспектуальності.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, футуральність, макрополе, мікрополе, модальність, темпоральність, аспектуальність.

Статья посвящена моделированию функционально-семантического поля категории футуральности в современном португальском языке. Рассматриваются общие вопросы относительно теории поля в лингвистике. Осуществляется функционально-семантический анализ форм категории футуральности в сопоставительном аспекте внутри указанной категории с учетом категориальной семантики темпоральности, модальности и аспектуальности.

Ключевые слова: функционально-семантическое поле, футуральность, макрополе, микрополе, модальность, темпоральность, аспектуальность.

Kirkovska I.S. FUNCTIONAL AND SEMANTIC FIELD OF FUTURALITY IN MODERN PORTUGUESE (CONTRASTIVE ASPECT)

The article is devoted to the modeling of functional and semantic field of the category "futurity" in modern Portuguese. The general questions about the theory of "fields" in linguistics are under consideration. The functional and semantic analysis has been made in terms of the category "futurity" within a contrastive aspect in the mentioned category taking into account the categorial semantics of temporality, modality and aspectuality.

Key words: functional and semantic field, futurity, macrofield, microfield, modality, temporality, aspectuality.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми визначається інтегративними тенденціями розвитку мовознавства й пріоритетною спрямованістю сучасної лінгвістики на впровадження новітніх підходів до виокремлення різних граматичних категорій. Розгляд функціонально-семантичного поля категорії футуральності в сучасній португальській мові є необхідним для поглиблення й уточнення загальної теорії системних відношень між одиницями мови.

Постановка завдання. Метою представленого дослідження є моделювання функціонально-семантичного поля категорії футуральності в сучасній португальській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціональне вивчення мовних явищ має давню традицію. Теоретичною базою функціонального методу є розуміння мови як динамічної системи, що знаходиться в постійному русі та розвитку. Системний характер та динамічність мови виявляється в процесі її функціонування, адже функціонування – це реалізація різноманітних функцій, насамперед семантичних. Метод поля дозволяє дослідити становлення та співіснування

функціонально-семантичної категорії рестрикції з іншими формами, тобто дослідити її варіантність, а також дозволяє її переміщення до розряду «ядерних», більш розповсюджених та сталих згідно з принципом продуктивності. Основна цінність такого методу для лінгвістики полягає в його інтегративному характері, простежуванні процесу вираження певної семантики (у нашому випадку – категорії футуральності) за допомогою різних засобів. Функціонально-семантичне поле (далі – ФСП) є спробою моделювати інтеграцію лексичних та граматичних єдностей / категорій. Тому їх розглядають як інтегральні поля [3, с. 40]. Такий підхід зумовлений тим, що багато явищ мови мають польову структуру. Однак відзначимо, що модель поля подається в різних дослідженнях по-різному: наприклад, у Г.О. Золотової це сфера, у В.Г. Адмоні – віяло [1, с. 291], у межах нашого дослідження використовуватиметься термін «поле», оскільки він, на нашу думку, найбільш вдало передає характер розташування елементів ФСП категорії футуральності та відповідає системно-функціональній парадигмі мовних явищ.

Ми будемо послуговуватися термінологією, запропонованою Андресом Белью, яка використовується в низці іберо-романських граматики (іспанської та галісійської мови) у визначенні часових дієслівних форм [2, с. 45]. Автор виокремлює основні часові поняття (Presente, Futuro, Pretérito), які допоможуть сформулювати ФСП категорії футуральності з відповідними макро- та мікрополями й продемонструвати взаємодію семантичних зон:

Presente – Antepresente (Pretérito Perfecto Composto) Futuro – Antefuturo (Futuro do Presente Composto);

Preterito – Cópreterito (Pretérito Imperfeito) – Antecópreterito (Pretérito maisque-perfeito);

Pospreterito (Futuro do Pretérito Simples) – Antepospreterito (Futuro do Pretérito Composto).

Одним із найбільш ґрунтовних досліджень, які присвячені функціонально-семантичному аналізу дієслівних форм, є робота Зененко М.А. [2]. Авторка наводить своє бачення поля акціональності в сучасній португальській мові. Спробуємо запропонувати власну розробку ФСП категорії футуральності португальської мови.

1. Макрополе Futuro

1.1. Мікрополе Futuro do Presente (Imperfeito, Simples)

Мікрополе імперфектного майбутнього утворюється синтетичними формами та виражає дію, яка відбудеться в невизначений період часу в плані майбутнього. Необхідно відзначити, що для португальської мови в плані майбутнього часу форма *Futuro simples do Indicativo* є базовою для співставлення з іншими формами майбутнього часу, її значення використовується для порівняння між тривалими, перфектними та перфектно-тривалими формами майбутнього часу, наприклад: “1.1. *Eu serei um especialista em linguística*”.

Дія, що виражається формою імперфектного майбутнього, не обмежується. Вона відбудеться в невизначений період на лінії часу в майбутньому. Іншими словами, дія, що виражається формою імперфектного майбутнього, не має певного місця розташування в майбутньому. Її місце на лінії часу чітко не визначене.

Дія, що виражається тією чи іншою дієслівною формою імперфектного майбутнього, може бути визначеною, якщо поряд із нею є часові актуалізатори, які конкретизують місцезнаходження тих чи інших подій на лінії часу. У ролі таких часових індикаторів можуть виступати насамперед обставини часу, місцезнаходження або лексичні показники, що

локалізують ту чи іншу подію в певному проміжку часу, а також низка інших словосполучень, що виконують їхню функцію.

1.2. “*Amanhã eu acordarei cedo*”.

1.3. “*Nós sempre / regularmente lembraremos nossa infância*”.

1.4. “*No futuro, você poderá traduzir livremente de Português*”.

Дія, що виражається цим часом, може бути як одноразовою, так і такою, що повторюється в майбутньому.

1.5. “*Amanhã de manhã lerei e-noticias*”.

1.6. “*Todo dia eu leio e-noticias*”.

Як відомо, при визначенні основного майбутнього значення тієї чи іншої дієслівної форми головним аспектом є віднесення дії до моменту мовлення. Дія може бути віддаленою або близькою до моменту мовлення, вона може займати великий або менший інтервал на лінії часу. Якщо брати за основу цей критерій, то істотним у значенні форм майбутнього є конкретність або абстрактність майбутньої дії; не її віддаленість або близькість до моменту мовлення, а те, що дія, яка виражена цією формою, настає після моменту мовлення: це дія, що має відбутися. Інші характеристики дієслівної форми, таким чином, є неістотними. Отже, хоча лексичні показники й відіграють певну роль у характеристиці часової перспективи дій, що мають відбутися, але вони жодним чином не впливають на основне значення форми імперфектного майбутнього.

Нормативні граматики португальської мови відзначають такі випадки вживання *Futuro do Presente (simples, imperfeito)*: 1) для вираження достовірної або можливої дії, що настає після моменту мовлення, наприклад:

1.7. “*Amanhã eu acordarei cedo*”;

2) для вираження невпевненості (можливості, сумніву, припущення), наприклад:

1.8. “*Talvez eu tornarei-me um médico*”;

3) для вираження форми ввічливості на цей момент часу, наприклад:

1.9. “*Sente-se, por favor*”;

4) для вираження наказу, спонукання до дії, наприклад:

1.10. “*Aproxima-se, por favor*”;

1.11. “*Aproxime-se, por favor*”.

Крім того, для європейського варіанта португальської мови характерним є вираження майбутнього часу за допомогою форм *Presente do Indicativo*, а також різноманітних конструкцій по типу *ir + infinitivo*; *haver + de + infinitivo*; *ter + de + infinitivo* [2, с. 96–98, 102].

1.2. Модальність простого майбутнього часу

Семантична природа дії, що належить до різних часових планів, не може бути однаковою. Дія, що виражається формами теперішнього часу, характеризується більшим ступенем достовірності, ніж дія, що виражається формами майбутнього часу. Коли мовець відносить дію до одного з часових планів, він також відносить її до певного типу модальності. Ця модальність обов'язково має певну ознаку, яка походить від семантичної природи відповідної дієслівної форми. Так, для форми теперішнього часу, що характеризується ознакою визначеності дії, властивою є ознака визначеності. Так само ця ознака є характерною й для форм минулого часу.

Аналіз форм *Futuro Imperfeito* ілюструє наявність таких семантичних зон, які формують це мікрополе:

– *зона семантики темпоральності*. Ця зона вказує на дію, яка відбудеться в майбутньому, наприклад: 1.2.1. “*Cristiano visitará-nos na próxima semana*”. Але в розмовному мовленні ця форма може бути замінена часовою формою *Presente do Indicativo*, наприклад: 1.2.2. “*Cristiano visita-nos na próxima semana*”;

– *зона гіпотетичного майбутнього*. Майбутній час за своєю природою не є так званим «наявним» часом, він тільки настає, а тому містить у собі семантичні ознаки гіпотетичності та невизначеності дії. Здійснення дії в майбутньому завжди пов'язане з низкою обставин. Іноді імперфектне майбутнє набуває додаткової модальної ознаки – передбачуваності відносно дії в теперішньому часі. У такому разі форми імперфектного майбутнього є близькими до теперішнього часу (*Presente do Indicativo*) у його модальному значенні «теперішнє-припущення», наприклад:

1.2.3. “*Os turistas voltaram? Talvez eles voltarão*”.

1.2.4. “*Talvez eles voltam*”.

Як бачимо з прикладу, форма майбутнього часу не виражає дії, що стосується майбутнього часу. Значення форм майбутнього не протиставляється значенню форм теперішнього. У наведеному прикладі при вживанні форми імперфектного майбутнього робиться припущення щодо сучасного стану речей чи подій, які з точки зору мовця, можливо, є недостовірними. Тоді контекст слугує «фоном», на якому майбутнє переходить у теперішнє-припущення [2, с. 98]. На відміну від основної семантичної ознаки (наступності в зоні тем-

поральності), модальна ознака гіпотетичності семантично обмежена певним контекстом та певними ситуаціями. Характерною ознакою зони гіпотетичного майбутнього є те, що воно передається переважно третьою особою однини та множини. Це пояснюється самою природою цієї модальної ознаки, оскільки більш природним є робоче припущення відносно інших осіб або об'єктів, ніж відносно себе;

– *зона семантики спонукання*. Ця зона містить у своєму значенні низку вторинних ознак. В окремих випадках ця форма виступає в значенні наказового способу (*Imperativo*), виражаючи спонукання до дії, наприклад:

1.2.5. “*Volte aqui no próximo ano*”.

Imperfeito утворює, на нашу думку, окреме макрополе всередині ФСП футуральності в системі португальської мови, оскільки є самостійним способом разом з *Indicativo* та *Conjunctivo Imperfeito*. *Imperfeito* має одну зону перетину з *Futuro* та *Presente*, а саме: семантику спонукання, яка має ознаку категоричного наказу. Але слід звернути увагу на те, що схожість між імперативною дією, яка передається формою *Imperativo*, і аналогічною дією, яка передається формою *Futuro imperfeito*, існує тільки на перший погляд. Тут немає жодної схожості. Імператив виражає категоричне спонукання до дії, а часовий план передається формою *Presente*. Уживання форми *Futuro imperfeito* означає, окрім спонукання, спрямованість дії в майбутнє. Уживання майбутнього часу замість наказового способу не відповідало б конкретній мовленнєвій ситуації, яка вимагає невідкладного виконання наказу, а не його відкладення на невизначений час у майбутньому. Військові команди, накази, які вимагають миттєвого виконання, у формі *Futuro imperativo* повністю втрачають сенс, тому завжди передаються формою *Imperativo*.

2. Мікрополе *Presente do Indicativo*

У попередніх пунктах дослідження вже було продемонстровано взаємний перетин семантичних зон темпоральності й модальності в плані гіпотетичності та спонукальності у вживанні граматичних форм *Futuro Imperativo* та *Presente do Indicativo*. Дійсно, з точки зору часової перспективи дії можливим є як використання форми майбутнього часу, так і форми теперішнього часу. Однак із точки зору загальної характеристики дії вільний вибір форми не можна застосовувати. Форми майбутнього та теперішнього часу дуже відрізняються на лінії їхньої модальної характеристики. Ознака припущення, яка

притаманна формам майбутнього часу, не виявляє себе в семантичній структурі форм теперішнього часу. Навпаки, форма теперішнього часу знімає відтінок припущення, який притаманний майбутньому, зберігаючи при цьому ознаку визначеності, яка виходить на перший план і підсилює модальний бік висловлювання. Зв'язок дій із теперішнім часом виявляє себе в значенні необхідності, категоричності твердження впевненості, запланованості. Саме тому теперішній час у значенні майбутнього часто вживається в різних інформаційних повідомленнях, наприклад:

2.1. “O Presidente de Portugal na quarta-feira se reúne com o novo presidente dos Estados Unidos”.

Отже, при вживанні теперішнього часу в значенні майбутнього в португальській мові спостерігається певний перетин семантичних зон: темпоральності, модальності в плані гіпотетичності та спонукальності. Але на відміну від форм майбутнього часу, форми теперішнього часу замість відтінку невпевненості та припущення, які притаманні зоні семантики темпоральності майбутнього часу, набувають модальної ознаки визначеності, а гіпотетична дія, яка передається формами майбутнього часу, набуває відтінку визначеності та впевненості. Загалом формам теперішнього часу в значенні майбутнього притаманна ознака категоричності, яка відсутня в формах майбутнього часу, але за умов уживання будь-яких обставин або лексичних показників майбутнього часу, наприклад: 2.2. “Os turistas voltarão amanhã”.

3. Макрополе *Conjunctivo*

Як зазначалося в п. 1.1., категорія майбутнього тісно пов'язана з низкою понять, що виходять за межі дійсного способу, як, наприклад, у випадку з наказовим способом. Такі поняття, як припущення, необхідність, спонукальність та інші, з якими пов'язана категорія майбутнього, належать до царини *Conjunctivo* та *Imperativo*.

Presente de Conjunctivo може виражати майбутню дію. І так само, як і *Presente do Indicativo*, позначаючи майбутню дію, надає їй додатковий відтінок визначеності, наприклад:

3.1. “Eu quero que você seguramente vá para o Brasil”.

3.2. “Embora eu vou dizer a verdade, eu tenho medo que você não vai acredite em mim”.

Найбільш типовим оточенням, у якому *Presente de Conjunctivo* виражає дію щодо

майбутнього – це складне умовне речення, наприклад:

3.3. “Se você precisa de um meu auxílio só me chame”.

Дієслово в головному реченні вживається в формі імперфектного майбутнього, а в підрядній частині – теперішня форма кон'юнктива. Кон'юнктив асимілює своє значення зі значенням дієслова головного речення. Асиміляція в такому випадку характеризується двома аспектами. З одного боку, кон'юнктив втрачає свою модальну характеристику, притаманну цьому способу. Така ознака нейтралізується під впливом індикативного значення, яке міститься в семантиці форми імперативного майбутнього, унаслідок того, що ФСП кон'юнктива перетинається з ФСП дійсного способу, потрапляючи в його царину. З іншого боку, відбувається часове уподібнення семантики кон'юнктива, яка асимілюється з майбутнім головного речення.

Якщо слідувати такій логіці, можна припустити, що майбутнє форм імперфектного та перфектного майбутнього кон'юнктива (*Futuro do Conjunctivo Simple*, *Futuro do Conjunctivo Composto*) у підрядній частині речень є відповідно варіантом майбутнього, що керується формами імперфектного та перфектного майбутнього в головному реченні.

4. Мікрополе *Antefuturo (Futuro Composto)*

Перфектне тривале майбутнє насамперед надає дії аспектуальну характеристику. *Antefuturo* здатне передавати також майбутню перфектно-тривалу дію. Це свідчить про те, що в португальській мові не існує істотної різниці між майбутнім перфектним та майбутнім перфектно-тривалим. Семантико-темпоральна структура перфектно-тривалого майбутнього має такі характеристики: загально-часову, припущення, передування, представлення тривалості в вигляді періоду.

Нині перфектно-тривале майбутнє не використовується у своєму часовому аспектуальному значенні. Значення перфектно-тривалої форми визначається як вираження дії в тривалому періоді часу, який передує часовій точці в царині майбутнього. Дію, яка позначає перфектно-тривале майбутнє, мовець представляє як процес у завершеному періоді: дія доходить до кінцевої точки періоду, що передує іншому, та може закінчуватися в цій точці або триває після цієї точки, наприклад: 4.1. “Eu acho que ele terá tido exames”.

Імперфектне майбутнє, на відміну від перфектного майбутнього, – абсолютний час, оскільки його дія в майбутньому не співвід-

носитися з жодною іншою дією на лінії часу в майбутньому. Отже, форма імперфектного майбутнього є більш самостійною, ніж перфектне майбутнє.

Семантична структура перфектної форми характеризується такими ознаками: загально-часове значення, припущення та передування. Основною семантичною ознакою в семантичній структурі майбутнього перфектного часу є ознака по лінії категоріальної часової співвіднесеності – «передування». Таким чином, першою семантичною зоною в цьому мікрополі є передування дії в царині майбутнього часу. Конкретизація моменту часу, якому передують дії, здійснюється за допомогою лексичних засобів – обставин часу та сполучників часу (*quando* і т. д.).

4.2. “*Quando chegarmos, ele já terá passado no exame*”.

4.3. “*Assim que eu terminarei este artigo, eu terei chamado*”.

Стосовно модального вживання цього граматичного часу, *Futuro Composto* може виражати передбачувану дію в минулому, упевненість або навпаки, невпевненість, припущення, сумнів. Слід відзначити, що модальний аспект виявляє себе частіше, ніж часовий.

5. Макрополе *Pospretérito*

Це макрополе формується двома мікрополями, одне з яких утворюється синтетичними формами та має імперфектну аспектуальність, а інше утворюється аналітичними формами та має перфектну аспектуальність.

Нормативні граматики португальської мови відзначають такі випадки вживання *Pospretérito*:

– вираження достовірної або можливої дії, яка настає після іншого моменту мовлення в минулому;

– вираження форми ввічливості в теперішній момент часу;

– вираження здивування або обурення в питальних або окремих реченнях;

– вираження дії, яка обумовлюється, якщо вона стосується теперішнього часу для вираження нереальної умови.

5.1. Мікрополе *Futuro do Pretérito: Condicional Simples – Indicativo Cópretérito*

Це мікрополе передається граматичними формами *Condicional Simples – Indicativo Cópretérito* та передає умову або ввічливу форму при волевиявленні в плані теперішнього часу.

5.1.1. “*Eu beberia um copo de vinho*”.

5.1.2. “*Eu beberia um copo de vinho, se você me oferecia*”.

Слід відзначити, що форми *Pospretérito* можуть замінятися формами *Cópretérito* дійсного способу для вираження дії, що обумовлюється в головному складнопідрядному реченні, наприклад:

5.1.3. “*Eu bebia um copo de vinho, se você me oferecia*”.

5.2. Мікрополе *Antepospretérito: Futuro do Pretérito Composto – Pretérito mais-que-perfeito*

У мікрополі *Antepospretérito* функціонує аналітична форма з перфектною аспектуальністю, яка утворюється за допомогою *Futuro do Pretérito Composto + Pretérito mais-que-perfeito* і так само, як і семантична форма *Antefuturo* (див. п. 4), уживається в темпоральному та модальному значеннях для вираження:

– майбутньої дії в минулому, яка передують іншій дії в майбутньому, наприклад:

5.2.1. “*Ontem eu lembrava que eu teria ido ao restaurante*”.

Але, як і *Antefuturo*, *Antepospretérito* частіше реалізується в модальному значенні, ніж у темпоральному. Такий процес характеризується втратою перфектної аспектуальності, наприклад:

5.2.2. “*Eu fora ao restaurante ontem se eu teria convidado*”.

Так, можна відзначити дві характеристики цієї часової форми: 1) часто вживання цієї форми передає семантику модальності, а не темпоральності; 2) деякі з цих форм можуть бути замінені формами *Antecópretérito*, не замінюючи значення форм (така сама тенденція спостерігається й із *Pospretérito – Cópretérito* замість *Condicional Simples*), наприклад:

5.2.3. “*Convidáramos os mais hóspedes se de soubéramos quantas pessoas quizeram nos encontrar*”.

Ця остання особливість свідчить про те, що форми *Cópretérito* та *Antecópretérito* мають свою модальну семантику та стають синонімами відповідних форм *Condicional Simples* та *Pretérito Composto*. Така поліфункціональність вищезазначених форм призводить до формування периферійної зони *Cópretérito* та *Antecópretérito* з додатковою модальною семантикою. Зазначений стан речей здатен згодом призвести до поступового витіснення з мовлення форм *Condicional Simples* та *Futuro do Pretérito* аж до повної уніфікації модального: *Condicional Simples = Cópretérito; Futuro do Pretérito Composto = Antecópretérito*.

Висновки з проведеного дослідження. Часова парадигма функціонально-семан-

тичного поля категорії футуральності в сучасній португальській мові складається з чотирьох макрополів: *Futuro*, *Pospretérito*, *Conjunctivo* та *Imperativo*, які формуються мікрополями, семантичними зонами та однією периферійною зоною, яка виникла на базі *Condicional* у результаті процесу уніфікації та полісемантики значення умовного способу. Семантичні зони утворюються відповідними семантичними категоріями: темпоральності, модальності та аспектуальності. Усередині кожного з макрополів спостерігається їх перетин, що вказує на наявність поліфункціональності та полісемантики в сучасній парадигмі поля футуральності. Особливістю поліфункціональності форм категорії футу-

ральності є майже повний перетин значень категорії модальності, за винятком значення спонукальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иванова Л.П. Курс лекций по общему языкознанию : [науч. пос.] / Л.П. Иванова. – К. : Освіта України, 2006. – 312 с.
2. Зененко М.А. Функционально-семантическое поле акциональности в современном португальском языке (изъявительное наклонение) : дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: 10.02.05 «Романские языки» / М.А. Зененко. – М., 2006. – 130 с.
3. Ткачук В.М. Теорія суб'єктивної модальності : [монографія] / В.М. Ткачук. – Тернопіль : Підручники й посібники, 2003. – 240 с.

УДК 81.111(045)

USING INTERNET-RESOURCES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Kravchuk L.V., Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Senior Lecturer of Humanitarian Disciplines
*Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of
Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"*

The article analyzed didactic opportunities of Internet resources in the teaching of foreign languages and their impact on educational process in general. The optimal ways to use the Net as a means of teaching speech activity, found advantages and disadvantages of the use of Internet technologies in the educational process; determines main stages of the design and implementation at the Internet network.

Key words: Internet resource, foreign languages, educational process, network, computer.

В статті аналізуються дидактичні можливості Інтернет-ресурсів при навчанні іноземними мовами та їх вплив на освітній процес у цілому; досліджені оптимальні способи використання Інтернет-мережі як засобу навчання мовної діяльності; виявлені основні переваги та недоліки застосування Інтернет-технологій у навчальному процесі, виділені основні етапи проектування та реалізації навчання в Інтернет-мережі.

Ключевые слова: Интернет-ресурс, иностранные языки, образовательный процесс, сеть, компьютер.

Кравчук Л.В. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті аналізуються дидактичні можливості Інтернет-ресурсів у навчанні іноземних мов і їх вплив на освітній процес у цілому; досліджені оптимальні способи використання Інтернет-мережі як засобу навчання мовної діяльності; виявлені основні переваги та недоліки застосування Інтернет-технологій у навчальному процесі, виділені основні етапи проектування та реалізації навчання в Інтернет-мережі.

Ключові слова: Інтернет-ресурс, іноземні мови, освітній процес, мережа, комп'ютер.

Formulation of the problem. Nowadays the new information technologies extensively implemented in the educational process. Interactive educational programs have become an important source of student learning, and this is not surprising, because the modern level of computer literacy of school gradutors is quite high, and students perceived quite well. The appearance of the Internet in education system stimulates the desire to learn, expanding the zone of individual activity of each student, increases the rate of supply quality material in one lesson. During such studies, special focus makes on independent, purposeful activity of the student in finding the necessary information from a particular subject, understanding and processing of new knowledge. The teacher serves as the organizer of the learning process, individual work of students, providing them the necessary methodological support and advice. Internet – technologies are an integral part of the overall information culture of teachers and students. However, the information educational space only begins to filled. To avoid unsystematic and incompetence need of internet, the subject teachers must to contributed to filling this information resource. It is important to know for the teachers, for what didactic purposes they

can use modern Internet technologies, and how they will help enrich and vary the learning process.

Analysis of recent research. In the works of many researchers actualized various aspects of the use of the Internet for foreign language education, including: Bovtenko M. (Computer language education); Polat E. (New Pedagogical and Information Technology in the system of education); Popov G. (Computer technology in learning process); Romanenko L. (Use of multimedia technologies in learning English); Sumin G., Ushakov N. (Using multimedia technology in education process); Tokmenko A. (Information technology in teaching foreign languages in schools); Hlyzova N. (Multimedia and opportunities in the organization process of learning English) and others.

The aim of the article — identify opportunities for Internet resources in the teaching of foreign languages and their effect on the educational process as a whole; analysis the uses of the Internet network as a means of teaching speech activities at foreign language lessons; study advantages and disadvantages of the use of Internet technologies in the educational process.

The presentation of the main material. The integration of Internet technologies into

the modern education and their use it during the learning foreign languages is very relevant. Use of the Internet network as a means of learning a foreign language realizes a lot of goals and objectives of the educational and training process. *Educational aims* include mastering by knowledge, abilities, skills; *Developing aims* include the development of intellectual, emotional and volitional and behavioral spheres of activity of the individual; educational goals include the formation of a scientific outlook, moral, artistic, aesthetic, ecological culture and more.

The basic communication skills, realized with the help of Internet technology are:

- the ability to read and understand the authentic texts of different genres and types with different levels of understanding of the content, treating them as a source of various information and as a means of mastering it (using an electronic library for reading video books, articles in the original language, and other educational literature);

- the ability to understand from hearing speakers (using training videos, tutorials, videos, stories, videos, to understand the content of speech);

- the ability to communicate in writing in accordance with the tasks (using e-mail, writing a letter to a friend);

- the ability to perform oral speaking communication (in monologue and dialogue forms (use online conferences, videoconferences Internet projects).

The use of Internet technology at the lesson of foreign language is impossible without mastering the verbal means of oral and written language by students, as well as the basic skills by the teacher of Internet technologies. Necessary skills of operating this material and use it for generation and recognition of information in certain areas of communication. It can be used successfully only if the medium and high levels of learning language. Using it in the early stages of learning is an ineffective, according to the deficit of linguistic resources in students. Teacher selects assignments for students, according to their age characteristics, language, socio-cultural, sociolinguistic development, and according to each stage mastering foreign language.

During this period, play an important role, working with textbook and training exercises to consolidate vocabulary and grammar in general. At this stage of training, the use of Internet technology does not offer new features com-

pared to the textbook. The only difference is that the students see the task is not on paper, but on the computer monitor. A positive aspect in the implementation of this type of task is that the student can immediately find out whether he made the right or not. But the question “What is wrong and how?” – should answer the teacher.

The Internet has grandiose information possibilities and not less impressive sphere of training programs [1; p. 83]. And it creates a unique opportunity for those who study a foreign language to use authentic texts, listen and communicate with native speakers to reproduce the natural language environment. The use of Internet technology provides features such as education at a distance (distance learning), students and teachers to communicate not only within the same school district and other regions of the country and the world.

First of all, consider the possibility of using the Internet in teaching foreign languages. All this is done with the help of distance learning, work with educational and informational sites, correspondence by e-mail with students in other countries, the creation and joint telecommunications projects, the possibility of reading books in the original language, participating in various competitions and contests, view educational videos. The analysis of scientific literature [1– 4] gave us the opportunity to identify the best ways to use the Internet are already lessons:

- 1) all lesson is based on work in the network with specific training and information programs;

- 2) work in the network during certain stage of the lesson (as a structural element of the lesson);

- 3) individual work of students in the Internet, at after school time associated with finding the necessary information from a particular subject, understanding and processing of new knowledge, individual tasks, create projects.

Using the Internet during the lessons

Generally built to work with educational and informational sites, this method is effective during the presentation of new material, or the study of individual topics. This can be a virtual tour to Great Britain and other English-speaking countries lesson teleconference and telecommunications joint projects with other educational institutions, direct contact with native speakers, business game, etc.

The possibilities of Internet technologies fully disclosed directly in the classroom. Ideal condition for this class is the availability of a computer connected to the Internet network. Using the Internet at the lesson should not be chaotic

and unsystematic. This means that teacher should clearly define the objectives of training, development and education. He concretizes levels of, which will be targeted settings: general introduction of the new subject, learning the theoretical aspect of the material being studied, the formation of practical skills, knowledge test.

The most popular educational sites for learning languages are:

<http://www.learnonline.org/> – one of the most interesting websites for learning English. You can find interesting articles to read, news, tutorials and tests, view the videos and a lot of interesting information.

<http://www.english.ru/> – site “Internet resources for learning English”. You can find information about education abroad, educational programs and tests, advice to writing a school essay, essays, lots of free information and links to useful resources on the topic of the site, tutors, examples lessons and training exercises.

<http://www.bkc.ru/aboutus/> – site is devoted to the study of foreign languages: English, German, French, Spanish, Italian, Arabic, Chinese, Japanese and combines 30 virtual schools to choose from. Before training you can be tested, select the course instructor. There are special differentiated programs for different age groups. For the least an additional learning tool – a multimedia program “English + Kids”.

<http://www.englishclub.narod.ru/> – English club. This is a teaching database for the study of English. Dictionaries, grammar, teaching exercises (tips), idioms, pattern songs, the “Fiction” with books to read. For each phase of the study, and several of them – and so original. – You can find the “Lesson Plans”.

<http://www.englishforkids.ru/> – English for children. You can find educational programs, tips, contests, forums, interesting links to other sites, and so on. Online archives are children's songs, poems, riddles and proverbs in English that you can download. It is possible to order new books from online retailers for the study of foreign languages.

<http://www.primavista.ru/dictionary/index.htm> – Another very interesting Internet resource. This site is entirely devoted to programs for translation, dictionaries, translators, foreign language study book, and more. In the catalog of Internet resources, there is a section Offline dictionaries, dictionaries that can be downloaded to your computer.

Generally, training sites designed to train four types of speech activities (reading, speaking, writing, and listening) contain different levels of

reference for mastering the phonetic, grammatical and lexical material. As for content sites, the teacher himself must decide on the selection of the right material [3, p. 40].

“Anri education systems” – server distance education. Here you will find a large selection of free online courses in foreign languages for beginners. The use of electronic resources in the educational process allows to more fully realizing the principle-centered learning. Personalization of the learning process carried out by the large potential of computer tools to adapt to the needs of each student.

The principle of individualization in computerized learning process of a foreign language is provided by the *following factors*:

- ability to select of individual temp of work;
- individual way to manage of educational activities, the use of different degrees of complexity of tasks with the ability to transition to more complex or simple options of the program based on the successful results;
- individual training set of support tools (guides, tips, keys);
- adaptation of educational material to form individual peculiarities of perception specific student.

With modern computer programs students feel a real immersion in a living language, get lot of opportunities to learn and memorize new words and speech, as well as to develop of speech skills.

Effective organization of learning through educational sites depends on the following factors:

- a clear formulation of the use of Internet network;
- clear instructions about the activities in the network and their implementation;
- selection of the material according to the needs and communication competence of students;
- skillful use the limit of lesson time.

The teacher should set clear the objectives to students, their search activity, to help navigate the flow of information, to assist in the exercise and implementation of other tasks.

The method of use the Internet network as a structural element of the lesson is built on the management of the following activities: use e-mail (E-mail) and writing a letter to a friend, processing dialogical situations, viewing of videos, perform online tests, objectives to consolidate lexical, grammatical and phonetic skills. During the lesson you can repeatedly create learning situations through the use of electronic resources.

The method of applying online network for independent work of students.

There is very effective use of the Internet for educational purposes. Includes homework in the form of presentations of native town, prominent personalities, favorite writers, or musicians, video search and selection of stories or interesting information on the proposed topics, preparation of reports, statements own monologue, and other projects. Individual tasks can be for each student or collectively.

It is reasonable highlight the advantages and disadvantages of lesson with using Internet network. The benefits include:

- intensifying training through electronic organizer, bookmarks, automated search of educational information, automated note-taking;
- individualization of learning;
- automated test control;
- improving communication through “immersion” in direct contact with native speakers;
- the openness to the introduction of new teaching methods (project method, etc.);
- implementation of the principle of clarity, presentation of educational material through mass media;
- the possibility of raising additional computer training programs, access to electronic libraries and catalogs;
- involvement of information technology students as well teachers.

The disadvantages of study with Internet are:

- additional technical-material support of educational process (the presence of several specially equipped computer classes need access high- speed Internet);
- high requirements for information culture of teachers and students (for these lessons requires certain skills of networking as teachers and students; otherwise, this type of work is impractical).

Projecting and implementation of study on the Internet should include several steps, including:

- development of didactic training requirements for study in the network;
- development of technical requirements for study in the network;
- development the structures of studying process in the network;
- the choice of tools to implement study in the network;
- development of requirements for information culture of teachers;

- development of methodology and teaching methods for teachers teaching material, textbooks for teaching in the network;

It should be noted that an important role in the implementation of Network study play Internet-course for teachers who want to master the Internet technologies, and further implement them into the practice. Students of these courses should not only master the course, but also to prepare the final work – electronic versions of their textbooks, textbooks, teaching materials with educational subjects they teach.

We select the basic functions of study in the Internet:

- *information* (opens training content outlined in printed form and through all possible multimedia);
- *management* training activities the student (a means of planning, preparation and education);
- *stimulation* (establishes and promotes the learning to increases student interest in learning the material possibilities of its use in professional activities, promotes the development of skills with additional literature, reference books, Internet resources;
- *exercise and self-control* (ensures a strong and stable learning skills, which is achieved through exercises, repetitions, systematization of control and self-control);
- *coordination* (establishing the relationship between the structural elements of the network exchange for the purpose of the most complete implementation of educational goals and professional development of personal qualities);
- *worldview* (involves the development of the students' scientific outlook, scientific and creative thinking, culture, professional activities, holistic attitude to scientific knowledge and the basis of the formation of emotional and motivational sphere;
- *educational* (training effectiveness in the learning process depends on how objectively the possibility of school discipline teacher used and implemented in filling didactic course).

Conclusion and prospects for future research. The systematic use of Internet network to foreign language lessons – an effective means of teaching students. Satisfying the natural curiosity of students to search for information and networking, we shall provide conditions for effective language learning. This form of training is not exhausting the nervous system and teaching material absorbed with the help of involuntary memory in an interesting way.

REFERENCES:

1. Moskaleva Y. Using of computer technologies for Professional Teacher Preparation of foreign language / Y. Moskaleva, S. Golubev // Foreign Languages in school. – 2005. – №1. – P. 83–87.
2. Podopryhorova L. Using Internet in the learning of Foreign Languages in school / L. Podopryhorova. – 2003. – № 5. – P. 25–31.
3. Romanenko L. The use of multimedia technologies in learning English / L. Romanenko // Computer in school and family. 2004. – № 5. – P. 40–45.
4. Sytdykova I. Computer to the rescue / I. Sytdykova // Foreign languages in schools. – 2004. – № 1. – P. 116–119.
5. Tokmenko A. Information technology in teaching foreign languages today and forever everywhere aid / A. Tokmenko // Foreign languages in schools. –2006. – № 2. –P. 98–100.

УДК 378.091.212.7.[015.3:005.32]:811.111'243

THE INFLUENCE OF MOTIVATION ON STUDENTS' PROGRESS IN ENGLISH LEARNING PROCESS

Krasovska I.Ye., Assistant Lecturer

at Department of Foreign Languages of the Faculty of International Relations
Ivan Franko National University of Lviv

Basiuk T.S., Assistant Lecturer

at Department of Foreign Languages for Natural Sciences
Ivan Franko National University of Lviv

Krasovska I.Ye., Basiuk T.S. THE INFLUENCE OF MOTIVATION ON STUDENTS' PROGRESS IN ENGLISH LEARNING PROCESS

The article considers the main types of motivation in the classroom, and in particular mastering of English. Factors of social character that motivate to master a foreign language have been determined. Types of motivational tasks to improve the performance of students in the learning process have been listed.

Key words: motivation, learning process, autonomous, performance, applications, key factors intercultural.

У статті розглянуто основні види мотивації в навчальному процесі, зокрема при вивченні англійської мови. Визначено переважаючі фактори соціального характеру, що спонукають до опанування іноземної мови. Перелічено різновиди мотиваційних завдань задля підвищення продуктивності студентів під час навчального процесу.

Ключові слова: мотивація, навчальний процес, автономний, продуктивність, застосування, основні фактори, міжкультурний.

В статье рассмотрены основные виды мотивации в учебном процессе, в частности при изучении английского языка. Определены преобладающие факторы социального характера, побуждающие к овладению иностранным языком. Перечислены виды мотивационных задач для повышения производительности студентов во время учебного процесса.

Ключевые слова: мотивация, учебный процесс, автономный, производительность, применение, основные факторы, межкультурный.

Our world today is a multicultural and globalized place. The inventions and improvements of new technologies, combined with their applications and the Internet make it possible to communicate and interact with people all over the world. Taken together, these advances opened up new possibilities on the job market and for the economy, but as a result, they also made things more complex. Due to globalization, flexibility is oftentimes highly desired, and speaking another language is not just an additional qualification anymore, but rapidly has become a prerequisite for a successful career.

Some of the main reasons for learning English may include studying it as a hobby or for traveling purposes. It is said that international travel promoted the need for a common language; thus, much information about a country is disseminated in English, and it is commonly spoken by people working in the tourist industry, for instance, at airports, on tourist's tours and attractions, in hotels and shops, which are frequently visited by tourists [5, p. 23]. Moreover, the dominance of the English language in popular culture

such as in the music and film industry contributed to the spread of this respective language and further arguments of its popularity. Songs and movies, which are known all around the world, are generally written in English, and are oftentimes of American or British origin [5, p. 35]. However, not only did popular music and films instigate many to learn the language in order to understand them, but also the widely used practice of publishing electronic and printed media, such as news and other information as well as fictional publications in the particular language, was an additional factor for people's motivation to acquire at least a certain level of proficiency [5, p. 47]. Undoubtedly, some of the most important uses of English are for educational, business, diplomatic and professional purposes. In order to communicate with each other, English is used as a common denominator for communication at international conferences, trade and business meetings, and within many international organizations [5, p. 36]. All of the abovementioned factors facilitated the spread of the English language to various areas and countries all over the world.

Adequate knowledge of this respective language is not only useful for entertainment purposes (e.g. travels, popular films and music), but it moreover, plays an essential role and can be seen as a prerequisite in order to become a member of a global community, and to successfully take part in a diverse society [5, p. 65].

Physiological studies have found that speaking two or more languages is a great asset to the cognitive process. The brains of bilingual people operate differently than single language speakers, and these differences offer several mental benefits.

Speaking a foreign language improves the functionality of your brain by challenging it to recognize, negotiate meaning, and communicate in different language systems. This skill boosts your ability to negotiate meaning in other problem-solving tasks as well.

The **objective** of this study was to examine the correlation between intrinsic and extrinsic motivation and how they relate to learning and retention of the English language in different environments. Previous literature has established that factors such as Intrinsic and Extrinsic Motivation choice and autonomy support affect the students' progress of different age categories and in different ways. In the last few decades this issue was discussed by a number of researchers such as Noels K., Pelletier, L., Clément, R., Vallerand, R., Murphy, P. & Alexander, P., Csikszentmihalyi M., Thornbury S. and many others. Also, Topalov J. emphasized the importance of students' interpretation of certain events and the role of their beliefs, emotions and values in achievement situations. Therefore, motives were no longer looked for outside, but inside the individual.

The **present study** has examined how different learning activities can boost student's motivation for the task. It also investigated how modern social factors identify the reason of such rapid increase in English learning process.

The **importance** of a certain research aims to classify and modify modern methods of English teaching. Also, it can have practical application for teachers to modernize and improve their approach to using different materials in preparing a lesson.

Scientists have suggested 10 primary reasons to learn a foreign language.

1. Meet new people and develop life-long friendships.
2. Discover a new culture.
3. Become more open-minded.
4. Study or live overseas.

5. Improve your employability.
6. Completely transform your travel experience.
7. Increase your brain power.
8. Improve your decision making skills.
9. Develop confidence.
10. Impress people around you.

Why do we do the things we do? What is it that drives our behaviors? Psychologists have proposed some different ways of thinking about motivation, including one method that involves looking at whether motivation arises from outside (extrinsic) or inside (intrinsic) the individual [1, p. 23].

What exactly do we mean when we say extrinsic or intrinsic motivation?

As Kendra Cherry points out Extrinsic motivation occurs when we are motivated to perform a behavior or engage in an activity to earn a reward or avoid punishment [12].

Examples of behaviors that are the result of extrinsic motivation include:

- Studying because you want to get a good grade;
- Cleaning your room to avoid being reprimanded by your parents;
- Participating in a sport to win awards;
- Competing in a contest to win a scholarship.

In each of these examples, the behavior is motivated by a desire to gain a reward or avoid an adverse outcome.

Intrinsic motivation involves engaging in a behavior because it is personally rewarding; essentially, performing an activity for its own sake rather than the desire for some external reward [12].

Examples of actions that are the result of intrinsic motivation include:

- Participating in a sport because you find the activity enjoyable;
- Solving a word puzzle because you find the challenge fun and exciting;
- Playing a game because you find it exciting.

In each of these instances, the person's behavior is motivated by an internal desire to participate in an activity for its own sake [12].

The same theory can be applied to the learning process. Psychologists and educators have long considered the role of motivation in school achievement. Conflicting ideas exist regarding how motivation is defined and what factors contribute to its increase or decrease in the classroom, however. Earlier research endorsed the idea that motivation could only be characterized in a quantitative manner between two endpoints on a continuum [6, p. 72]. From this viewpoint,

students are either motivated or not motivated. Recently, it has been recognized that motivation is not a stable trait of an individual, but rather a more contextual and domain specific construct. It has been this broader interpretation that has allowed for the development of alternative theories regarding student motivation [6, p. 128].

Our next task is to define what is the role of Intrinsic and Extrinsic motivations in the learning process. According to Scott Thornbury, motivation is what drives learners to achieve a goal, and is a key factor determining successes or a failure in language learning. Whilst a motivated student is interested, focused, curious, enthusiastic, passionate, optimistic, autonomous and full of efforts, an unmotivated student is uninterested, disengaged, disruptive, apathetic, lazy, lacks efforts and gives up easily [10, p. 84].

Intrinsic motivation based in autonomy and competence, describes a situation in which material is engaged in for its inherent interest and the satisfaction and enjoyment it engenders. An example would be a person who enjoys learning a language because of the satisfaction felt when new concepts are mastered (competence) or because of the inherent interest and joy associated with learning the language.

Intrinsic motivation was adeptly illustrated by the concept of flow, developed by Mihaly Csikszentmihalyi. Flow represents the feeling of complete absorption in the activities which we enjoy. For an artist, flow is most likely to take place while creating a certain piece; for a mathematician, while solving a math problem. At any rate, whenever it happens, people lose their sense of time. They stay focused on the task without letting any distractions keep them away from what they are doing [2, p. 113].

Extrinsically motivated activities, on the other hand, are engaged in order to accomplish some goal that is separate from the activity in and of itself: for example, a person who wishes to learn a language because they believe bilingualism to be a valuable job skill, or because they believe it will make travel easier and more enjoyable. Activities can be initiated extrinsically and later be internalized to become intrinsically motivated, or they can begin out of intrinsic interest and be perpetuated in order to obtain other (extrinsic) outcomes [3, p. 97].

Thus, there is a continuum of behaviors, ranging from those that are completely extrinsically to completely intrinsically motivated. On the controlled, extrinsic end of the scale, externally regulated behaviors are done in order to avoid punishment or obtain reward.

Introjected behaviors are somewhat more internalized and are performed not to avoid punishment or gain reward, but rather to avoid the shame or guilt one would feel if the behavior were not done or to feel pride and worth in the eyes of others. More internalized, autonomous, and intrinsic, identified behaviors have been accepted and are valued as one's own (e.g. because a student understands their usefulness), and integrated behaviors are the most intrinsically motivated [8, p. 94].

An integrative orientation such as that described above is most closely correlated with intrinsic motivation [7, p. 167].

Even though the distinction between the two types of motivation is still essential when discussing motivation, the attitude towards extrinsic motivation has changed. Today, it is thought that intrinsic motivation and extrinsic reward can work together toward motivated learning [11, p. 88].

In order to boost language learning motivation Alex Warren (at the seminar for teachers of the English language, 10.10.2016, Lviv) suggested a number of strategies using visual activities by providing students with extraordinary pictures and videos which are considered to be thought – provoking:

Engage and inspire learners by arousing natural curiosity of the topic

(For example while showing the picture a student can be asked such questions as: think of three adjectives to describe that photo! How do you think the person on the picture felt before during or after a certain action?);

– **Use course material that relates to the students' lives** *(Imagine you're in the picture. What can you see, smell, hear? How do you feel? What questions would you ask him or her?);*

– **Enable students to make connections to others** *(Write your response to recent international posts or post the comment on somebody's speech);*

– **Involve students by giving them the opportunity for self – expression** *(give them a kind of problem – solving task where they can express their own opinions and come up with their solutions);*

Encourage students to be autonomous.

This point needs a bit more expanded explanation, as following: “Autonomy is your capacity to take responsibility for, and control of, your own learning, either in an institutional context, or completely independently of a teacher or institution” [10, p. 16].

An independent learner of English:

– Is truly aware of his/her learning needs and goals;

– Can reflect on how she/he learns;
 – Has a positive attitude towards language learning;

– Makes the most of learning opportunities.

INDEPENDENT – MOTIVATED – CONFIDENT – LIFE-LONG

Learners Learners Learners Learners

– **Challenge your students** (One of the most important tasks a teacher has is to try to match what the students are asked to do with the possibility that they can actually achieve it. Such goal – setting is vital) [4, p. 186].

– **Create a positive, fun, relaxed and supportive learning environment** (*As J. Harmer considers important to find students comfortable and relaxed, even in the midst of intense intellectual activity or vigorous argument*) [4, p. 150].

But during the recent years, researchers have carried out a number of studies that revealed different additional factors that influence the motivation of learning the English language, for example culturally motivated learners, geographically motivated learners and even religious motives can be observed.

– Nowadays Intercultural communication forces people to develop their knowledge of a foreign language to be up to date with artistic world to understand and be understood.

– A good example of geographically motivated learners can be noticed among the citizens of western Ukraine. While being given the chance to obtain Master Degree in Poland, students are highly motivated to master either Polish or English since the studying process is conducted in one of the languages. In general, it was a key factor to boost motivation for language learning among citizens of these regions.

– The international cooperation with foreign companies in Ukraine is increasing. These factors urged the importance of English learning. In Kyiv alone 144 representatives of international companies and organizations were registered. Therefore, 80% of business communication is conducted in English.

– Marketing research of Kyiv center “Intensyv” has conducted the poll to investigate the reasons of foreign language learning. 460 participants took part in the poll including employed male and female aged 22–49. The results are the following:

51% learn English for career purposes;

23% learn English to study abroad;

12% learn English to feel themselves comfortable while travelling;

7% learn English to communicate fluently on business trips abroad;

4% learn English to participate in international conferences and seminars;

3% learn English to communicate with foreign partners.

– Religious motivation appeared as a new dimension as a result of the religious environment. The studies conducted by Noel on the Muslim students have showed that religious motives were so internalized that they surpassed the intrinsic/extrinsic boundary, since Arabic is the sacred language of the Muslim religion and Muslim students have very strong feelings about it [8, p. 144].

Generally speaking, all this shows that social and cultural factors are very important when it comes to motivation orientations. The methods and practical implementation could be useful for those who are involved in teaching foreign language so they become familiar with different types of motivation to learn. The researched topic suggests tendencies for further investigation.

LITERATURE:

1. Bakar, K. Self-Determination Theory and Motivational Orientations of Arabic Learners : A Principal Component Analysis. GEMA Online™ Journal of Language Studies, 10/1. – P. 71–86.
2. Brophy, J. Motivating Students to learn. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. – 2004.
3. Gardner, R. Social psychology and second language learning. London: Arnold. – 1985.
4. Harmer, J. The Practice of English Learning Teaching. Harlow, Essex, England: Pearson Education Limited. – 2015.
5. Kitao, S. Fundamentals of English language teaching / S. Kitao, K. Kitao. – Tokyo : Eichosha Co. – 1999.
6. Linnenbrink, E. Motivation as an enabler for academic success. School Psychology Review, 31(3). – 2002. – P. 313–327.
7. Noels, K. Intrinsic, Extrinsic, and Integrative Orientations of French Canadian Learners of English. Canadian Modern Language Review. – 2001. – 57 (3), P. 424–442.
8. Noels, K. Why Are You Learning a Second Language? Motivational Orientations and Self-Determination Theory. Language Learning / K. Noels, L. Pelletier, R. Clément, R. Vallerand. – 2000. – 50(1). – P. 57–85.
9. Pintrich, P. A Motivational Science Perspective on the Role of Student Motivation in Learning and Teaching Contexts / P. Pintrich // Journal of Educational Psychology. – 2003. – 95(4). – P. 667–686.
10. Thornbury, S. Awareness, Appropriation and Autonomy. ETP Professional. Issue 40, September 2005, P. 11–13.
11. Topalov, J. Motivacija u nastavi stranog jezika / J. Topalov. – Novi Sad : Prosveta. – 2011.
12. What is intrinsic and extrinsic motivation? – Mode of access: <https://www.verywell.com/what-is-intrinsic-motivation-2795385>.
13. Основні мотивації для вивчення іноземної мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/articles/594.html>.

УДК 811.111'42:165.741:316.276

ГЕНДЕРНА ВАРІАТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ МОВЛЕННЕВОЇ АГРЕСІЇ

Кріпак Ю.В., аспірант
кафедри германської й фіно-угорської філології
Київський національний лінгвістичний університет

У статті проаналізована ґендерна зумовленість стратегій мовленнєвої агресії в англomовному дискурсі, учасниками якого є англomовні комуніканти. Виявлена якісна специфіка прямої та непрямой стратегій мовленнєвої агресії та доведено, що вона значною мірою залежить від ґендерної приналежності об'єкта мовленнєвої агресії.

Ключові слова: ґендер, діалогічний дискурс, мовленнєва агресія, об'єкт мовленнєвої агресії, стратегія.

В статье проанализирована гендерная обусловленность стратегий речевой агрессии в диалогическом дискурсе, участниками которого являются англоязычные коммуниканты. Выявлена качественная специфика прямой и непрямой стратегий речевой агрессии и доказано, что она в значительной мере зависит от гендерной принадлежности объекта речевой агрессии.

Ключевые слова: гендер, диалогический дискурс, речевая агрессия, объект речевой агрессии, стратегия.

Krypak Yu.V. GENDER VARIATION IN VERBAL AGGRESSION STRATEGIES REALIZATION

This article analyzes gender features of verbal aggression strategies in dialogic discourse of English-speaking communicants. Qualitative specificity of direct and indirect verbal aggression strategies is revealed; it is shown to depend mostly on the gender characteristic of the object of verbal aggression.

Key words: gender, dialogic discourse, verbal aggression, object of verbal aggression, strategy.

Постановка проблеми. Об'єктом цього дослідження є стратегії мовленнєвої агресії, а предметом – ґендерна специфіка їхньої реалізації в спілкуванні англomовних комунікантив. Перш ніж приступити до аналізу об'єкта, визначимо зміст ключових термінів дослідження: «агресія», «стратегія мовленнєвої агресії» та «ґендер».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Агресія є міждисциплінарним поняттям, яке перебуває в полі зору біологів, зоологів, психологів, антропологів, лінгвістів, фахівців у галузі комунікації, юриспруденції тощо. У найзагальнішому вигляді агресію визначають як поведінку (або дію суб'єкта агресії), яка має на меті заподіяти шкоду або завдати збитків (об'єктові агресії; уточнення наше – Ю.К.) [13, с. 309]. Терміни «агресія» та «агресивність» іноді вживаються взаємозамінно. У цьому питанні ми підтримуємо позицію К. Бьорквіста та П. Ніемели [9, с. 4], згідно з якою зміст цих термінів доцільно розмежовувати в такий спосіб: **агресивність** (англ. *aggressiveness*) – ознака живої істоти (тобто її перманентна властивість), **агресія** (англ. *aggression*) – акт вияву цієї ознаки (тобто конкретна дія / поведінка). Зауважимо, що термін «агресія» застосовується також і в абстрактних контекстах, коли йдеться про це явище взагалі, поза його зв'язком із конкретним індивідом або соціальною групою.

Саме в цьому сенсі застосовують термін «агресія» еволюційні психологи, визначаючи її як набір стратегій, за допомогою яких жива істота намагається перемогти в боротьбі за існування, здобуваючи доступ до обмежених ресурсів (їжа, територія, партнер, домінування в зграї тощо) [8; 23]. Отже, агресія має стратегічну природу. Т.А. ван Дейк визначає **стратегію** як властивість когнітивних планів, що являють собою загальну організацію певної послідовності дій і включають ціль або цілі взаємодії [3, с. 272]. Зазвичай учасники взаємодії вдаються до стратегій, коли проміжні етапи розвитку подій важко (або взагалі неможливо) спланувати заздалегідь. Наприклад, складно передбачити, як відреагує на агресію той, на кого вона спрямована: чи він відступить, чи буде чинити опір, а якщо так, то як саме. Стратегії агресії значною мірою залежать від її типу, що визначається згідно зі специфікою засобів здійснення агресивної дії або поведінки.

Еволюційно первинним типом агресії є фізичний напад (приміром, ударити когось кулаком / ножом / палицею, схопити за горло, штовхнути, втопити, застрелити тощо); така агресія притаманна всім живим істотам, хоча цілком природно, що люди й тварини застосовують під час фізичного нападу різні частини свого тіла (наприклад, зуби vs кулаки), а люди, окрім того, мають значну кількість

інструментів, призначених для нанесення фізичної шкоди. Таку агресію прийнято називати **фізичною** [11]. Вона пов'язана з високим ризиком для самого агресора постраждати фізично під час відсічі, що її може дати сильний супротивник.

З розвитком суспільних практик людство винайшло й безпечніший спосіб боротьби за обмежені ресурси: моральну / психологічну агресію, яку також називають соціальною агресією, соціальною маніпуляцією [10], реляційною агресією [12; 18], прихованою агресією [10], вербальною агресією [1; 11] тощо. Усі ці терміни мають власні змістові нюанси (див. про це детальніше [8] – Ю.К.), але зважаючи на завдання нашого дослідження, що пов'язані з аналізом мовних засобів, за допомогою яких здійснюються акти агресії, на позначення цього різновиду агресії ми застосовуємо термін «**соціальна**» й услід за Г. Морошан зі співавторами [21] визначаємо її як дію або поведінку суб'єкта агресії, що має на меті морально зашкодити об'єктові агресії. Соціальна агресія здійснюється шляхом застосування засобів семіотичної природи, які підрозділяються на мовні / мовленнєві та позамовні / позамовленнєві.

Відповідно виділяємо мовленнєву агресію.

Мовленнєва агресія здійснюється за допомогою системи знаків природної мови; вона може бути **прямою** (наприклад, ображення, звинувачення / викриття / докір, погроза / ультиматум, критика тощо) або **непрямою** (наприклад, глузування / дражніння / висміювання, іронія / сарказм, провокування / інсинуація / натяк, плітки / чутки, демонстрація власного обурення, розкриття чужих секретів, ігнорування / демонстрування байдужості / бойкот, применшення значущості об'єкта агресії / приниження тощо) (про пряму та непряму мовленнєву агресію див. детальніше [7] – Ю.К.). Наголосимо, що непряма мовленнєва агресія має на меті заподіяти шкоду об'єктові агресії в такий спосіб, що суб'єкт агресії нібито не мав такого наміру або взагалі непричетний до цього. Відповідно, він / вона знижують тим самим ризик агресії у відповідь.

Зупинимось детальніше на мовленнєвій агресії індивідів, середовищем реалізації якої є діалогічний дискурс. Саме в цьому дискурсивному оточенні найяскравіше виявляється стратегічна природа агресії, тому що етапи розвитку діалогу не можна передбачити в усіх деталях, оскільки невідомо, що скаже партнер на тому чи іншому етапі розвитку

бесіди [3, с. 272]. У діалогічному дискурсі **стратегія мовленнєвої агресії** характеризується цільовою спрямованістю мовленнєвих дій агресора на пошкодження образу «Я» (self-concept [20]) індивіда, котрий є об'єктом мовленнєвої агресії, та / або його «суспільного обличчя» [17]. Мінімальною одиницею реалізації стратегії мовленнєвої агресії є висловлення, метою якого є завдання психологічної шкоди об'єктові агресії. Зумовлюючи загальний стиль комунікативної взаємодії, стратегія мовленнєвої агресії визначає, як і якими засобами та / або способами можна досягти цих цілей, обмежуючи можливості прагматичного, семантичного та / або стилістичного вибору.

Услід за О.С. Іссерс [5, с. 110] систему мовленнєвих дій, що забезпечують ефективну реалізацію мовленнєвої стратегії агресії, називаємо **тактиками мовленнєвої агресії**. Ці тактики значною мірою залежать від здатності мовця оперативно реагувати на ситуацію згідно зі своїми мотивами й інтенціями, спираючись на власну комунікативну компетенцію й навички спілкування. Чим вищою є комунікативна компетенція мовця й чим кращим його / її володіння мовою, якою ведеться розмова, тим різноманітнішими й ефективнішими є його / її тактики мовленнєвої агресії; і навпаки, чим нижчими є його / її комунікативні вміння й мовні знання, тим більша ймовірність, що він / вона може вдатися до фізичної агресії [14, с. 1767; 22, с. 206].

Оскільки в фокусі уваги цього дослідження перебувають гендерні особливості реалізації стратегій мовленнєвої агресії, коротко схарактеризуємо зміст терміна «гендер». Його було введено в поняттєвий апарат гуманітарних наук в останній третині минулого століття на позначення соціокультурних та індивідуально-психологічних аспектів жіночого / фемінного та чоловічого / маскулінного. **Гендер** визначається як соціалізована стать, що конструюється в дискурсі (англ. *doing gender*) [2; 4; 6; 27]. На початковому етапі наукового студіювання агресії й агресивності в полі зору дослідників перебувала виключно агресія чоловіків, оскільки вважалося, що жінкам агресивність неприйнятна взагалі [11], адже це зумовлено фізіологічно: чоловіки сильніші за жінок (тобто міряться з ними силою жінкам немає сенсу), у чоловіків особливий гормональний статус – підвищений рівень тестостерону, що стимулює агресію [15].

З розвитком гендерних студій, який зумовив зсув фокусу уваги з «природного» (nature) на

«культурне» (nurture), варіативність проявів агресії чоловіків і жінок поступово ввійшла до сфери наукового пошуку. Заданими А. Фроді зі співавторами [16], у період з 1967 р. по 1974 р. із 314 досліджень, присвячених аналізу гендерної специфіки агресії, 54% стосувалися виключно чоловіків, 38% – чоловіків та жінок і лише 8% – виключно жінок. Ці відомості засвідчують, що в третій чверті минулого століття маскулінно зорієнтовані студії все ще посідали панівне місце в дослідженнях гендерної варіативності, але наявність жіночої агресії вже визнавалася науковцями. Як зазначає відомий фахівець у галузі дослідження гендерної специфіки агресії К. Бьорквіст [9, с. 6; 10, с. 181–182], на цьому етапі дослідникам властиво було перебільшувати гендерні розбіжності в агресивності чоловіків та жінок. Так, наприклад, у той період були опубліковані експериментально здобуті відомості стосовно того, що хлопчики є більш агресивними, ніж дівчатка [19; 26]. Це можна пояснити тим, що вищезазначені дослідники працювали в галузі еволюційної психології, зосереджуючи увагу на фізичній агресії дітей того віку, коли хлопчикам властиво застосовувати фізичну силу. Висновки пізніших наукових розвідок, до сфери яких залучається й соціальна агресія, а також досліджується агресивність представників інших вікових груп (підлітків та дорослих), є менш категоричними, що відзначено в низці авторитетних оглядів останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст. [9; 10; 13; 14; 16]. Основна причина цих змін полягає в тому, що з накопиченням наукового знання та емпіричних даних у цій сфері науковці усвідомили потребу чіткіше ставити питання, як саме можна порівняти маскуліну та фемінну агресію в кількісному плані. Дослідники розмірковували над тим, чи слід підраховувати кількість актів агресії чоловіків та жінок у цілому або диференціювати типи агресії; чи потрібно порівнювати акти агресії в діадах «чоловік – чоловік» та «жінка – жінка», а також чи доцільно брати до уваги змішані діади «чоловік – жінка» та «жінка – чоловік» (залежно від статі агресора та об'єкта агресії); чи слід зважати на те, хто розпочав атаку, хто вийшов переможцем, а також яка шкода є значнішою – фізична чи соціальна [9, с. 9]. Отже, дослідницькі питання щодо агресії чоловіків та жінок поступово перейшли з площини кількісного порівняння в площину якісного зіставлення.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є якісне порівняння стратегій

мовленнєвої агресії, що їх застосовують повнолітні англійські чоловіки й жінки в гендерно однорідних («чоловік – чоловік» і «жінка – жінка») та змішаних («чоловік – жінка» і «жінка – чоловік») діадах. Одиницею дослідження гендерних особливостей реалізації стратегій мовленнєвої агресії обрано мінімальну одиницю комунікативної взаємодії – діалогічну єдність, що її також називають обміном (exchange) [25], суміжною / ад'яцентною парою (adjacency pair) [24] тощо. Зважаючи на те, що наше дослідження скероване на виявлення якісних особливостей мовленнєвої агресії залежно від гендерної приналежності агресора й об'єкта агресії, діалогічні єдності добиралися в такий спосіб, щоб принаймні один хід (move [25] / turn [24]) містив висловлення або послідовність висловлень, які реалізують стратегію мовленнєвої агресії. Наголосимо, що одній і тій самій стратегії мовленнєвої агресії можуть бути підпорядковані доволі значні фрагменти діалогічного дискурсу, що складаються з декількох обмінів репліками; також мовленнєва агресія може демонструватися обома комунікантами одночасно.

Виклад основного матеріалу дослідження. Масив емпіричного матеріалу було сформовано з фрагментів діалогічного дискурсу, дібраних зі скриптів шести англійських ігрових кінофільмів (“Breakfast at Tiffany’s” [BT], “Good Will Hunting” [GWH], “Mona Lisa Smile” [MLS], “Social Network” [SN], “The Boat That Rocked / Pirate Radio” [PR], “The Iron Lady” [IL]) та двох серіалів (“Desperate Housewives” (сезон 1) [DH] та “Sex and the City” (сезон 2) [SC]). Доцільність залучення серіалів зумовлена тим, що вони краще, ніж звичайні ігрові кінофільми, відповідають критеріям так званого тесту Бекдел (іноді Бехдель). Цей тест названо на честь американської карикатуристки Елісон Бекдел, оскільки саме одна з героїнь її коміксів озвучила в 1985 р. ідею щодо доцільності перевірки художнього твору на гендерну упередженість. Для того, щоб пройти цей тест, твір (у нашому випадку – ігровий кінофільм) має відповідати таким умовам: у ньому повинні бути принаймні два жіночих персонажі, які повинні мати імена й розмовляти одна з одною про щось інше, ніж чоловіки. Аналіз серіалів, як свідчать наші відомості, надає можливість сформувати збалансований із погляду гендерної варіативності масив емпіричного матеріалу. Методом суцільної вибірки з вищенаведених джерел було вилучено 277 фрагментів

діалогічного дискурсу, в яких реалізована та або інша стратегія мовленнєвої агресії в гендерно однорідних і різнорідних діадах. Матеріал було класифіковано за критеріями, які узагальнено в таблиці 1.

Розглянемо приклади реалізації стратегій мовленнєвої агресії в ситуаціях зазначеного типу.

У **гендерно однорідних діадах «чоловік – чоловік» найчастотнішою є пряма** стратегія мовленнєвої агресії, яка складає 29% від загальної кількості стратегій мовленнєвої агресії в нашій виборці. Прямої мовленнєвій агресії в гендерно однорідних діадах «чоловік – чоловік» притаманні інвективи, погрози, директиви, наприклад:

“*BILLY: That’s pretty funny, Morgan. (throwing beer can at Morgan’s head) Here’s your fuckin’ nickle bitch. MORGAN: Keep antagonizing me, watch what happens!*” (GWH, с. 31)

Непрямі стратегії мовленнєвої агресії в діадах аналізованого типу (19%) базуються переважно на іронії та сарказмі, наприклад: “*LAMBEAU: Yeah, let’s get started. WILL: Yeah, let’s do it, I’m pumped! Let’s let the healing begin*”. (GWH, с. 23)

У вищенаведеному діалозі Віл, який зовсім не має бажання бесідувати з психологом, але вимушений це робити, саркастично застосовує кліше, які зазвичай вживаються як вияв ентузіазму (*let’s do it, I’m pumped!*), змінюючи контекст консультації з психологом на релігійний (*Let’s let the healing begin*).

Чоловіки можуть застосовувати й нестандартні тактики прямої агресії, наприклад, образливі пресупозиції питання (*do you find it hard to hide the fact that you’re gay?*): “*WILL: Yeah...do you find it hard to hide the fact that you’re gay? PSYCHOLOGIST: What’re you... what’re you talking about...? Wait. WHAAAAT?*” (GWH, с. 16–17)

Як свідчить бурхлива реакція об’єкта агресії, тактики непрямой агресії є не менш ефективними, ніж пряма образа.

У **гендерно різнорідних діадах «чоловік – жінка»** прямі стратегії мовленнєвої агресії

(13%) є менш поширеними, ніж у діадах «чоловік – чоловік» (29%). Це може пояснюватися тим, що чоловікам у західних культурах притаманна шляхетність по відношенню до жінок. Однак це не виключає можливості прямої агресії з їхнього боку, наприклад:

“*MR. YUNIOSHI: Miss Golightly, this time I’m not only calling the police, the fire department, and New York state housing commission, and, if necessary, the board of health! HOLLY GOLIGHTLY: Quiet, up there. You want to wake the whole house?*” (BT, с. 23)

За нашими даними, чоловіки частіше застосовують до жінок тактики непрямой стратегії мовленнєвої агресії (16%), ніж прямої (13%):

“*PAUL VARJAK: If I were you, I’d be more careful with my money. Rusty Trawler is too hard a way of earning it. HOLLY GOLIGHTLY: It should take you exactly four seconds to cross from here to that door. I’ll give you two*” (BT, с. 24).

Зауважуючи, що Расті Тролер є дуже важким для жінки способом заробляти гроші, Пол Варжак прозоро натякає на аморальність поведінки Холлі Голайтли, на що вона негайно реагує, вказавши Полу на двері.

Пряму стратегію мовленнєвої агресії в діаді «жінка – жінка» (7%) ілюструє фрагмент діалогу, що відбувається між Сюзан, яка заблукала в незнайомій частині міста, та повією, яка працює в тому районі. Сюзан звертається до останньої з проханням указати їй шлях: [*EXT – Streets – Night*] (*Susan is wandering the streets*) “*SUSAN: (to a hooker) Excuse me. I think I’m lost. HOOKER: You best be lost. This here’s my corner*.” (DH, с. 39). В агресивній відповіді на запитання Сюзан повія застосовує той самий мовний матеріал, що їй надає Сюзан (*be lost* у значенні «загубитися»), але при цьому вона вживає цей вираз в іншому значенні («забиратися геть»). Агресивність мовленнєвої стратегії повії підсилюється чітким відмежуванням «свої» території (*my corner*).

У наступному прикладі **непряма** стратегія мовленнєвої агресії в діаді «жінка – жінка»

Таблиця 1

Гендерний склад учасників ситуацій мовленнєвої агресії та кількісна представленість ситуацій прямої й непрямой агресії

	Чоловік – чоловік		Чоловік – жінка		Жінка – жінка		Жінка – чоловік	
	Абс. кільк.	%	Абс. кільк.	%	Абс. кільк.	%	Абс. кільк.	%
Пряма агресія	79	29%	35	13%	18	7%	14	5%
Непряма агресія	53	19%	44	16%	11	4%	23	7%
Загалом	132	48%	79	29%	29	11%	37	12%

(4%) представлена натяком. Діалог відбувається в ситуації, коли Жісель пізно повертається додому й каже подрузі (Бетті), що всю ніч була з психоаналітиком, причому займалися вони зовсім не психоаналізом: “*GISELLE LEVY: We stayed up all night too. Not talking. BETTY WARREN: He’s married. <...> Does he pay you? <...> At the rate you’re going, you could make a fortune.*” (MLS, с. 102–104)

У відповідь на натяк Жісель (який не є агресивним) Бетті прозоро натякає подрузі, що в її випадку йдеться не про любов, а про проституцію. На це вказує імплікація питання, чи він платить Жісель (*Does he pay you?*). Образа підсилюється наступним реченням, в якому експлікується багаторазовість дії (*At the rate you’re going, you could make a fortune*).

До непрямой агресії відносимо також випадки, коли образливі речі про особу, що є об’єктом агресії, промовляються в її присутності, хоча й формально адресовані іншому. Так, у ситуації, що наведена нижче, дівчата насміхаються над молодою Маргарет (майбутньою Тетчер) з тієї причини, що вона відмовляється йти у кіно, адже має вчитися:

“*PRETTY YOUNG WOMAN 1: Margaret, do you want to come to the pictures? MARGARET’S eyes catch on the glitter of a broach in passing. They turn to look at her WHISPERING and GIGGLING. PRETTY YOUNG WOMAN 2: She can’t come, she’s got to study. The FLUSH of MARGARET’S skin – PRETTY YOUNG WOMAN 2 (CONT’D) Miss Hoity Toity!*” (MT, с. 10)

Дівчата бачать, що Маргарет обурюють їхні насміхання (невербальний сигнал – рум’янець), і нагороджують її образливим прізвиськом *Miss Hoity Toity* («пихата, зарозуміла, гордовита»).

Пряма стратегія мовленнєвої агресії жінки, спрямована на **чоловіка** (5%), зазвичай відбувається в подружніх парах або в парах молодих людей, які зустрічаються, наприклад:

“*ERICA: You’re obsessed with the finals clubs. You have finals clubs OCD and you need to see someone about this who’ll prescribe some sort of medication. MARK: Final clubs. Not finals clubs and there’s a difference between being obsessed and being motivated.*” (SN, с. 5)

У наведеному фрагменті діалогічного дискурсу Еріка застосовує стратегію прямої мовленнєвої агресії (образа, обвинувачення Марка в психічному захворюванні), яка розгортається за риторичним принципом градації, або клаймексу. Попри очевидність

наміру Еріки дійняти незворушного Марка до живого, він не сприймає слова Еріки як образу, а спокійно виправляє її неточності.

За нашими даними, спрямована на чоловіка пряма агресія жінки доволі часто не є щирою, «серйозною»: так, у прикладі нижче вона є своєрідною спробою дівчини привернути до себе увагу, тобто фліртом:

“*WILL: Hi... SKYLAR: You’re an idiot. WILL: What? SKYLAR: You’re an idiot. I’ve been sitting over there for 45 minutes waiting for you to come and talk to me, but I’m tired now and I hafta’ go home, and I ... I couldn’t sit there any more waiting for you. WILL: Well ... I’m Will. SKYLAR: Skylar.*” (GWH, с. 10)

Прикметно, що ту саму функцію може виконувати й **непряма** стратегія мовленнєвої агресії (7%), як у прикладі нижче:

“*WILL: It’s Will. I’m, you know, the really funny, good-lookin’ guy you met at the bar the other night. SKYLAR: I don’t recall anyone who matched that description. I think I’d remember. WILL: All right. Well, you got me. It’s the ugly, obnoxious toothless loser who got hammered and wouldn’t leave you alone all night. SKYLAR: Ohhhh, Wiill. I remember. How are you? I was wonderin’ if you’d call me.*” (GWH, с. 14)

На відміну від застосування прямої образи, дівчина використовує попередні репліки свого співрозмовника, щоб висловити своє жартівливе ставлення до нього; це знов-таки словесна баталія під час флірту.

Висновки з проведеного дослідження. Підіб’ємо підсумки. Виходячи з того, як мовленнєва агресія представлена в англійських ігрових повнометражних кінофільмах і серіалах, є підстави стверджувати, що відповідну стратегію активно застосовують і чоловіки, і жінки. За нашими даними, чоловіки вдаються до мовленнєвої агресії частіше, ніж жінки (48% та 29% відповідно), але цю розбіжність не можна вважати такою, що цілком відповідає дійсному стану речей, оскільки під час художнього відображення мовленнєвої поведінки жінок у кіно значну роль відіграють погляди автора сценарію та режисера-постановника, а також принципи добору кінофільмів для аналізу дослідником. Очевидно, що для отримання надійних кількісних даних щодо частотності мовленнєвої агресії чоловіків та жінок на підставі аналізу ігрових кінофільмів потрібна попередня соціологічна обробка масиву джерел, що будуть проаналізовані.

Стовсно якісної специфіки стратегій мовленнєвої агресії, що застосовуються чолові-

ками, зазначимо, що ключову роль тут відіграє не стільки стать самого агресора, скільки стать об'єкта агресії. Так, чоловікам властиво застосовувати стратегію прямої мовленнєвої агресії частіше до чоловіків (29%), ніж до жінок (13%), але лише пряма агресія по відношенню до чоловіків може бути контактопідтримуючою. Очевидно, що тут значну роль відіграє соціокультурний чинник. Непряма агресія чоловіків до чоловіків та до жінок має майже однакові показники (19% і 16% відповідно). На нашу думку, для виявлення гендерної варіативності реалізації непрямих стратегій мовленнєвої агресії необхідне поглиблене вивчення спектру тактик, характерних для представників різних статей.

Усупереч традиційним уявленням психологів, англосовні жінки в ситуаціях повсякденного спілкування, як і чоловіки, застосовують стратегії мовленнєвої агресії, але, на відміну від чоловічих, жіночі стратегії демонструють доволі збалансовану варіативність. У жінок також спостерігається залежність способу реалізації стратегій мовленнєвої агресії (прямого або непрямого) від статі об'єкта агресії: жінки застосовують пряму агресію до жінок дещо частіше, ніж до чоловіків (7% та 5% відповідно), а непряму агресію, навпаки, частіше до чоловіків, ніж до жінок (7% та 4% відповідно), але ці розбіжності в жінок менш виражені, ніж у чоловіків.

Зважаючи на роль соціокультурних чинників у гендерній варіативності реалізації стратегій мовленнєвої агресії, вважаємо доцільним у подальшому дослідженні диференціювати стратегії мовленнєвої агресії, що їх застосовують чоловіки та жінки, за національною ознакою (британці чи американці) та за типом ситуації (інституційна чи побутова), а також детально розглянути гендерну зумовленість тактик їхньої реалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакиев А.Г. Природа вербальной агрессии / А.Г. Бакиев // Вестник Башкирского ун-та. Сер. Филология и искусствоведение. – 2013. – Т.18. – №1. – С. 162–165.
2. Введение в гендерные исследования // Под ред. И.В. Костиковой. – М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 2000. – 224 с.
3. Дейк Т.А., ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк; [пер. с англ.; сост. В.В. Петров; ред. В.И. Герасимов]. – М. : Прогресс, 1989. – 310 с.
4. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
5. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. Изд. 3-е, стереотип. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.

6. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты / А.В. Кирилина. – М. : Институт социологии РАН, 1999. – 155 с.
7. Кріпак Ю.В. Непрямі тактики мовленнєвої агресії / Ю.В. Кріпак // Science and Education a New Dimension. Philology / [editor-in-chief Xenia Vamos]. – Budapest, 2016. – Vol. IV (22), Issue 99. – P. 23–26.
8. Archer J. A strategic approach to aggression / J. Archer // Social Development, 1999. N 10. – P. 267–271.
9. Björkqvist K. New Trends in the Study of Female Aggression / K. Björkqvist, P. Niemelä // Of Mice and Women: Aspects of Female Aggression / Ed. by K. Björkqvist, P. Niemelä. – San Diego, etc.: Academic Press, 1992. – P. 3–16.
10. Björkqvist K. Sex differences in covert aggression among adults / K. Björkqvist, K. Österman, K.M.J. Lagerspetz // Aggressive Behavior, 1994. – No 20. – P. 27–33.
11. Buss A.H. The Psychology of Aggression / A.H. Buss. – New York : Wiley, 1961. – 307 p.
12. Crick N.R. Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment / N.R. Crick, J.K. Grotpeter // Child Development, 1995. – No 66. – P. 710–722.
13. Eagley A.H. Gender and Aggressive Behavior: A Meta-Analytic Review of the Social Psychological Literature / A.H. Eagley, V.J. Steffen // Psychological Studies, 1986. – Vol. 100, No 3. – P. 309–330.
14. Eatough V. Women, Anger, and Aggression: An Interpretative Phenomenological Analysis / V. Eatough, J.A. Smith // Journal of Interpersonal Violence, 2008. – Vol. 23, No 12. – P. 1767–1799.
15. Ellis L. Genes, criminality, and the evolutionary neuroandrogenic theory / L. Ellis // Biosocial Criminology: Challenging environmentalism's supremacy Hauppauge / Ed. A. Walsh and L. Ellis. – NY. : Nova Science, 2003. – P. 13–34.
16. Frodi A. Are women always less aggressive than men? / A. Frodi, J. Macaulay, P.R. Thome // Psychological Bulletin, 1977. – No 84. – P. 634–660.
17. Goffman E. Interaction Ritual / E. Goffman. – NY. : Anchor Books, 1967. – 270 p.
18. Little T.D. Disentangling the "whys" from the "whats" of aggressive behavior / T.D. Little, S.M. Jones, C.C. Henrich, P.H. Hawley // International Journal of Behavioral Development, 2003. – Vol. 27. – P. 122–133.
19. Maccoby E.E. The Psychology of Sex Differences / E.E. Maccoby, C.N. Jacklin. – Stanford: Stanford University Press, 1974. – 634 p.
20. McLeod S. A. Self Concept [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.simplypsychology.org/self-concept.html.
21. Moroschan G. Sex Differences in the Use of Indirect Aggression in Adult Canadians / G. Moroschan, P.L. Hurd, E. Nicoladis // Evolutionary Psychology, 2009. – No 7, Vol. 2. – P. 146–159.
22. Rancer A.S. Argumentative and Aggressive Communication: Theory, Research and Application / A.S. Rancer, Th. A. Avtgis. – Sage: 2006. – 336 p.
23. Riechert S.E. Game theory and animal contests / S.E. Dugatkin, H.P. Reeve (Eds.) Game theory and animal behavior. – New York : Oxford University Press, 1998. – P. 64–93.
24. Sacks H. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation / H. Sacks, E. Schegloff, G. Jefferson // Language // Language, 1974. – Vol. 50. – No. 4, Part 1. – P. 696–735.

25. Sinclair J. McH. *Towards an Analysis of Discourse: The English Used by Teachers and Pupils* / J. McH. Sinclair, R.M. Coulthard. – London: Oxford University Press, 1975. – 163 p.
26. Terman L.M. *Psychological Sex Differences* / L.M. Terman, L.E. Tyler // L. Carmichael (Ed.) *Manual of Child Psychology*. – New York : Wiley, 1954. – P. 1064–1114.
27. West C. *Doing Gender* / C. West, D.H. Zimmerman // *Gender and Society*, 1978. – Vol.1, No2. – P. 125–151.
- GWH – Damon M., Affleck B. *Good Will Hunting: dialogue transcript* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.moviescriptsandscreenplays.com/BenandMatt/goodwilltrans.html>.
- IL – Morgan A. *The Iron Lady: film script* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Iron-Lady,-The.html>.
- MLS – Konner L., Rosenthal M. *Mona Lisa Smile : dialogue transcript* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/m/mona-lisa-smile-script-transcript.html.
- PR – Pirate Radio [The Boat That Rocked]: *Dialog Transcript* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/p/pirate-radio-script-boat-rocked.html.
- SC – *Sex and the city. Season 2 : dialogue transcript* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/sexandthecity.html>. 1998.
- SN – *The Social network. Screenplay* by A. Sorkin, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Social-Network>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

- BT – *Breakfast At Tiffany's : dialogue transcript* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/b/breakfast-at-tiffanys-script.html. – Title from the screen, 1961.
- DH – *Desperate Housewives. Season 1 : dialogue transcript* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twiztv.com/cgi-bin/transcript.cgi?episode=http://dmca.free.fr/scripts/desperatehousewives/season1/desperate-105.htm> – Title from the screen, 2004.

УДК 811.111'42

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР АНГЛОМОВНОГО ЛОБІСТЬСЬКОГО ДИСКУРСУ Д. ГРІБАУСКАЙТЕ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Прокопенко А.В., к. філол. н.,
старший викладач
Сумський державний університет

Стаття присвячена вивченню лінгвістичного виміру англомовного лобістського дискурсу Д. Грібаускайте в контексті української євроінтеграції, що репрезентує уявлення про комунікативно-прагматичні потенції мовлення політичних осіб у лінгвістичній системі англійської мови. На основі аналізу лобістських текстів виявлено основні характеристики лобістського дискурсу, визначена роль мовних засобів у процесі вербалізації цілей лобістів.

Ключові слова: лінгвістичний вимір, лобістський дискурс, лобістський текст, алгоритм проведення аналізу, Європейський Союз.

Статья посвящена изучению лингвистического измерения англоязычного лоббистского дискурса Д. Грибаускайте в контексте украинской евроинтеграции, который репрезентирует представление о коммуникативно-прагматических потенциях речи политических деятелей в лингвистической системе английского языка. Основные характеристики лоббистского дискурса выявлены на основе анализа лоббистских текстов, определена роль языковых средств в процессе вербализации целей лоббистов.

Ключевые слова: лингвистическое измерение, лоббистский дискурс, лоббистский текст, алгоритм проведения анализа, Европейский Союз.

Prokopenko A.V. LINGUISTIC DIMENSION OF THE ENGLISH-SPEAKING LOBBYING DISCOURSE OF D. GRYBAUSKAITE IN THE UKRAINIAN EUROPEAN INTEGRATION CONTEXT

The article is devoted to the study of linguistic dimension of the English-speaking lobbying discourse of D. Grybauskaite in the Ukrainian European integration context, which represents the idea of communicative-pragmatic speech potencies of politicians in linguistic system of the English language. The main characteristics of lobbying discourse have been identified; the role of linguistic means in the process of lobbyist's purposes verbalization has been defined on the basis of lobbying texts analysis.

Key words: linguistic dimension, lobbying discourse, lobbying text, analysis algorithm, European Union.

Постановка проблеми. Дослідження прагматичного потенціалу будь-якого типу дискурсу, у тому числі й лобістського, передбачає осмислення мовленнєвої інтеракції, що відбувається за рахунок багатьох факторів: як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних. А це означає, що структура знакової ситуації має динамічний та процесуальний характер, що включає всіх учасників певної ситуації, у нашому випадку – учасників лобістського дискурсу. Вивчення лобістського дискурсу, у фокусі якого виконано запропоноване дослідження, є результатом зростаючої популярності однієї з найпоширеніших парадигм лінгвістичної науки XXI століття – експансіонізму, найголовніша тенденція якого полягає в екстраполяції сфер лінгвістичних досліджень на інші сфери людської життєдіяльності, у нашому випадку – на політичну.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю з'ясувати особливості мовленнєвого впливу на відносини між владою та громадянським суспільством у межах лобістського дискурсу як на національному, так і на загальноєвропейському рівні, а також інтен-

сифікацією європейської інтеграції України. Усі ці аспекти актуалізуються в англомовній європейській пресі, що є релевантним для з'ясування ролі та місця України в сучасному європейському просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сучасної лінгвістики мають в основному міждисциплінарний характер, у них коригуються та враховуються підходи традиційної лінгвістичної думки. Отже, домінантними напрямками в дослідженні політичної лінгвістики є вивчення генези, методології й термінології цієї парадигми взагалі (В. Базилев, В. Дем'янков, М. Едельман, П. Паршин, Г. Почепцов, Г. Соловей, А. Чудінов), лобістського тексту й дискурсу зокрема (О. Савич, Р. Муллагалієв, О. Белоусов). Особливий внесок в осмислення лобізму як політичної категорії належить таким відомим науковцям, як Б. Вулп, Ф. Штольц, М. Адамс, Р. Еделман, Р. Прайс та ін.

Дослідження лінгвістичного виміру англомовного лобістського дискурсу Д. Грібаускайте в контексті української євроінтеграції продиктоване тим, що Україна задекларувала

в стратегіях зовнішньої і внутрішньої політики європейський вектор розвитку й демократизації держави, що зумовлює врахування явища лобістського дискурсу в відносинах України з Європейським Союзом, країнами – членами ЄС та в національному політичному середовищі.

Вивчення різнорівневих характеристик лобістського дискурсу репрезентує уявлення про комунікативно-прагматичні потенції мовлення політичних осіб у лінгвістичній системі англійської мови.

Тема запропонованої розвідки відповідає профілю досліджень, що проводяться на факультеті іноземної філології та соціальних комунікацій Центром історичного краєзнавства Сумського державного університету в рамках науково-дослідної теми «Механізми впливу інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні» (номер держреєстрації № 15.01.10-02.16/18.3П).

Постановка завдання. Завданням роботи є виявлення особливостей англійського лобістського дискурсу Д. Грібаускайте в контексті української євроінтеграції. Об'єктом дослідження слугують англійські політичні тексти, розміщені на європейських веб-сайтах служб новин та періодичних видань; предметом вивчення – їхні механізми мовленнєвого впливу на аудиторію.

Наукова новизна нашої розвідки полягає в ідентифікації лобістського дискурсу як формації медіаполітичного дискурсу, у виявленні механізмів вербального впливу на аудиторію, що здійснюється політиком свідомо. Матеріал статті складають вилучені шляхом вибіркового добору тексти політичного інтерв'ю Д. Грібаускайте, її відеозвернення та промови, що розміщені на веб-сайтах англійських європейських служб новин і періодичних видань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пріоритетними сферами лобістського дискурсу є власне політика, економіка та соціальна сфера життєдіяльності суспільства. Під лобізмом зазвичай розуміється діяльність окремих осіб або груп відносно органів державної влади з метою здійснення впливу від імені та в інтересах конкретного клієнта на розробку, прийняття й реалізацію зазначеними органами законодавчих актів, прийняття політичних та адміністративних рішень. Під категорією «лобіювання» розуміють процес впливу громадян або їх груп на органи влади з метою спонукати останні до прийняття рішень в інтересах громадян,

їх об'єднань або третіх осіб [1, с. 358]. Дискурс – це продукт мовленнєвої діяльності, це текст у соціальному контексті, що відображає мовні форми висловлювань та містить оцінку інформацію, особистісні та соціальні характеристики комунікантів, їхні фонові знання, соціальну ситуацію [2]. Таким чином, лобістський дискурс – це сукупність дискурсивних практик, які використовуються суб'єктом лобіювання з метою захисту та просування інтересів певної соціальної групи на державному та загальноєвропейському рівнях. Характерною ознакою лобістського дискурсу є цілеспрямований вплив на процеси ухвалення рішень на рівні законодавчих та виконавчих інститутів для просування політичних, неполітичних, корпоративних інтересів зацікавлених груп, у нашому випадку – це просування інтересів українців щодо вступу до Європейського Союзу.

Лобістський дискурс виступає дискурсивною формацією медіаполітичного дискурсу, оскільки є каналом здійснення політичної комунікації та актуалізується за допомогою медійних засобів. У О. Ревзіної читаємо: «Дискурсивні формації утворюються на перетині комунікативної та когнітивної складової дискурсу. До комунікативної складової належать можливі позиції та ролі, які надаються в дискурсі носіям мови – мовним особистостям. До когнітивної складової належить знання, яке міститься в дискурсивному повідомленні. Дискурсивні формації переплітаються між собою, частково збігаючись за комунікативними й когнітивними ознаками, за використовуваними жанрами» [3, с. 67].

Природа багатьох політичних дій зводиться до їхньої реалізації через мову, оскільки вона є універсальним засобом передачі інформації, а також слугує засобом впливу на думки й настрої масової аудиторії, на прийняття рішень представниками влади. Отже, промови лобістів є одним із засобів впливу на процес прийняття рішень урядовими особами, практикою відстоювання інтересів. Цей вплив здійснюється як через безпосереднє сприйняття реципієнтом політичного тексту, так і опосередковано – через засоби масової інформації (газетні та журнальні статті, публікації в Інтернет-виданнях, соціальних мережах тощо).

Зростання впливу ЗМІ на свідомість масової аудиторії пояснюється тим, що політичні діячі, представники інститутів громадянського суспільства, соціально активні групи для встановлення та просування своїх

позицій в очах суспільства та влади змушені повідомляти про себе за допомогою мови. Доволі часто промови політичним діячам готують професійні майстри слова, які створюють для них найбільш ефективний медійний образ, що містить у собі професійні, гендерні, суспільні, локальні та культурні позиції суб'єкта. У цих умовах ЗМІ здатні оперативіно акумулювати суспільні потреби, перетворюючи їх на конкретні політичні програми та цілі. У зв'язку з цим мовні засоби в публікаціях ЗМІ розглядаються як відображення колективних або індивідуальних вольових установок та орієнтирів досягнення мети, формування політичної мови та її складових кодів як алгоритму зіставлення кожного конкретного повідомлення з певною комбінацією символів, у нашому випадку – мовних засобів і форм.

Разом із тим, поруч із формою, що є низкою певних кодів, фокус уваги при написанні текстів зосереджується на їхньому смислі – тематичному дискурсі, який також створюється за допомогою певного смислового алгоритму. Тобто зміст визначає алгоритм кодів матеріалу, використовуючи їх як інструмент впливу, хоча аналіз текстових матеріалів та мотивацій їхніх авторів засвідчує наявність зворотного зв'язку. Автор обирає тему лобістського дискурсу для свого мовного самовираження з метою привернення до себе уваги реципієнта.

Визначаючи лобістські смислові коди, необхідно враховувати, що політична мова ап'оріорі відрізняється від звичайної тим, що політична лексика доволі термінологічна та метафорична, а звичайні, політичні знаки не завжди використовуються, як у звичайній мові.

Лобістський дискурс за своєю природою має нав'язувати думку автора тому чи іншому об'єктові впливу, хоча майже завжди цей вплив здійснюється імпліцитно. У такому разі лобістському тексту передують підготовча обробка чужої свідомості для того, щоб нове ставлення реципієнта до предмета гармоніювало з його усталеними образами – усвідомленими або неусвідомленими. За багатоманітною семантикою мови приховується той зміст, який поступово укорінюється в чужій свідомості. Новий погляд об'єкта впливу модифікується під дією системи усталених думок автора-інтерпретатора [4, с. 49].

Логічний зміст пропозицій лобістського дискурсу виходить з імплікації «якщо – то». Реципієнт, який є об'єктом впливу, вважає,

що він самостійно komponує елементи пропозицій у загальний зміст, розміщуючи нову інформацію, що міститься в кожному наступному реченні, у межах уже отриманої проміжної або попередньої інтерпретації. У цей момент у його сприйнятті тексту встановлюються різноманітні зв'язки: анафоричні, семантичні (синонімічні, антонімічні), преференціальні (перенесення назв та описів до об'єктів реального або ментального світу) [4, с. 50]. Таким чином, реципієнт сам створює запропонований дискурс та визначає для себе комунікативну мету. А отже, реальність, що лобіюється, виражає необхідний для автора тексту стан справ.

Лобістські тексти відрізняються глибоким та всебічним знанням проблеми, теми, що створює ефект занурення в ситуацію, причетності до бажань реципієнтів. Це обумовлено необхідністю підтримання постійного психологічного контакту між лобістом та адресатом, а також чітким уявленням про вирішення проблеми, про способи усунення будь-якої існуючої загрози.

Лобістський дискурс Д. Грібаускайте не випадково обраний для дослідження, адже за відомостями Інституту світової політики [5] Д. Грібаускайте є одним із головних лобістів українських інтересів у Європі, оскільки здійснює «постійну підтримку» України. У своїх промовах вона постійно вдається до української тематики, говорить про Україну з міжнародних арен, на шпальтах закордонної преси та помітно сприяє інтеграції України до Європейського Союзу.

Особливості лобістського тексту й вивчення політичних промов Д. Грібаускайте дають можливість розробити алгоритм проведення аналізу лобістського дискурсу, для якого є характерним:

– упевнений тон спічу, що поєднується з критикою, готовністю до дискусії; риторичні запитання, звернення до реципієнта (*“They seek to provoke social and ethnic tensions, promote mistrust in government, discredit our history, independence, and statehood, and demonstrate that Western democracy is functioning on dual standards”* [6]. *“Why are we so busy trying not to offend Putin, who is today sending his troops to kill and occupy Ukrainian territory? Why are we not sensitive about what Ukrainians are feeling?”* [7]);

– називання об'єкта впливу в тексті промови (*“In order to help, the European Unity began to apply unilateral trade preferences back in April last year”* [8]. *“I know that Lithuanian*

public institutions together with Lithuanian businesses have developed concrete projects in the promotion of exports specially for Ukrainian partners” [8]. “The EU and NATO should see beyond Kremlin propaganda. The EU and NATO must have their own agenda with Russia, not be part of the Kremlin’s puppet show” [6]);

– історичність, надлишкова фактологічна інформація (“Lithuania and Ukraine are historically close countries. Our people share the spirit of friendship and freedom, which has grown stronger in recent years” [8]. “With over 9,000 dead in Ukraine since the conflict started two years ago, the war is far from being cold. And Russia’s aggressive actions did not start with Ukraine. We should not forget its role in frozen conflicts throughout Eastern Europe or the 2008 war in Georgia” [6]. “We are witnessing the largest displacement of people since the Second World War. As of last year, nearly 60 million people were displaced by war, conflict or persecution. Violent extremism is on the rise, with terrorist groups demonstrating new levels of brutality and barbarity. In the 21st century, women and girls are sold on slave markets by the criminals of ISIS and abused in unspeakable ways” [9]);

– створення негативного образу, що викликає страх і тривогу (“The Kremlin conducts confrontational policy, violates international law, destroys the global and regional security architecture, and seeks to divide Europe and weaken trans-Atlantic structures” [6]. “If a terrorist state that is engaged in open aggression against its neighbor is not stopped, then that aggression might spread further into Europe” [6]. “Russia continues to send its troops and military equipment to Donbas in direct violation of the Minsk agreements” [6]);

– підсилення негативного впливу за допомогою використання заперечень, дієслів із часткою «не» (“For the Kremlin, silence signifies consent. We cannot be complicit or create a climate of impunity that encourages dangerous behavior” [6]. “We cannot accept any “new normal” in our relationship with Russia. With the war continuing in eastern Ukraine, Crimea occupied, and the Kremlin directly helping the murderous Assad regime to stay in power in Syria, cooperation cannot be built on black mail and menace” [6];

– створення зв’язку між адресантом та адресатом на основі загального несприйняття реальної ситуації (“We all have the same perceptions of existing threats” [6]. “I trust Angela Merkel and believe that she will not

betray anyone, that she is prepared to resolve these issues. She has not betrayed anyone. Because if we betray Ukraine and the Ukrainian people, then we betray ourselves, since we will be next after Ukraine” [10]);

– використовується образ «героя», «авторитетної особи», яка здатна протистояти злу, тобто вживаються імена, прізвища політиків, бізнесменів, назви організацій, партій (“Lithuania is already helping to strengthen Ukraine’s administrative capacities in legislative, agricultural, infrastructural, and veterinary procedures, as well as in the other areas that need reform” [8]. “I am Happy Obama finally showed leadership on Iran and Syria. I hope this will allow him to show leadership on Ukraine” [7]);

– пропонуються конкретні способи вирішення існуючої проблеми (“What we should do now is take the necessary defense measures against those threats through NATO’s defense planning, updated defense scenarios, sufficient and credible deterrence, rapid reaction, and smooth decision-making process. We shouldn’t just fear war but do everything possible to make sure it doesn’t happen” [6]).

Висновки з проведеного дослідження. Запропонований алгоритм проведення аналізу лобістського дискурсу Д. Грібаускайте дає можливість констатувати, що він є ідеологічним; політики-лобісти мають найрізноманітніші цілі: інформування суспільства, маніпулювання громадською думкою, посередництво між громадянським суспільством і державою та ін. Вони виступають у ролі осіб, зацікавлених у реалізації суспільних інтересів, усвідомлюють необхідність особистої участі в ситуації задля спільного успіху та готові до офіційного діалогу на найвищому рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лавренов Д. Основні моделі політичного лобіювання та їх особливості / Д. Лавренов // Гілея : науковий вісник. – Випуск 94. – С. 358–362.
2. Методология исследования политического дискурса : актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов. – Вып. 1. – Сост. и общ. ред. И. Ухвановой-Шмыговой. – Минск : Белгосуниверситет, 1988. – 255 с.
3. Ревзина О. Дискурс и дискурсивные формации / О. Ревзина // Критика и семиотика. – Вып. 8. – Новосибирск, 2005. – С. 66–78.
4. Муллагалиев Р. Интерпретация лоббистского дискурса в текстах СМИ / Р. Муллагалиев // Вестник Челябинского государственного университета. – Вып. 81. – Челябинск, 2013. – С. 48–51.

5. Інститут світової політики назвав головних лобістів України 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://24tv.ua/institut_svitovoyi_politiki_nazvav_golovnih_lobistiv_ukrayini_2014_roku_n537276.
6. The President Who Dared to Call Putin's Russia What It Is : A Terrorist State [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thedailybeast.com/articles/2016/03/18/the-president-who-dared-to-call-putin-s-russia-what-it-is-a-terrorist-state.html>.
7. "Why Are We So Busy Trying Not to Offend Putin?" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2014/09/russia_and_ukraine_lithuanian_president_dalia_grybauskaite_says_vladimir.html.
8. Welcome Speech by President Dalia Grybauskaite at the Lithuania-Ukraine Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.lrp.lt/en/activities/speeches/welcome-speech-by-president-dalia-grybauskaite-at-the-lithuania-ukraine-economic-forum/24326>.
9. Speech by President of the Republic of Lithuania Dalia Grybauskaite at the United Nations General Assembly [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.lrp.lt/cww/chair-of-the-council/speeches-and-addresses/speech-by-president-dalia-grybauskaite-at-the-united-nations-general-assembly/21551>.
10. "If We Betray Ukraine, We Will Be Next" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://euromaidanpress.com/2015/02/08/if-we-betray-ukraine-we-will-be-next-lithuanias-president/#arvlbdata>.

УДК 821.161.2-3.09(Памук)

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ КОДИ ПРОЗИ ОРХАНА ПАМУКА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «БІЛА ФОРТЕЦЯ»)

Таштекін Білал, аспірант
кафедри української літератури і компаративістики
Інститут філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті досліджуються міжтекстові зв'язки роману Орхана Памука «Біла фортеця», який, окрім традицій національного театру тіней Карагюз, увібрав у себе художній досвід інонаціональних літератур. У тексті роману виразною є рецепція мотивів і образів ренесансної, барокової та романтичної літератур, пропущених крізь призму постмодерної поетики. Інтертекстуальні коди формують діалогічну парадигму роману, який має ознаки роману-міфу, та слугують відтворенню однієї з таких провідних тем творчості Орхана Памука, як взаємини Сходу й Заходу.

Ключові слова: Орхан Памук, інтертекст, діалогізм, літературна мистифікація, ремінісценція, епіграф, рецепція.

В статье исследуются межтекстовые связи романа Орхана Памука «Белая крепость», который, кроме традиций национального театра теней Карагёз, вообрал в себя художественный опыт инонациональных литератур. В тексте романа выражена рецепция мотивов и образов ренессансной, барочной и романтической литератур, пропущенных сквозь призму постмодерной поэтики. Интертекстуальные коды формируют диалогическую парадигму романа с выразительными признаками романа-мифа и служат воплощению одной из таких основных тем творчества Орхана Памука, как отношения Востока и Запада.

Ключевые слова: Орхан Памук, интертекст, диалогизм, литературная мистификация, реминисценция, эпитафия, рецепция.

Tashtekin B. INTERTEXTUAL PROSE CODES BY ORHAN PAMUK (CASE STUDY OF THE NOVEL "THE WHITE CASTLE")

The article investigates intertext connections of the novel *The White Castle* by Orhan Pamuk; it has absorbed the traditions of the Turkish shadow play *Karagöz* along with the artistic experience of literatures of another nations. In the text of the novel there is an expressive reception of the motifs and images of Renaissance, Baroque and Romantic literatures that are viewed through the prism of postmodern poetics. Intertextual codes form a dialogical paradigm of the novel with expressive features of the novel-myth, and serve as the embodiment of the relationship between East and West, one of the main themes of creativity by Orhan Pamuk.

Key words: Orhan Pamuk, intertext, dialogism, literary mystification, reminiscence, epigraph, reception.

Постановка проблеми. Комплекс таких завдань, як потреба культурної ідентифікації, вияв домінантних світоглядних, аксіологічних, ментальних ознак, що визначають особливості духовного буття нації у світовому контексті, є актуальними для письменників різних країн в умовах глобалізації. У пошуках етнонаціональної самоідентифікації вони художньо осмислюють як національну, так і світову культурно-духовну спадщину та історію. У сучасній турецькій літературі таку місію взяв на себе Орхан Памук, репрезентуючи при цьому національне письменство у світовому континуумі. Інтертекстуальність як домінантна стратегія прози Памука, у якій, за визначенням Нобелівського комітету, виразним є «гуманізм східної й західної культур», зумовлена основним художнім принципом його творчості – обговоренням універсальної проблематики в мікродіалозі культур. Формування та увиразнення цього

принципу бере початок із «Білої фортеці» (1985 р.), що відкриває трилогію історіоцентричних творів («Біла фортеця» (1985 р.), «Чорна книга» (1990 р.), «Мене звуть Червоний» (1998 р.)) і знаменує постмодерністський етап його творчості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення міжтекстових взаємин – один із традиційних аспектів наукового дискурсу творчості Памука. Про інтертекстуальність як стильову рису письменницького почерку турецького прозаїка дослідники (А. Рог, А. Сулейманова [8], К. Шилд [9] та ін.) писали не раз. Щодо ж до роману «Біла фортеця», то окремої праці, присвяченої аналізу твору крізь призму міжтекстовості, немає. Щоправда, К. Посохова вивчала постать оповідача «Білої фортеці» з погляду теорії діалогізму [6], Ю. Гаджиева, називаючи цей роман Памука пародією на європейські твори з орієнталістським ухилом, серед

інтертекстів «Білої фортеці» виокремлює «Дон Кіхота» Сервантеса й «традицію гри в дусі італійської комедії дель арте» [1], для М. Смирнової роман – це своєрідна варіація на тему марк-твенівського «Принца й жebraка» [7]. Вважаємо, що в романі, окрім названих, виразно прочитується лектура більш широкого діапазону, яку необхідно дослідити.

Постановка завдання. Мета статті – визначити інтертекстуальні коди, які формують діалогічну парадигму «Білої фортеці», та їхню роль у розкритті проблематики твору.

Виклад основного матеріалу. Зв'язок роману з провідною проблематикою творчості Памука – дослідження мікродіалогу Сходу й Заходу – простежується вже в передмові «Білої фортеці», де автор зазначає, що адресатом його книги є «молодь, яку переважно цікавлять проблеми політики, насилля, демократії, взаємин Сходу – Заходу...» [5, с. 7]. Синтез історичного й художнього первнів у романі зумовлений, вважаємо, і тяжінням твору до такого жанру, як інтелектуальний бестселер, інтертекстуальна канва якого підпорядкована розкриттю основної сюжетної колізії – історії двійників Венеціанця й Ходжі, раба-європейця і його панатурка, які після довгих років спільного існування помінялися місцями.

Історичний інтертекст роману творять реальні й псевдоісторичні факти: згадки про правління візира Кьопрюлю, розповідь про чуму, про похід турецького війська на Німеччину та блокаду фортеці на острові Крит. Але в правдивості факту нищівної пожежі в Стамбулі дослідник рукопису «Пасинок ткача ковдр», що нібито і є джерелом історії про Ходжу й Венеціанця, сумнівається. Певної умовності набуває й сам образ Стамбула, бо у своїх записах Венеціанець виокремлює ті «фрагменти» міста, які складають його «європейське» обличчя. Так відбувається характерна для постмодернізму підміна елементів реальності їхніми вигаданими образами, так званими симулякрами. Наприклад, з усіх красот Венеціанцю близький колишній християнський храм, перебудований турками на мечеть Ая-Софії («<...> там відкривався незабутній вид на Стамбул, в ясні дні навіть можна було бачити бані Ая-Софії. Я часто зупинявся тут і годинами милувався Стамбулом, поринувши у мрії» [5, с. 104]). Згадує про мечеть Єні-Валіде-далі, збудовану за наказом дружини Селіма II та матері Мехмеда III, венеціанки за походженням, Сафіє-султан. Можливо, така вибірковість автора рукопису

в сприйнятті Стамбула пояснюється його рабським становищем у турецькому суспільстві: «Стамбул – надзвичайне місто, але щоб жити тут, треба бути паном, а не рабом» [5, с. 14].

Що ж до літературного інтертексту, то центральними є мотиви, пов'язані з двійництвом, маскарадом, образом-маскою, а інші є їхніми розгалуженнями, які в комплексі покликані розкрити проблематику самоідентифікації, цінності власного «я» тощо. Це виявляється вже на паратекстуальному рівні чи, за Ж. Женеттом, у навололотековому середовищі, де окрім наведеної цитати з передмови, функцію орієнтації читача на сприйняття твору відіграє й епіграф. У романі «Біла фортеця» – це відсилання до М. Пруста: «Що іще, крім розпалювання любові, може означати цікавість, пробуджена незнайомцем, котрий несподівано втручається в наше життя, і ми усвідомлюємо, що без нього наше існування не має жодного сенсу?» [5, с. 3]. Автор у такий спосіб випереджує позитивну чи, можливо, іронічну в дусі постмодернізму оцінку історії взаємин людини Заходу з людиною Сходу.

Домінантний мотив двійництва, який формує інтертекстуальну тканину роману, укорінений в архетип близнюків. Поняття «архетип» сприймаємо в еліадівському сенсі як синонім до зразків для наслідування або парадигм [2, с. 30]. У «Білій фортеці» двійники Ходжа й Венеціанець ніби розділені близнюки, які волею долі зустрілися, щоб, вивчивши світ один одного, помінятися місцями. Міфологема близнюків утілює основоположний принцип сприйняття світу відповідно до переконань структуралістів, які в основі будь-якого явища стверджували структуру, що ґрунтується на бінарних опозиціях. Автор наголошує на відмінностях між Ходжею й Венеціанцем. Це насамперед віра, але характерно, що за 25 років Венеціанець так і не відмовився від християнства. Більшою є відмінність у побуті, наприклад, дивиною для Ходжі став стіл. Цей образ-деталь видається символічним через свою багатозначність: він уособлює інстинкти (адже за ним їдять), інтелект (Ходжа й Венеціанець складають нові проекти), дозвілля (двійники грають за столом у різні ігри) тощо. Саме за столом обидва герої пишуть сценарії власного життя. Але набагато більше між Ходжею й Венеціанцем спільного: страхи, хвороби, комплекси, спогади, прагнення вивчати світ, робити кар'єру, та особливо – бажання пізнати себе. Кожен із героїв, відкинувши власне «я»,

отримує можливість знайти свободу й збудувати себе заново.

Усе, що відбувається з автором рукопису, – це не тільки його особисті випробовування, символічне сходження на шляху самопізнання, але й факти його власної історії, а також загальнолюдської, виявленої через міжтекстові зв'язки з численними джерелами художньої світової спадщини. Памук послуговується принципом монтажу, вдається до гри з алюзіями, цитатами, широко використовує мову культури. Так, спілкуючись з іншими полоненими іспанцями, Венеціанець дізнався історію діда одного з них, що, по суті, є історією М. де Сервантеса, його каліцтва, полону й найвідомішого твору: *«одному з його дідів довелося пережити подібні випробування, та коли він врятувався, то однією рукою написав пригодницький роман»* [5, с. 18]. Полонений також мріє, як тільки звільниться, почати писати, і це додавало йому снаги жити. Венеціанець доходить цікавого висновку про сутність письменницької праці як сенсу життя: *«Я згадував цього бранця, який, щоб жити, почав писати романи, тоді як іспанець хотів жити, щоб писати»* [5, с. 18]. Пізніше й сам Венеціанець візьметься за рукопис, щоб викласти все своє життя й віднайти той момент, коли воно перетворилося на «чуже», а життя Ходжі стало «своїм».

Випробуванням для Венеціанця стала й чума. Цей мотив вирішується в традиціях ренесансної літератури (чума як тло, на якому розгортається сюжет), і в традиціях екзистенційної літератури (чума як прояв будь-якого зла). Коли Венеціанець за наказом Ходжі обходить зачумлене місто, щоб виконати волю падишаха й дізнатися, коли припиниться епідемія, він досліджує не тільки хворобу, а й життя – звичаї й традиції (як і герої-оповідачі в «Декамероні» Дж. Боккаччо): *«Я звертав увагу на дрібниці, мене цікавило буденне життя людей, які зі своїми близькими жили в великому домі, їх гаразди чи безвихідь, яка переростає в байдужість»* [5, с. 110]; *«Мене поінняла жага пізнати життя, випробувати його»* [5, с. 110]. Так відчуття життя загострюється, коли навколо смерть, а опозиція «життя – смерть» переростає в синтез. Мотив чуми перетікає в мотив катарсису: Венеціанець із відстані часу переосмислює свої взаємини з Ходжею: *«З хворобою, як відомо, були пов'язані дні нашого братерства»* [5, с. 121]. Отже, ставлення Венеціанця до чуми змінюється впродовж твору: спочатку страх і втеча від неї на острів, потім вивчення й дослідження

(пізнання) чуми, а пізніше він згадує про неї як про особливий час свого життя, коли почалося «братерство» з Ходжею (*«Це нагадує нам ті прекрасні дні, коли ми, як краплина води схожі один на одного<...>»* [5, с. 120]).

Згаданий епізод зі втечею Венеціанця на острів відсилає читачів до традиції робінзонади. Оскільки герой добровільно опиняється на острові й не позбавлений людського оточення, вважаємо, що ближчою є не традиція Д. Дефо, а Дж. Свіфта. Окрім того, свіфтівська традиція виявляється й у зображенні в «Білій фортеці» безглуздої діяльності оточення падишаха, яке нагадує «діяльність» науковців острова Лапути з третьої подорожі Гуллівера, що й собі були авторською ремінісценцією сатири на школу софістів в Аристофанівських «Хмарах». Венеціанець іронічно змальовує зусилля падишахових «учених» створити ілюзію важливих досліджень: *«На тих збіговиськах обговорювали питання, чи мають тварини душу, а якщо так, то які; які звірі потраплять у пекло, а які в рай; як відрізнути мідю-самицю від міді-самця; чи кожного ранку сходить нове сонце, чи те ж саме тощо»* [5, с. 131]. Герої-двійники, особливо Ходжа, одержимі новими знаннями й неймовірними проектами. Як і Панократ із роману Ф. Рабле «Гаргантюа й Пантагрюель», що виховував і навчав Гаргантюа, формуючи мудрого правителя, він проводить багато часу в розмовах із падишахом на різноманітні теми, пізніше разом із Венеціанцем вони пишуть для нього книги.

Чи не найбільш розгалужений і багатоваріантний у романі мотив маскараду (як означений М. Смирною «слід» «Принца й жебрака» Марка Твена у творі) і перевтілення, що зумовлено проблемою самоідентифікації як провідної в «Білій фортеці». Ходжа мріє помінятися місцем із Венеціанцем, і це схоже на намагання знайти себе в чужій ідентичності. Можливо, автор іронізує щодо стереотипу, що «краще там, де нас немає»: *«Ходжа сказав, що заволодів моєю душею, точнісінько, як і рухами, які хвилину тому легко імітував перед дзеркалом, і зараз знає все, про що я відаю, і ладен думати про те, про що думаю я!»* [5, с. 99]. Лише живучи (краще сказати – граючи в чуже життя) як інший, Ходжа стає собою: *«Я став, як ти, – мовив Ходжа, – тепер мені зрозумілий твій страх. Я став тобою»* [5, с. 100]. Венеціанець теж починає втягуватись у цю гру, особливо після того, як Ходжа запропонував разом писати літопис свого життя: *«Він давно зрозумів, що вся ця*

писанина – *пусте, був час, коли він ішов на цю гру, щоб згаяти час, цікаво було й випробувати мене*» [5, с. 123]. Поступово Венеціанець змінює свою думку про бажання Ходжі помінятися місцями. Страх і здивування змінюються на страждання, коли Ходжа відчувається від нього: *«Хотілося бути схожим на нього, бути ним»* [5, с. 130]. Йому здавалося, що *«це не Ходжа, а моя молодість, яка потрапила в тенета страждань. Було враження, ніби людина, якою був я, пішла геть, а інший я, що причаївся десь у кутку, пробуджуючи в уяві спогади та переживаючи тугу втрати, намагався відродитися знову, щоб жити»* [5, с. 130]. Набирає інтенції мотив умовності межі між реальністю й фантазією. Венеціанець *«навіть почав сумніватися, чи й справді я переживав це в роки юності, чи, може, все це надумане...»* [5, с. 147]. У гру *«Чому я – це я?»* (таку назву має книга, над якою працює Ходжа) втягується і їхнє оточення: *«Падишах казав, що Ходжа, який залишився вдома, – насправді є мною. Треба сказати, я вже почав звикати до таких ігор розуму, хоча раніше вони неймовірно заплутували мою свідомість»* [5, с. 145].

Наскрізно у творі є онірична парадигма: сон наяву, єдність грийі сну (*«А я як людина, що не може прокинутись – урятуватися від жахливих сновидінь, продовжував заспокоювати себе: він просто грає; адже сам він неодноразово вживав слово – «гра»* [5, с. 102]), життя як сон (*«Життя вже не належало мені, воно перекочувало до іншого, мені ж залишалося лише осторонь спостерігати, ніби сон бачити, за ним»* [5, с. 98]), віщий сон. На відміну від *«Життя – це сон»* П. Кальдерона, мотив сну не має трагічного звучання, але, як і в драмі іспанського драматурга доби бароко, актуальною є тема пошуку власного «Я». Можливо, крізь призму цього інтертексту можна тлумачити й назву роману: я – це не лише місце, де відбувся остаточний обмін між Ходжею й Венеціанцем, а фортеця як символ ув'язнення віднайденого «Я».

Характерно, що коли в снах Венеціанця Ходжа з'являється поряд із його власною матір'ю (*«вони шптели мене, де я так забарився і чому не повертаюсь»* [5, с. 106]), це означає, що той уже ввійшов до сфери інтимного й сакрального, втіленого в образі матері та найзаповітнішої мрії Венеціанця про повернення додому. В обов'язки Ходжі входило й тлумачення снів падишаха, що він нерідко використовував для впливу на його рішення й для задоволення свого марнослав-

ства. Отже, сні в романі – особлива сфера, заволодівши якою, отримуєш контроль над людиною.

Своєрідною кульмінацією розвитку оніричної парадигми є поєднання сну з мотивом маскараду. У такий спосіб автор підсилює враження від містифікації і як від сюжетного ходу, і як від жанрової характеристики твору. За спостереженням Є. Ланна, *«містифікаторові знайоме відчуття, коли автор, перевдягаючись у чужий костюм, чужу психологію, постає перед глядачем; інстинкт гри, тяга до маскараду – усім цим відзначаються ритуальні танці ще з давніх-давен. Основний стимул для містифікатора – це не бажання пожартувати, потішитися, а емоція значно глибша. Мета – змусити читача повірити. У царині містифікації ми бачимо театралізацію літератури»* [3, с. 87]. Ходжа намагається містифікувати дійсність, містифікація стає навіть частиною сновидінь Венеціанця. Після 25 років життя в Стамбулі йому починає часто снитися один і той самий сон (*«Мені снилося, ніби ми в Венеції на маскарадї, що дуже нагадує стамбульські дійства; я впізнаю матір та наречену, коли вони знімають маски простолюдинок, я зриваю й свою, щоб вони впізнали мене, та вони не можуть збагнути, що я – це я, й показують на когось позаду мене, коли я повертаюсь, то бачу, що вони показують на Ходжу, вони прийняли Ходжу за мене! Щодо духу я наздоганяю свого двійника, та коли він опускає маску, о Боже, я бачу себе. Прокидаюся із нестерпним відчуттям провини»* [5, с. 151]). Цей сон виявляє, що «перевтілення» відбулося навіть до обміну місцями. Утрата власного «я» акцентується й через такі традиційні образи, як дзеркало, у яке вдивляється Ходжа й змушує робити це Венеціанця. Роль образу дзеркала співзвучна визначенню Ж. Лакана: стадії дзеркала як творення функції «Я» [4], а також образу портрета, який замовляє Венеціанець, і на ньому, як на портреті Доріана Грея, відображаються зміни його зовнішності [5, с. 151]. Тож герой активно включається в сотворення містифікації. А в кінцевому рахунку в романі «Біла фортеця» твориться іронічна метафора умовної межі між Заходом і Сходом та позачасових і позапросторових пошуків людиною власної ідентичності. Виразність і глибину цієї метафори уможливило широка мережа міжтекстових зв'язків, переосмислених Памуком у світлі постмодернізму.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз тексту роману «Біла фортеця» умож-

ливлює висновок про інтертекстуальність як визначальну рису прози Орхана Памука. Проблематика роману (взаємини Захід – Схід та пошуки самоідентичності) і його постмодерністська стилістика зумовили активне реципіювання автором образів і мотивів світової літератури. Вибір джерел художніх традицій продиктований мотивом двійництва як доміантним у творі, а також мотивом перетворення (маскараду). Найчастіше Памук послуговується ремінісценціями й алюзіями, а паратекстуальний рівень твору представлений епіграфом. Таким чином, розгалужена система міжтекстових зв'язків роману «Біла фортеця» спрямована на відтворення авторської метафори (міфу) про умовність розмежування Заходу й Сходу та про незмінне прагнення знайти відповідь на питання «Чому я – це я?».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаджиєва Г. Постмодернізм у сучасній турецькій літературі (на прикладі романів Орхана Памука) / Г. Гаджиєва // Література в контексті культури. – 2014. – Вип. 24(2). – С. 24–29.
2. Элиаде М. Космос и история. Избранные труды / М. Элиаде. – М. : Прогресс, 1987. – 312 с.
3. Лакан Ж. Стадия зеркала как образующая функцию «Я», какой она раскрылась нам в психоаналитическом опыте / Ж. Лакан // Лакан Ж. Семинары. – Т.1. – М. : Логос, 1998. – 432 с.
4. Ланн Е. Литературная мистификация / Е. Ланн. – М. : Либроком, 2009. – 234 с.
5. Памук О. Біла фортеця / О. Памук. – Харків : Фоліо, 2011. – 191 с.
6. Посохова Е. Интертекстуальность романов Орхана Памука / Е. Посохова // Літературознавчий збірник. – Вип. 33–34. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – С. 180–188.
7. Смирнова М. От «Белой крепости» до «Музея невинности»: Орхан Памук и его главные книги / М. Смирнова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://daily.afisha.ru/brain/454-ot-beloj-kreposti-do-muzeya-nevinnosti-orhan-pamuk-i-ego-glavnye-knigi/>.
8. Сулейманова А. Постмодернизм в современном турецком романе / А. Сулейманова // Дис. ... на соиск. науч. ст. канд. филол. наук: 10.01.03. – СПб., 2007. – 216 с.
9. Schild K. A Dialogue with Dostoevsky: Orhan Pamuk's the Black book / K. Schild // Newsletter of the Institute of Slavic, East European, and Eurasian studies. – University of California, Berkley. – 2005. – № 22. – P. 348–361.

УДК 811.112.2'38:82-14(045)

ПОЕТИЧНІ ПРИЙОМИ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТІВ НІМЕЦЬКИХ ПОЕТІВ-ЕКСПРЕСІОНІСТІВ

**Ходаковська Н.Г., к. філол. н., доцент,
докторант кафедри германської й фіно-угорської філології
Київський національний лінгвістичний університет**

У статті досліджуються засоби виразності віршованих текстів окремих німецьких поетів-експресіоністів; виокремлюються найбільш поширені поетичні прийоми їхніх поезій і обґрунтовуються причини їх використання.

Ключові слова: експресіонізм, поети-експресіоністи, віршований текст, поетичні прийоми.

В статье исследуются средства выразительности стихотворных текстов отдельных немецких поэтов-экспрессионистов; выделяются наиболее распространенные поэтические приемы их поэзий и обосновываются причины их использования.

Ключевые слова: экспрессионизм, поэты-экспрессионисты, стихотворный текст, поэтические приемы.

Khodakovska N.G. POETIC TECHNIQUES OF GERMAN EXPRESSIONIST POETS IN POETIC TEXT

The article deals with the means of expression in poetic texts of some German expressionist poets; the most common techniques of poetry are distinguished and the reasons for their use are substantiated.

Key words: expressionism, expressionist poets, poetic text, poetic techniques.

Постановка проблеми. Німецький експресіонізм як напрям, який не тільки відобразив художньо-естетичні пошуки свого часу, опрацював пам'ятки поезії XIX–XX ст., але й брав участь у створенні нових поетичних прийомів, постійно приваблює увагу мовознавців. У зв'язку з цим стає провідним питання встановлення засобів вираження віршованих текстів поетів цього напрямку й виділення їх характерних ознак. Поезія експресіонізму в усій її стильовій, жанровій і тематичній різноманітності дуже незвичайна: вона апелює до свідомості й підсвідомості кожного окремого індивідуума й озвучує найтонші коливання його настрою, таємні помисли, у тому числі й страхи або депресивні стани, заглядає в найпотаємніші куточки його душі, грає його пристрастю й уявою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен літератури XIX – XX ст. – поезія німецького експресіонізму – отримує своє теоретичне осмислення в роботах багатьох філологів, але частина питань досліджена фрагментарно. До них відносяться: історія виникнення й основні особливості літератури німецького експресіонізму, творчість експресіоністів у віршованих і прозаїчних жанрах [1], часові рамки експресіонізму як літературного напрямку XIX – XX ст. [2], поняття «експресіонізм», особливості його мовної форми й тематика творів поетів-експресіоністів [3], системний розгляд образності експресіонізму, її джерел [4; 5; 6], проблема змісту й форми

в поезії німецьких експресіоністів [7]. Незважаючи на існуючі теоретичні й практичні дослідження із зазначеної теми, залишається недостатньо вирішеним питання використання образотворчих засобів, які сприяли б найбільш яскравій передачі образів або характерів осіб і їхніх дій, предметів, явищ і подій. Тому вивчення поетичних прийомів віршованих текстів є темою нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета нашої розвідки полягає в визначенні найбільш поширених засобів вираження віршованих текстів німецьких поетів-експресіоністів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ранній експресіонізм у Німеччині – період найвищого розквіту поезії, що відбувався під знаком сучасної технічної цивілізації й нового ставлення до дійсності й мистецтва. У поезії найбільш адекватно й повно втілювався крайній суб'єктивізм та віталізм молоді літератури, аналогічний індивідуалізму класично-романтичного періоду. Якраз у поезії почалося семантичне оновлення мови, результатом якого стала своєрідна експресіоністична поетика.

Ключові поняття епохи – війна й урбанізація, питання віри й невіри – стають основними темами поезії експресіоністів; центральним мотивом – мотив смерті. Цей мотив, залежно від теми, присутній практично в кожному вірші експресіоністичної лірики. Іншим мотивом, що визначив лірику експресіонізму, стає мотив кінця світу, про свідчить сама назва першого збірника експре-

сіоністичної лірики “Menschheitsdämmerung” («Людські сутінки»).

К. Едшмід неодноразово повторював, що експресіонізм виходить за межі літератури та мистецтва і є питанням моралі: «Експресіоністична поезія – етична сама по собі, оскільки в ній людина поставлена перед вічністю. Спосіб експресіоністичного вираження не є долею мистецтва, це – дослідження духу, велика хвиля духовного руху. Експресіонізм – це не програма стилю. Це питання душі. Він наднаціональний» [8, с. 64–65]. Двоїстість цього явища, його розуміння як світогляду, духовного руху і як феномена мистецтва завжди ускладнювали трактовку експресіонізму в естетичних і стильових категоріях. Не випадково йдеться частіше про стиль або поетику окремих поетів, оскільки їх талант не вміщується в рамки ніякого напрямку, руху, стилю, школи.

Увага нашого дослідження зосереджена на характеристиці поетичних прийомів віршованих текстів Альфреда Ліхтенштейна, Якоба ван Годдіса, Георга Гейма, Георга Тракля, Готфріда Бенна, Августа Штрамма, Бертольда Брехта, які суттєво вплинули не тільки на розвиток цього літературного напрямку, але й німецької поезії в цілому.

Поетичні прийоми – це справжній арсенал поета. Використання кожного з них дозволяє зробити віршований текст виразним, передати прихований зміст або емоції, зробити звучання вірша більш привабливим. Найбільш розповсюдженими поетичними прийомами є використання *епітетів*. З цією метою використовують також і *порівняння*. Доволі розповсюдженими поетичними прийомами є *метафора*, *метонімія*, *анафора*, *асонанс*, *гіпербола*, *вигук*, *інверсія* та ін. Грамотне використання поетичних прийомів є однією з основ поезії: багато в чому якраз виражальність віршованого тексту робить його поетичним.

Початок експресіоністичної лірики в Німеччині датується написанням віршованого тексту А. Ліхтенштейна «Сутінки» (Die Dämmerung) та надрукованого в цьому ж році вірша «Кінець світу» (Weltende) Я. ван Годдіса.

У дванадцяти рядках вірша А. Ліхтенштейна «Сутінки» образно представлено вплив сутінок на ставок, на дерево, на поле, двох калік, одного поета, одного коня, однієї дами, одного пана, одного підлітка, однієї дівчини, одного клоуна, одного дитячого візка й декількох собак. Автор вірша не

намагався представити реальний ландшафт. Поезія здатна створювати «ідеальні образи». Стосовно «Сутінок» це означає: «Ein dicker Junge spielt mit einem Teich» (товстий хлопчик використовує ставок як іграшку), «Auf lange Krücken schief herabgebückt / Und schwatzend kriechen auf dem Feld zwei Lahme» (двоє калік на милицях повзуть через поле), «Ein blonder Dichter wird vielleicht verrückt» (божевільний поет), «Ein Pferdchen stolpert über eine Dame» (дама на міській вулиці, яку в напівтемряві збиває візок із конем), «An einem Fenster klebt ein fetter Mann» (за вікном стоїть чоловік), «Ein grauer Clown zieht sich die Stiefel an» (цирковий клоун у сірому флігелі одягає чоботи) [9, с. 274]. Цей перелік свідчить про створення поетичного «ідеального образу». Поет охопив видимість речей щиро, без зайвої рефлексії, послуговуючись такими поетичними прийомами: *епітетаму* «Der Himmel sieht verbummelt aus und *bleich*; ein *blonder* Dichter»; *персоніфікацією* «Der Wind hat sich in einem Baum gefangen, / Ein Kinderwagen schreit und Hunde fluchen»; *граматичним паралелізмом* «spielt, sieht, stolpert, klebt, zieht schreit»; *анафоричним повтором* «*Ein* dicker Junge .../ *Ein* blonder Dichter .../ *Ein* Pferdchen .../ *Ein* Jüngling .../ *Ein* grauer Clown .../ *Ein* Kinderwagen» [9, с. 274]. Розірвання часу й простору спостерігається в першому рядку «Ein dicker Junge spielt mit einem Teich», тут очікується прийменник місця «spielt *an* einem Teich» або «spielt *in* einem Teich» замість модального прийменника «mit einem Teich».

Визначним віршованим текстом німецького експресіонізму є вірш Я. ван Годдіса «Кінець світу» (Weltende). Як відзначав А. Гугнін, у цьому вірші сконцентрована загальна проблематика експресіонізму. Тут чітко прочитується ворожість буржуазного світу, неприхована насмішка над ним. «Світоуявлення», про яке йдеться в вірші, подається двояко: з точки зору бюргера, якого неочікувано позбавили звичного життя і який намагається сховатися від незрозумілої йому небезпеки за звичними штампами, і з точки зору безіменного спостерігача подій (поета), який, іронізуючи над розтривоженими людьми, намагається розкрити суть духовного дійства: космічні сили з неминучістю змітають людську (буржуазну) цивілізацію, яка потонула в бездушності й бездіяльності [10, с. 608]. Кінець світу для Я. ван Годдіса – явище динамічне, що передбачає велику кількість дієслів руху, активної дії: fliegen, abstürzen, entzweigen, steigen, hupfen, zerdrücken, fallen. Вірш створює

ефект повсюдного початку кінця світу. Звичайно, твір розгортається в часі, тому він не може показати одночасність подій, що відбуваються в різних точках. Це досягається за допомогою послідовної назви різних ландшафтів і використання форм множини: «an den Küsten, die wilden Meere, dicke Dämme, die meisten Menschen, die Eisenbahnen, von den Brücken» [9, с. 274]. Вислів «In allen Lüften» і слово «die Flut» надають катастрофі всесвітнього масштабу. Цей прийом структурування матеріалу, який експресіоністи визначали як симультанність (одночасність), буде пізніше плідно розроблятися літературою.

Одним з обдарованих поетів-експресіоністів був Г. Гейм, його поезії стали «голосом» цього напрямку. Представляючи тему життя сучасної людини в великому місті, Г. Гейм створює свою власну мову опису, побудовану на складних метафорах, яскравих алегоріях і дошкульних символах. Так, у вірші «Бог міста» (*Der Gott der Stadt*) текст побудований на поширеній **метафорі** «*Er schaut voll Wut, / wo fern in Einsamkeit / Die letzten Häuser in das Land verirren*» (він (демон) незадоволений, з обуренням дивиться на селянські будівлі, які ще не стали частиною його міської імперії) [9, с. 270]. Поет згадує ім'я небезпечного бога Баала «*Vom Abend glänzt der rote Bauch dem Baal*» [9, с. 270]. Баал – це семітський бог родючості, води, війни, неба, сонця, який символізує жорстокість сучасного світу, індустріального бездушного міста. Для зображення безглузлого виру міського життя поет звертається до **лексичного повтору** прикметника *schwarz* «*Die Winde lagern schwarz um seine Stirn, / Wogt auf zu ihm aus schwarzer Türme Meer*!» [9, с. 270]. Одним з основних поетичних прийомів є також **гіпербола**, що надає образу міста-монстра особливої динамічності: «*Der Kirchenglocken ungeheure Zahl*» (незліченні дзвони), «*schwarzer Türme Meer*» (темне море башт), «*Musik der Millionen*» (музика мільйонів). У кожного поета-експресіоніста є своя власна палітра кольорів. Для Г. Гейма характерне використання червоного та чорного кольорів: «*Vom Abend glänzt der rote Bauch dem Baal, / aus schwarzer Türme Meer*». Позначення кольору належить до явища, яке знаходиться поза межами чуттєвого сприйняття: «*schwarzer Wind*». Метафора стає абсолютною. Нестерпна темрява присутня в вірші: «*Der dunkle Abend wird in Nacht betäubt. / Er streckt ins Dunkel seine Fleischerfaust*». Чорний колір є основним у поезії Г. Гейма, він підсилює відчуття неосяж-

ного жаху, передчуття небезпеки. Червоний колір символізує диявола, оскільки місто – пекло, морок, наповнений пекельними вогнями полум'я. Формально вірш написаний у достатньо традиційній формі, складається з п'яти чотиривіршів, у ньому зберігається перехресна рима. Ритмічна структура тексту спирається на чоловічі каденції й надає йому розміреного ритму, що підсилює всі акустичні ефекти: церковний дзвін, танок кори бантів: «*Wie Korybanten-Tanz dröhnt die Musik / Der Millionen durch die Straßen laut*». Завдяки цьому виникає типове для експресіоністів протиріччя між суворою формою й емоційним змістом віршованого тексту.

Словами «відречення», «самозаглиблення», «відстороненість» дослідники позначають поетичну творчість австрійця Г. Тракля, якій притаманне поєднання класичних традицій із пошуком нових виражальних засобів на шляху від імпресіонізму до експресіонізму. Віршована спадщина Г. Тракля значно вплинула на розвиток німецькомовної поезії. Поет не прагнув до відображення навколишньої дійсності. «Поетична реальність» Г. Тракля насичена метафорами, які прогнозували всеохоплюючу катастрофу людства в майбутній війні: «*Menschheit vor Feuerschlünden aufgestellt* (людство постало перед пекучою безоднею) / *Gewölk, das Licht durchbricht, das Abendmahl* (хмара, прорвалося світло, причастя) / *Es wohnt in Brot und Wein ein sanftes Schweigen* (у хлібі й вині живе ніжне мовчання) / *und jene sind versammelt zwölf an Zahl*» (і всі зібрані, їх дванадцять) [9, с. 267]. Ліричний світ Г. Тракля як поета-експресіоніста обмежений, визначений насамперед внутрішнім станом поета, його трагічним світосприйняттям. Основними мотивами його творчості є мотиви згасання життя, відчуження й меланхолії, парадоксальна тотожність світу й темряви, духовності й блюзнірства. Це підтверджують поетичні прийоми його віршів: **енімени** («*dunkler Krieger Stirnen, Nacht in traurigen Gehirnen; ein schwarzer Regen, ein brauner Baum, ferne finstere Dörfer; schwarzer Kahn, dunkle Stirne*» [9, с. 267–269]); **анафора** як особливий поетичний прийом, що надає віршованому тексту особливої ритміки й емоціональності («*Es ist ein Stoppelfeld, / Es ist ein brauner Baum, / Es ist ein Zischelwind*» [9, с. 267]).

Важливу роль у творчості німецьких поетів-експресіоністів відіграє схильність до естетики потворного, бо цю потворність перейняв світ, що накочується звідусіль на

вразливу поетичну душу. Особливо помітним є звернення до естетики потворного у творчості Г. Бенна [11, с. 4]. Німецький поет Г. Бенн розцінює експресіонізм як історичний поворот у подальшому розвитку світового мистецтва: «Все, що останнім часом було цікавого в мистецтві, все походить від експресіонізму» [12, с. 251]. Перші віршовані тексти Г. Бенна сповнені макабричними (похмурими, жахливими) сценами, написаними з академічним спокоєм. Дивно, що так починав один із відомих поетів ХХ століття, автор дивовижних віршів про філософію й кохання. Пізніше Г. Бенн змінив стиль і тематику своїх творів. Дві теми переважали над іншими: жінка і «Я». Від експресіонізму залишилося лише вільне користування метром і римою, але поетика змінилася повністю. З двадцятих років поет широко послуговувався метонімією, метафорою, синекдохою, які виражали все, що завгодно, окрім емоціонального ставлення автора: вірші захоплювали одразу, але незрозуміло чим. Багаторазове читання створювало кожен раз інше враження. На початку вірша «D-Zug» (Експрес) поет використовує короткі, неповні речення, які містять **порівняння**: «*Braun wie Kognak. Braun wie Laub. Rotbraun. Malaiengelb*» [9, с. 278]. При цьому він підбирає різноманітні конотації: коньяк вказує на колір, листя – на природу й пору року. Малярійно-жовтий колір надає відтінку коричневого екзотичної риси. Висловлювання «*Bis in den Mund gebräunt*» можна розуміти як **гіперболу**. У вірші переважає коричневий колір, якому надається особливе значення. Кольорова метафорика в експресіонізмі була дуже важливою, і колір набував самобутньої виразності. Поети використовували її в переносному значенні для вираження своїх почуттів. Іменник *Fleisch* персоніфікується й означає *Urlauber* (відпускник). Уживання минулого часу свідчить про те, що відпустка й літо закінчуються. Це підтверджується за допомогою **окличних речень**: «*wie weit der Sommer ist! / Vorletzter Tag des neunten Monats schon!*» [9, с. 278]. Прагнення до смерті поет зображає за допомогою лексичного **новотопу**: «*vorletzter Tag, letzte Mandel, der letzte Geruch*». Вірш не позбавлений **метафору**: «*An jedem Abhang lehnt ein Glück*» (до кожного схилу пригорнулося щастя), «*Stoppel und letzte Mandel lechzt in uns*» (стерня й останній мигдаль розімлівають в нас); **мемонімії**: «*Männerbraun stürzt sich auf Frauenbraun*» (чоловіче коричневе кидається на жіноче коричневе), «*Frauenhellbraun taumelt an*

Männerdunkelbraun» (жіноче світло-коричневе хитається до чоловічого темно-коричневого) [9, с. 279]. Важливо зауважити, що Г. Бенн сміливо експериментує й із поетичною формою. Більшість його ранніх поезій позбавлені «пут» рими, розміру, поділу на строфи. Новаторство Г. Бенна загалом є одним із найпомітніших серед німецьких поетів-експресіоністів.

Погляд на світ А. Штрамма можна описати цитатою: «*Das Leben ist nur ein kleiner Abglanz der wahrnehmbaren Wirklichkeit*» (життя – це тільки малий відблиск видимої реальності). Його поезія – антипод експресіоністичного пафосу; він описує звірячу кровожерливість, «замкнене, убоге, озвіріле людство». Віршам А. Штрамма властивий розірваний синтаксис, скорочений віршований метр, телеграфічне скорочення, що заперечує традиційно-поетичний організаційний принцип; поет використовує ланцюжки слів, що робить мову тільки лексичним засобом для вираження візуальної експресії. А. Штрамм вважається «зачинателем» сучасної німецької поезії, а його поезія є вихідною точкою для дадаїзму, футуризму, а також для поетики Пауля Целана й Арно Шмідта. Усі поетичні прийоми вірша А. Штрамма «Зрада» (*Untreu*) – **незвичайні словосполучення** «*Hastet polternd Worte drauf*», «*Buhlt dein Kleidsaum*», **оксюморон** «*Dein Lächeln weint in meiner Brust*», **авторські неологізми** «*Die glutverbissnen Lippen eisen*», «*Im Atem wittert Laubwelk!*», «*Dein Blick versargt*», **антумеза** «*glut – eisen*» [9, с. 276], ритмічний малюнок, звукопис, фрагментарність образів, коливання між прямим і переносним значеннями – підпорядковані головному завданню: найяскравіше передати переживання поета. У вірші «Патруль» (*Patrouille*) ідеться про війну. Вірш складається з однієї строфи, шести віршованих рядків без рими. Назва вірша є беззаперечною вказівкою на війну. Згідно з розділовими знаками вірш складається лише з одного речення; крапка стоїть у кінці вірша, кома відсутня. Вірш імовірно відображає відчуття солдата при патрулюванні. Ідеться про небезпечну ситуацію, оскільки вищезгадана особа не знає, чи зустрине вона ворога чи, можливо, буде розстріляна із засідки. Цей загрозливий, жахливий настрій, сповнений недовіри, і продемонстрував А. Штрамм. Найпомітнішими поетичними прийомами є **неологізми** «*die Steine feinden*» (вороже каміння), «*Berge Sträucher blättern raschlig*» (гори кущів шелестять); **персоніфікація** «*Fenster grinst*

Verrat» (глузливо посміхається вікно), «*Äste würgen*» (гілки душать); **асонанс** «*die Steine feinden*»; **сунестезія** «*Gellen / Tod*» (пронизлива смерть) [9, с. 276]. Узагалі слово *Tod* є ключовим словом у цьому вірші, оскільки загроза, що наближається, перетворюється на панічний страх перед смертю.

Видатним представником німецького експресіонізму є також Б. Брехт. Його лірика дуже різноманітна, поет може зберегти реальну картину німецького побуту в її історичній і психологічній конкретності, але він може створити й вірш-роздум, де поетичний ефект досягається не описом, а точністю й глибиною філософської думки, поєднаною з вишуканим, зовсім не надуманим іносказанням. Поетичні спроби молодого Б. Брехта вписувалися в річище авангардистського мистецтва. Пафос, техніка гротескного загострення потворних явищ життя, різка контрастність образів, емоція потрясіння, «дика мова» – усі ці особливості ранньої брехтівської лірики виявляли спорідненість з естетикою експресіонізму. Проте, на відміну від експресіоністів, які відкривали у своїх творах темний, ірраціональний, жахливий бік життя, Б. Брехт-лірик твердо притримувався раціональних засад у своїх оцінках, а експресіоністському страху перед ворожими стихіями світу протиставляв ідею активної дії. **Ліричні запитання** «*Wer baute das siebentorige Theben? / Haben die Könige die Felsbrocken herbeigeschleppt?*» [9, с. 293]; **вигуки** «*He, du! / Ach, kein Sieger*» [9, с. 295]; **лексичні повтори** «*Seit jenem Tag sind viele, viele Monde*» / «*Mit Zeitungen. Und Tabak. Und Branntwein. / Misstrauisch und faul und zufrieden am Ende*» [9, с. 290–291]; **емоційно-оцінні епітети** «*nüchterner Abschied*» (скупе прощання), «*stille, bleiche Liebe*» (безбарвна любов), «*ein holder Traum*» (чарівна мрія), «*die graue Frühe*» (сіра рань), «*das goldstrahlende Lima*» (золотоносна Ліма), «*eine heitere Regung*» (ясні почуття), «*höfliche Bitte*» (чемне прохання), «*finstere Zeiten*» (похмурі часи), «*furchtbare Nachricht*» (жахливе повідомлення) [9, с. 288–299] увиразнюють ритмізацію поезій. Особливу роль у надфразній єдності в поетичній мові Б. Брехта відіграє порядок слів, яким забезпечується певна ритміка речення та римування окремих його членів. Порядок слів у його поезіях має важливе стилістичне значення. Інверсією різних членів речення на початку або в кінці фрази він досягає певної ритміки речень, внутрішнього римування, водночас виникають надфразні єдності. Наприклад: «*Von diesen Städten*

wird bleiben: der durch sie hindurchging, der Wind!», «*Ich, Bertolt Brecht, in die Asphaltstädte verschlagen / Aus den schwarzen Wäldern in meiner Mutter in früher Zeit*» [9, с. 292]. Динамічного ефекту віршованим текстам надають різні типи речень: «*Jede Seite ein Sieg. / Wer kochte den Siegeschmaus? / Alle zehn Jahre ein großer Mann. / So viele Berichte. / So viele Fragen*» [9, с. 293]. Завдяки яскраво вираженим поетичним прийомам, поет створює свій власний стиль, свою власну манеру. Цей важливий чинник поезики Б. Брехта як естетичної цілісності сприяє визначенню ідеї віршованого тексту, єдності змісту й форми.

Висновки з проведеного дослідження. Основними мотивами віршованих текстів поетів-експресіоністів є відчуження, моральний хаос, відчуття катастрофи, страх перед земним існуванням. Ці поети не відображали реальності в образах – вони створювали іншу реальність, яка могла бути конкретною, та все ж виникла для того, щоб наочно відтворити невидиму суть, приховані процеси, які виявляли себе не лише в житті окремої людини, а й у громадському й політичному житті. Саме експресіонізм увів у поезію те, що називають «абсолютною метафорою». Експресіоністи сприймають світ нервово й трагічно, вони використовують засоби підвищеної виразності: епітети, метафори, метонімію, гіперболу, повтори, інверсію та ін.

Отже, майбутнє поглиблене вивчення генетико-типологічних особливостей німецького експресіонізму в контексті міжнаціональної інваріантної моделі напряду видається перспективним і актуальним з історико- й теоретико-літературознавчих позицій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Knapp G. Literatur des deutschen Expressionismus : Einführung – Bestandsaufnahme – Kritik / G. Knapp. – München, Verlag C. H. Beck. – 1979. – 230 s.
2. Arnold A. Die Literatur des Expressionismus. Sprachliche und thematische Quellen / A. Arnold. – Stuttgart [u. a.] : Kohlhammer; Auflage : 2. Aufl. – 1971. – 200 s.
3. Furness R. Expressionismus / R. Furness. – London, Methuen. – 1973. – 105 p.
4. Пестова Н. Немецкий литературный экспрессионизм : [учебное пособие по зарубежной литературе : первая четверть XX века] / Н. Пестова. – Екатеринбург, Институт иностранных языков. – 2004. – 336 с.
5. Наумова В. Лирика немецкого экспрессионизма в переводах Бориса Пастернака и Владимира Нейштадта: сравнительный анализ на материале стихотворения А. Лихтенштейна «Сумерки» / В. Наумова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – Филология. – № 153-1. – 2012. – С. 44–51.

6. Крашенинников А. Система образов в поэзии немецкого экспрессионизма (постановка проблемы) / А. Крашенинников // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. Филология и искусствоведение. – № 4 (2). – 2009. – С. 162–166.
7. Eukman Ch. Denk- und Stilformen des Expressionismus / Ch. Eukman. – München, Francke. – 1974. – 192 s.
8. Эдшмид К. Экспрессионизм в поэзии / К. Эдшмид // Называть вещи своими именами. Программные выступления мастеров западноевропейской литературы XX века / [сост. Л. Андреев и др.]. – М. : Прогресс, 1986. – С. 300–316.
9. Deutsche Gedichte Eine Anthologie. Herausgeben von Dietrich Bode. – Stuttgart, Philipp Reclam. – 1984. – 368 s.
10. Энциклопедический словарь экспрессионизма / Гл. ред. П. Топер. – М. : ИМЛИ им. А. М. Горького РАН, 2008. – 735 с.
11. Ковальова О. Демони міст : Переклади з німецької / О. Ковальова. – Х. : Майдан, 2016. – 114 с.
12. Бенн Г. Двойная жизнь. Проза. Эссе. Избранные стихи / Г. Бенн. – Аугсбург : Waldemar Weber Verlag. – М. : Lagus-Press, 2008. – 600 с.

УДК 811.581.11'367.7+008

ГЛАГОЛ В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА КИТАЙСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЫ

Ши Яцзюнь, д. полит. н., доцент

Институт европейских языков и культур

Тяньцзиньского университета иностранных языков

(Китайская Народная Республика),

доцент кафедры китайской филологии, директор

Институт Конфуция

Киевского национального лингвистического университета

В статье проанализирована специфика выражения китайской лингвокультуры в категории глагола в современном китайском языке. Были представлены особенности языковой картины мира китайцев, проявившиеся в организации грамматической структуры современного китайского языка на примере категории глагола.

Ключевые слова: китайский язык, языковая картина мира, лингвокультура, грамматическая структура, глагол.

У статті проаналізовано специфіку відображення китайської лінгвокультури в категорії дієслова в сучасній китайській мові. Були представлені особливості мовної картини світу китайців, які знайшли свій прояв в організації граматичної структури сучасної китайської мови на прикладі категорії дієслова.

Ключові слова: китайська мова, мовна картина світу, лінгвокультура, граматична структура, дієслово.

Shi Yajun. THE VERB IN THE CHINESE LINGUISTIC WORLD VIEW

The article describes the specifics of the expression of the Chinese linguoculture in the category of the verb in Modern Chinese. The article touches upon the peculiarities of the Chinese linguistic world view, revealed in the organization of grammatical structure in modern Chinese by the example of the category of verb.

Key words: Chinese, language picture of the world, linguoculture, grammatical structure, verb.

Постановка проблемы. Развитие отношений между странами, а также возрастающий интерес к Востоку и популярность изучения восточных языков являются ключевыми моментами в международной деятельности университетов и процессе преподавания азиатских языков. Нельзя оставить без внимания и тот факт, что динамика развития межгосударственных отношений, а также увеличивающееся число желающих овладеть китайским языком способствовали тому, что в данный момент на повестке дня стоит именно вопрос особенности преподавания этого языка как преподавателями – не носителями языка, так и его носителями.

Одну из основных проблем в преподавании и изучении языка составляет именно грамматический аспект китайского языка. Однако проблема состоит в формировании у изучающих китайский язык комплексного понимания грамматического устройства этого языка как изолирующего (в отличие от флективных русского и украинского языков), так как грамматические особенности этого языка очень часто запоминаются студентами на механическом уровне. Это связано с тем, что изучающие китайский язык пытаются заучить поданные в научных пособиях фразы,

не обращая при этом внимания на суть грамматического явления, а кроме того, пытаются найти различные или схожие моменты в родном языке или, в крайнем случае, в английском языке. Данный подход к изучению в известной мере связан с недопониманием культурной составляющей языка и нивелированием такой крепкой связи, как «язык + мышление», которая лежит в основе анализа любого языка. Таким образом, с нашей точки зрения, одним из основополагающих аспектов в изучении китайского языка является глубокий анализ грамматического устройства языка, исходя из его типологических особенностей, а также учитывая особенности картины мира данного этноса. Исследование взаимосвязи лингвокультуры народа и особенностей устройства языка является одним из самых актуальных в современной лингвистике, так как лингвокультура и есть культура, воплощенная и закрепленная в знаках языка, явленная нам в языке и через язык [8, с. 83].

Анализ научных исследований и публикаций. В. Гумбольдт в своей работе [2, с. 372–373] отмечал, что язык, несмотря на все посторонние воздействия, сохраняет свою индивидуальность, которая присуща и его

характеру, и через него все созданное народами в прошлом воздействует на индивида; в языке мы находим сплав исконно языкового характера с тем, что воспринято языком от характера нации.

Ван Ляои в своих исследованиях китайской грамматики и принципах устройства китайского языка [1, с. 1] акцентирует внимание на том, что грамматика китайского языка – это грамматика языка китайского народа; он объясняет это тем, что грамматика всего лишь объясняет привычные нормы в языке определенного народа, но отнюдь не создает сам стилистических правил; язык каждого народа имеет свою особую грамматику, и нельзя сказать, что грамматика какого-нибудь одного народа лучше или правильнее грамматики другого народа.

Особое внимание китайской картине мира было уделено Тань Аошуан [7], она подчеркивает тот факт, что языковое значение ориентировано на определенный этнос. Тань Аошуан, изучая проблематику китайской модели мира (пространство, время, семантика, размер, значимость чисел), а также культурной составляющей народа, говорит о том, что в языковом сознании носителя зафиксирован свой способ мышления и видения мира, который может совпадать или не совпадать со способом видения мира носителя другого языка [7, с. 7].

Таким образом, углубляясь в изучение того или иного аспекта языка, мы должны обращать внимание на его взаимосвязь с культурой народа, а также учитывать одну из самых основных функций языка – коммуникативную, которая напрямую связана с мышлением индивида. Учитывая то, что в китайском предложении так или иначе основную роль чаще всего играет глагол, мы попробуем на примере анализа некоторых аспектов этой категории раскрыть особенности мышления китайцев и их влияние на организацию грамматической структуры языка.

Постановка задания. Целью статьи является анализ особенностей картины мира китайской лингвокультуры на примере категории глагола в современном китайском языке.

Изложение основного материала исследования. Как уже было подмечено выше, одну из самых больших трудностей, как для изучения, так и для преподавания китайского языка составляет процесс постижения грамматического устройства этого языка. Проблема, в первую очередь, заключается в том, что история исследований грамматики китай-

ского языка насчитывает не так много лет, в связи с чем отсутствует грамматическая традиция как таковая.

Как утверждает М. Софронов, грамматика является новой наукой для китайской филологии, и китайские филологи, приступившие к описанию грамматики родного языка, могли опираться только на европейскую теорию языка, с которой они познакомились в конце XIX века [5, с. 6]. Таким образом, процесс изучения китайского языка на современном этапе напрямую связан с проведением аналогий с устройством европейских языков, однако стоит отметить, что анализ грамматического строя китайского языка с помощью модели лингвистического анализа европейских языков связан с возникновением определенных трудностей и ошибок в толковании тех или иных явлений. Безусловно, грамматика этого языка подчиняется законам, но законы эти связаны именно со спецификой данного языка и данного народа, и по известным причинам не могут отождествляться с законами устройства европейских языков.

Выходом из создавшегося положения Ван Ляои видит следующее. Во-первых, при изучении грамматики не нужно смешивать грамматику с логикой (Ван Ляои объясняет это тем, что не всегда грамматически верное предложение является верным логически); во-вторых, необходимо понимать, что лишь только знание грамматики не дает возможности писать правильно; и, в-третьих, неправильным является признание грамматических норм европейских языков образцом для построения грамматики китайского языка [1, с. 1–3].

Тань Аошуан, исследуя особенности грамматического устройства китайского языка, говорит о скрытом характере грамматической системы [6, с. 22]. Мы считаем, что поверхностное устройство предложения в виде ряда знаменательных и служебных единиц говорит не об отсутствии грамматического устройства как такового, а наоборот, свидетельствует о его скрытом наличии, обусловленном спецификой китайского языка как языка изолирующего типа. В основе принципа построения изолирующего языка лежит фиксированный порядок слов в предложении, а также наличие служебных элементов языка. Согласимся с Тань Аошуан в том [6, с. 23], что нерегулярная экспликация служебных элементов, а также нефиксированность их функции в том или ином высказывании и взаимозаменяемость свидетельствуют о некоем «инту-

итивном» использовании структуры языка его носителем, что иногда мешает интуиции носителя языка флективного строя понять высказывание.

Очевидно, что применение какого-то одного универсального подхода для изучения любого языка в мире является ошибочным и, скорее всего, не даст позитивного результата. Так, на первый план в изучении языка выходит и сам носитель, спецификой мышления которого не стоит пренебрегать, учитывая, что язык так или иначе репрезентирует особенности мышления или культуры данного народа.

Таким образом, предмет лингвистических исследований постепенно смещается от самого языка к его пользователю – говорящему субъекту, а в расстановке слов не только отражаются особенности фиксации действительности в концептуальном мире говорящего – она демонстрирует закономерности процесса коммуникации и речеобразования [6, с. 29].

Множество трудностей у украинско- и русскоязычных студентов, изучающих китайский язык, связано именно с категорией глагола. Здесь стоит остановиться подробнее на нескольких аспектах. Во-первых, это то, на каком языковом уровне стоит в принципе изучать китайский язык? В этом случае мы полностью согласимся с Ли Цзиньси и Лю Шижу [4, с. 84] в том, что китайский язык необходимо изучать на уровне синтаксиса. Это связано с весьма спорной классификацией частей речи, а также проблематикой их выделения, крайней «бедностью» морфологических признаков. Нам кажется, что именно на уровне предложения в китайском языке слово раскрывает свою сущность и проявляет свои грамматические особенности, способствующие определению части речи, к которой оно принадлежит. Естественно, что данный критерий не единственный и не главный в определении принадлежности слова к той или иной части речи, однако он играет в этом не последнюю роль.

Кроме того, подлежащее в предложении может отсутствовать, а вот сказуемое – не может, так как в китайском предложении основная мысль полностью заключена именно в нем, и его отсутствие в предложении, за редким исключением, приводит к отсутствию смысла. Это связано с тем, что в китайском языке подлежащее, как правило, несет в себе нечто уже заранее данное, в то время как сказуемое выражает то новое, что сообщается о подлежащем [3, с. 33].

Одной из самых распространенных ошибок для изучающих язык является опущение глагола-связки 是 shì – «быть», «есть», «являться» в предложении. Носители украинского/ русского языков по аналогии с родным языком опускают данный глагол в предложениях с именным сказуемым. Таким образом, они делают в предложении следующую ошибку: 他老师。 tā lǎoshī (X) – «Он учитель» (правильный вариант: 他是老师。 tā shì lǎoshī – «Он учитель» (букв.: «Он есть учитель»)), не учитывая того, что, во-первых, существительное в китайском языке, как правило, не может самостоятельно выполнять роль сказуемого, а во-вторых, предложение становится бессмысленным при отсутствии глагола, играющего роль сказуемого.

Движение в картине мира китайцев ассоциируется с целенаправленным передвижением в пространстве, с направлением и скоростью этого передвижения, с масштабами пространства и т. д. [7, с. 20]. Помимо этого, в китайской картине мира имеется необходимость в конкретном и точном обозначении того или иного действия или перехода из одного состояния в другое, в обозначении положения дел, в отражении ситуации [7, с. 45]. Выходит так, что действия, направленные на достижение результата, и само результативное действие описывают одну и ту же ситуацию на разных ее этапах, где результативность выражается, например, при помощи присоединения к глаголу дополнительного члена, обозначающего результат, и образованием сложного глагола. Например:

找 zhǎo – «искать» – 找到 zhǎodào – «найти»;
学 xué – «учить» – 学会 xuéhuì – «выучить»;
看 kàn – «смотреть» – 看见 kànjian – «увидеть».

Конкретика действия достигается и за счет других показателей, например, простых и сложных дополнительных членов направления движения. По сути, такая конкретика с грамматической точки зрения связана с морфологической «бедностью» языка и его изолирующим строем. Таким образом, морфемы-модификаторы направления движения являются своего рода показателем совершенного вида глагола. В мышлении китайцев простые модификаторы, так называемые «дейктические координаторы» [6, с. 199] (来 lái – «приходить» и 去 qù – «уходить»), конкретизируют действие посредством указания направления движения по отношению к говорящему (несут признак контактности), в то время, как сложные модификаторы типа 上来

shànglái – «движение вверх по направлению к говорящему», 进去 jìnqu – «движение вовнутрь по направлению от говорящего» конкретизируют действие относительно его перемещения в пространстве: вниз, вверх, вовнутрь, наружу и т. д. Существование в языке таких «дейктических координаторов» подчеркивает эгоцентричность языка, а иногда даже помогает заполнить ритмические пробелы в высказывании. Приведем несколько примеров:

1) 爸爸和小弟也跑了进来, 爸爸看看弄得一塌糊涂的屋子, 皱着眉说: “这是怎么弄的?” “bàba hé xiǎodì yě pǎo le jìn lái, bàba kàn kàn nòng dé yītāhútu de wūzi, zhòuzhe méi shuō: “zhè shì zěnmē nòng de?” – «Папа и младший брат тоже забежали сюда, и папа, глянув на комнату, которая была в полном беспорядке, нахмутив брови, произнес: «Что здесь вообще произошло?» [10].

2) <...> 他们向她走过去, 走近了, 才发现女孩面前陈列着形形色色的珊瑚和贝壳, 正等着游人收买。 “<...> tāmen xiàng tā zǒuguoqu, zǒujìn le, cái fāxiàn nǚhái miànqián chénliè zhe xíngxíngsèsè de shānhú hé bèiké, zhèng děng zhe yóurén shōu mǎi” – «Они подошли к ней и, лишь приблизившись, заметили, что перед девушкой были разложены разнообразные кораллы и ракушки в ожидании, что их купит какой-нибудь турист» [10].

Нами было отмечено, что изучающие китайский язык очень часто опускают указанные выше дополнительные элементы, конкретизирующие действие, проводя аналогию с глаголом в родном языке.

Определенные трудности вызывает и понятие приглагольного счетного слова как количественного показателя действия. Чаще всего счетное слово воспринимается студентами как элемент, благодаря которому можно проводить исчисление определенного предмета. Однако многие совершенно забывают, что функция счетного слова гораздо шире, что связано в первую очередь именно с картиной мира китайцев. Отношение к числу в китайской культуре особенное: оно позволяет конкретизировать и вычленивать частное из общего потока, а также несет в себе категориальную функцию. Этим в какой-то мере объясняется способность односложных китайских глаголов выступать в роли счетного слова при удвоении глагола. Например, 看一看 kàn yí kàn – «посмотреть», 说一说 shuō yí shuō «сказать (высказать)». В приведенных примерах глагол во втором случае играет роль счетного слова, указывая на малую длительность или ослабленность действия [9, с. 101].

Не менее важным представляется и факт наличия «пустого», формально обусловленного, но логически лишнего объекта при глаголе: 吃饭 chī fàn – «кушать» (букв.: «кушать еду»), 说话 shuō huà – «говорить» (букв.: «говорить слова»), 睡觉 shuì jiào – «спать» (букв.: «спать сон»). Тянь Аошун объясняет его наличие тем, что имеет место антропоцентрично ориентированное представление о существовании объекта в пространстве [7, с. 46].

Например: 他懊恼自己没有找一个机会和她说话, 但也庆幸自己没有盲动, 如果他冒冒失失的找她说话, 她会对他有什么估价呢? “tā àonǎo zìjǐ méiyǒu zhǎo yīgè jīhuì hé tā shuōhuà, dàn yě qìngxìng zìjǐ méiyǒu mángdòng, rúguǒ tā màomào shīshī de zhǎo tā shuōhuà, tā huì duì tā yǒu shénme gūjià ne?” – «Он расстроился, что так и не нашел возможности поговорить с ней, но с другой стороны и обрадовался, что не ввязался в эту авантюру, ведь если бы он необдуманно полез говорить с ней, то что бы она могла о нем подумать?» [10].

Стоит отметить, что с культурологической точки зрения подобные «пустые» объекты указывают на разнообразие сфер человеческой деятельности и отграничение ее от жизни животных и от остального мира [7, с. 46]. Теоретическим обоснованием подобного грамматического явления является то, что в китайском языке глаголы достаточно прочно связаны с дополнением. Это объясняется тем, что дополнение, помимо своей грамматической функции, выполняет еще и лексическую. Лексическая функция приглагольного дополнения состоит в уточнении значения глагольного корня, а грамматическая – в том, чтобы превращать глагольную морфему из простого наименования действия в семантически и грамматически законченное целое [3, с. 119]. Очень часто такое словосочетание ошибочно воспринимается как одно слово, потому что переводится оно чаще всего именно как одно слово: 起床 qǐ chuáng – «вставать (с кровати утром, когда просыпаешься)» (букв.: «вставать с кровати»); 谈话 tán huà – «беседовать» (букв.: «беседовать слова, разговор»). Типичная ошибка следующая: 我喜欢吃饭米饭。 “wǒ xǐhuan chī fàn mǐfàn” – «Мне нравится [кушать] рис». (X) (букв.: «Мне нравится кушать еду рис»). В данном случае необходимо опустить «пустое дополнение» 饭 fàn – «еда», которое употребляется лишь в тех случаях, когда глагол не имеет определенного дополнения в определенной ситуации высказывания, и это «пустое» дополнение как

раз и призвано заполнить «пустоту», оформить глагол. Правильно предложение будет выглядеть следующим образом: 我喜欢吃米饭。 “wǒ xǐhuan chī mǐfàn” – «Мне нравится [кушать] рис». (+)

Интересной особенностью глаголов в китайском языке также является способность к качественным изменениям: возможность образования потенциального наклонения. Например, 做不了 zuòbùliǎo – «не справлюсь», «не смогу справиться», 爬不上 pábùshàng – «не взберусь», «не смогу вскарабкаться». Такого рода сочетания воспринимаются китайцами как сложные слова. Поэтому говорящий-носитель, желая выразить возможность / невозможность совершения какого-либо действия, будет в первую очередь использовать именно такие модифицированные глаголы, а не словосочетание «модальный глагол + полнозначный глагол». Например, в приоритете будет 写不了 xiěbùliǎo – «не напишу», а не 不能写 bù néng xiě – «не могу написать». Изучающие китайский язык ввиду того, что не до конца понимают смысл такого модифицированного глагола, считают его более сложной формой по сравнению со словосочетанием, реализующим аналогичное значение, поэтому предпочитают использовать последнее.

Выводы из проведенного исследования. Исходя из изложенного выше, можем сказать, что как в изучении, так и в преподавании любого иностранного языка, и, в частности, китайского, немаловажную роль играет именно понимание картины мира изучаемого языка. Так, на примере глагола в китайском языке нам удалось проследить то, как отражается мышление китайского народа в устройстве языка, а также акцентировать внимание на важности исследования ментальной культуры народа при изучении теоретических

аспектов языка. Китайский язык представляется нам как язык с выраженным эгоцентризмом, преобладанием антропоцентризма, рациональности и точности в высказываниях, что нашло проявление в грамматическом устройстве языка. Такова специфика картины мира китайской лингвокультуры в ее отражении в категории глагола в современном китайском языке.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ван Ляо-И Основы китайской грамматики / Ляо-И Ван. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1954. – 261 с.
2. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
3. Драгунов А. Исследования по грамматике китайского языка / А. Драгунов. – М., Л. : Изд-во АН СССР, 1952. – 230 с.
4. Ли Цзинь-Си, Лю Ши-Жу Еще раз об изучении грамматики – разграничение частей речи и проблема существительных / М. Софронов // Новое в зарубежной лингвистике. Языкознание в Китае. – М. : Прогресс, 1989. – С. 81–96.
5. Софронов М. Китайское языкознание в 50-80-х гг. / М. Софронов // Новое в зарубежной лингвистике. Языкознание в Китае. – М. : Прогресс, 1989. – С. 5–36.
6. Тань Аошун Проблемы скрытой грамматики: синтаксис, семантика и прагматика языка изолирующего строя (на примере китайского языка) / Ао-Шун Тань. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 898 с.
7. Тань Аошун Китайская картина мира. Язык, культура, ментальность / Аошун Тань. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 240 с.
8. Федоров М. Термин «лингвокультура» в аспекте теории культуры / М. Федоров // Вестник Бурятского государственного университета. Серия: Философия, социология, политология, культурология, 2014. – Вып. 6(2) / 2014. – С. 83–86.
9. Яхонтов С. Категория глагола в китайском языке / С. Яхонтов. – Л. : Из-во Ленинградского ун-та, 1957. – 179 с.
10. 琼瑶. 潮声 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dushu369.com/zhongguomingzhu/qyqj/cs/>.

УДК 811.111:070

ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ В КОНСТРУЮВАННІ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Шугаєв А.В., аспірант

кафедри англійської філології та перекладу

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню понять «дискурсивна стратегія» й «дискурсивна тактика» з позиції різних підходів, наявних у сучасній лінгвістиці. У статті зазначається, що дискурсивні стратегії (самопрезентація) й тактики (здобування прихильності, самопросування) слугують засобами формування позитивного іміджу ООН в англійському медіа-дискурсі. Проаналізована й систематизована теоретична база є підґрунтям розробки класифікації дискурсивних стратегій і тактик, які є основою конструювання позитивного іміджу міжнародної організації ООН в інформативних статтях мас-медіа.

Ключові слова: дискурсивна стратегія, дискурсивна тактика, імідж, вербальний засіб, комунікація.

Статья посвящена исследованию терминов «дискурсивная стратегия» и «дискурсивная тактика» с позиции разных подходов, представленных в современной лингвистике. В статье отмечается, что дискурсивные стратегии и тактики служат способами формирования позитивного имиджа ООН в англоязычном медиа-дискурсе. Проанализированная и систематизированная теоретическая база составляет основу разработки классификации дискурсивных стратегий и тактик, которые являются основой конструирования позитивного имиджа международной организации в информативных статьях масс-медиа.

Ключевые слова: дискурсивная стратегия, дискурсивная тактика, имидж, вербальное средство, коммуникация.

Shuhaiev A.V. DISCOURSE STRATEGIES AND TACTICS IN THE UNITED NATIONS POSITIVE IMAGE CONSTRUCTION

The article deals with the research of “discourse strategy” and “discourse tactics” in respect of various approaches available in modern linguistics. It points out that discourse strategies and tactics serve as means of UN positive image formation within English media-discourse. The analyzed and arranged theoretical basics have a key role in the development of discourse strategies and tactics classification that makes up a ground for the construction of international organization positive image in mass-media informative articles.

Key words: discourse strategy, discourse tactics, image, verbal mean, communication.

Постановка проблеми. Функція впливу людської мови реалізується в медіа-дискурсі за допомогою дискурсивних стратегій і тактик. Актуальність дослідження понять «стратегія» й «тактика» пояснюється відсутністю їх усталених визначень. Це призводить до появи різних дефініцій, якими послуговуються науковці для позначення таких понять (Н. Арутюнова, М. Макаров, О. Парашина, О. Іссерс, І. Юшковець). Лінгвістика оперує трьома основними термінами: «мовленнєва стратегія», «комунікативна стратегія» й «дискурсивна стратегія», які часто тотожні та взаємозамінні.

Постановка завдання. Метою нашої розвідки є дослідження понять «дискурсивна стратегія» й «дискурсивна тактика» та їх кореляція з формуванням позитивного іміджу ООН у сучасному англійському медіа-дискурсі (на матеріалі новинних статей).

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш функціонального поширення набув термін «дискурсивна стратегія». Розглянемо основні підходи до тлумачення

цього поняття. З позиції комунікативної лінгвістики дискурсивна стратегія – це потенційно можливі інтерактивні способи здійснення комунікативно важливих дій у дискурсі та мовні способи їх вираження; вибір адресантом певних засобів для досягнення визначеної цілі в заданих умовах спілкування [1]. Дискурсивну стратегію визначають як інтенцію адресанта, яка допомагає досягти конкретної мети дистантного спілкування за допомогою відбору інформації та її видозміни в наявній екстралінгвістичній ситуації.

Психолінгвістика тлумачить дискурсивну стратегію як спосіб організації мовленнєвої поведінки відповідно до інтенції адресанта; визначення напрямку розвитку й організації впливу; надзавдання мовлення, зумовлене практичними цілями адресанта [5]; напрямок мовленнєвої поведінки в певній ситуації з метою досягнення цілей комунікації [6].

При вибудовуванні необхідної стратегії провідну роль відіграють комунікативно релевантні знання, які спираються на принципи соціальних норм, культурні традиції. Під

час цього процесу відбуваються когнітивні операції, які забезпечують комунікативну компетенцію індивіда та його дискурсивну діяльність. За таких умов дискурсивна стратегія – це характеристика когнітивного плану спілкування, за допомогою якої контролюється оптимальне вирішення комунікативних завдань мовця в умовах нестачі інформації про дії партнера [2, с. 193]; план комплексного мовленнєвого впливу, який здійснюється адресантом для «обробки» адресата з метою зміни його моделі світу, трансформації його концептуальної свідомості [2, с. 102]. Вибір дискурсивної стратегії залежить від низки когнітивних передумов, коли адресант співвідносить свою комунікативну ціль із конкретним мовленнєвим виразом, застосовуючи вербальні одиниці різних рівнів і способи їх репрезентації.

Розглядаючи дискурсивну стратегію, потрібно враховувати думку про неоднорідність змісту мовного вираження. Це пояснюється тим, що когнітивні структури нелінійні, вони потребують спеціальної «упаковки» під час їх вербалізації [8]. Пресупозиції, ілюктивні компоненти можуть з'являтися в імпліцитному вигляді. Така особливість плану змісту мови пояснює маніпуляції, які використовують у медіа-дискурсі та повсякденному мовленні. Стратегії й тактики є чітким проявом цього процесу.

У широкому розумінні стратегія – це невід'ємний для будь-якої комунікації процес відбору ресурсів мови та їхня адаптація до умов спілкування. За вузького підходу стратегії розглядають тільки тоді, коли з'являються комунікативні проблеми й необхідність їх вирішення. Будь-яка комунікація має стратегічний характер та іноді здійснюється адресантом автоматично, тобто без усвідомлення стратегії. Це зумовлено несвідомим засвоєнням знань людиною й механічним виконанням більшості завдань.

Згідно з дискурсивним підходом стратегія – це ланцюг рішень мовця, комунікативних опцій тих чи інших мовленнєвих дій і мовних засобів; це реалізація низки цілей у структурі спілкування [5]. Ураховуючи цілеспрямованість дискурсивної діяльності, стратегію визначають як явище, що належить свідомості людини, утілюється в мовленні та конструює процес комунікації [7]. Дискурсивна стратегія націлена на оптимальну реалізацію інтенції адресанта, спрямована на досягнення конкретної мети спілкування, узгоджена зі статусно-рольовими й психологічними харак-

теристиками учасників комунікативного процесу та змодельована відповідно до ситуації спілкування [10, с. 5].

Виділяють такі характеристики дискурсивної стратегії з погляду її реалізації: адресант має на меті повідомити інформацію адресату; адресант вважає, що адресат не володіє лінгвістичною й соціолінгвістичною структурою для передачі змісту повідомлення; адресант планує передати інформацію читачеві за допомогою різних вербальних засобів. Дискурсивна стратегія є засобом соціальної взаємодії, має соціально-інтеракційну природу, виконує регулятивну функцію й сприяє реалізації міжособистісних стосунків мовців [7, с. 114]. З метою досягнення певних довготривалих результатів стратегія охоплює всю сферу процесу комунікації, яка має комплекс мовленнєвих дій, направлених на досягнення комунікативної цілі [3, с. 54].

Дискурсивну тактику, на протигагу стратегії, розглядають як сукупність практичних ходів у реальному процесі мовленнєвої взаємодії, які відповідають певному етапу в реалізації тієї чи іншої стратегії [9, с. 42; 4, с. 49]. Тактику репрезентують вербальні засоби, що належать до поверхневих структур тексту. З їхньою допомогою аналізують глибинні мисленнєві зв'язки на підставі врахування контекстуальних та ситуативних факторів [7]. Під час вибору стратегій і тактик у медіа-дискурсі визначальними є моральні орієнтири та світоглядні цінності Організації Об'єднаних Націй: усвідомлення свого місця на міжнародній арені, ставлення до інших суб'єктів міжнародної політики, ступінь відкритості в діловій комунікації, пріоритет матеріальних чи духовних цінностей у діяльності. Саме цим пояснюється вибір цілей комунікації ООН, які реалізуються в конкретній ситуації.

Кожна дискурсивна стратегія характеризується низкою тактик, які задіяні в процесі реалізації стратегії. Сукупна послідовність дискурсивних тактик забезпечує досягнення комунікативної цілі новин для репрезентації іміджу на раціональному, емоційному, духовному та соціальному напрямках, складаючи системну цінність у свідомості людей. Тактики групують і чергують модальні відтінки тексту (радість, незадоволення, розчарування), надаючи можливість адресанту нав'язати свою думку аудиторії, приховати небажані факти в інтересах зацікавленої сторони. Численні дослідження підтверджують, що виразити нейтрально свою позицію з того чи іншого питання неможливо, оскільки

навіть неформальна комунікація має на меті «здійснення влади», тобто повинна вплинути на сприйняття й структурування світу реципієнта.

Це наводить на думку, що дискурсивні стратегії й тактики використовують для формування позитивного іміджу людини чи організації, коли адресант обирає відповідно до своїх мотивів та цілей оптимальні вербальні засоби в умовах глобального інформаційного світу. Таким чином, відбувається реалізація плану комунікативного наміру, який за рахунок об'єктивних і суб'єктивних факторів, умов комунікативного процесу визначає внутрішню й зовнішню структуру тексту й від якого залежить використання вербальних засобів.

Дослідження позитивного іміджу ООН підтверджує, що масова свідомість не може сприймати цілком всю інформацію про міжнародну організацію, однак здатна осмислити головні новини, які характеризують діяльність інституції. Стратегії й тактики передбачають використання іміджевої інформації, яка сприяє створенню позитивного образу ООН в очах цільової аудиторії. Важливо не те, що в дійсності являє собою міжнародна організація, а інформація, яка проектується на читачів.

Сьогодні стратегічного значення набуває розробка ефективних іміджевих стратегій, які є запорукою конструювання позитивного іміджу ООН у медіа-дискурсі. Для цього необхідне концептуальне мислення, що спирається на засади сучасного розвитку людства. Завдання стратегічного формування позитивного іміджу – знизити ймовірність несприятливих факторів, уникнути глобальних катастроф і криз.

Серед низки дискурсивних стратегій виділяють стратегію самопрезентації. Її мета полягає у схваленні, прагненні до досконалості, приверненні уваги та потребі в повазі. Самопрезентація – це процес представлення ООН, її якостей іншим людям із метою дізнатися їхню думку про діяльність міжнародної організації та сформуванню позитивний імідж ООН в очах цільової аудиторії. Дискурсивна стратегія самопрезентації реалізується за допомогою таких тактик: 1) тактики здобування прихильності (*ingratiation*); 2) тактики самопросування (*self-promotion*).

Тактика здобування прихильності демонструє основні функції, які здійснює ООН у світі, а також відображує її властивості, характеристики задля досягнення постав-

лених цілей, формуючи сприйняття ООН читачами, реалізоване за допомогою послання на думки посадових осіб міжнародної організації, що переконують адресата в істинності інформації. У межах тактики частотним є використання дієслова із семантикою засудження *condemn*, яке посилює персуазивний вплив повідомлення й привертає увагу світового співтовариства до терористичної ситуації в різних частинах земної кулі:

“United Nations Secretary-General Ban Ki-moon has strongly condemned the suicide bombing that targeted a park in Pakistan on Sunday” [11].

Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун рішуче засуджує терористичний акт у Пакистані. Для засудження важливим є те, що автор повідомлення вдається до негативної оцінки, виходячи з власного спостереження й шкали оцінки, яку опонент необов'язково розділяє. У семасіологічній основі дієслова *condemn* існує орієнтація на дію, а саме: на вибух, спричинений терористом-смертником. Негативна оцінка об'єкта визначається не його характеристиками, а залученням до сфери життєдіяльності людини. Таким чином, оцінка, вербально виражена суб'єктом, спрямована на морально-етичний аспект екстралінгвістичної ситуації.

Оцінка навколишнього світу неможлива без людини-суб'єкта з її набором цінностей, які формують індивідуальну оціночну картину світу, а також без системи цінностей суспільства. Оціночна картина світу останнього є основною й базовою, тому що вона відома всім членам суспільства й надає можливість без упередження проаналізувати відрізок дискурсу.

Речення, яке містить негативно-оціночний компонент, характеризується наявністю в ньому оціночних слів (слів з оціночною семією):

“The United Nations envoy for Iraq has strongly condemned today's triple bombings in Baghdad in which dozens of civilians were killed and injured” [11].

В інформаційних статтях дієслова з негативно-оціночним компонентом використовують для засудження терористичних актів і привернення уваги громадськості до проблеми тероризму. Прислівник способу дії *strongly* інтенсифікує дієслово *condemn* у зазначеному контексті. Зазвичай засудження експлікується особами, які займають високий щабель у статусній вертикалі міжнародної організації, тому таке засудження виникає на

основі відповідальності ООН за збереження і встановлення миру в зоні конфлікту.

Тактика здобування прихильності реалізується не лише за допомогою посилення на авторитетних посадових осіб міжнародної організації, але й шляхом представлення інформації щодо певного структурного підрозділу, який належить ООН, чи вираження його позиції:

“UNICEF verified more than 1,560 incidents of grave violations against children in Yemen. As a result, more than 900 children were killed and more than 1,300 were injured in the past year alone” [11].

У вищенаведеному реченні дієслово із семантикою контролю *verified* має значення «спостереження з метою перевірки й нагляду». Фонд не лишається осторонь проблем дітей у зонах конфлікту та постійно моніторить ситуацію в гарячих точках світу, що зумовлює зростання довіри з боку населення й міжнародних партнерів. Моніторинг – це процес спостереження, аналізу, контролю за організацією соціальної взаємодії. Важливою складовою моніторингу є його спрямованість на регулювання поведінки учасників екстралінгвістичної ситуації.

Тактика здобування прихильності спрямована на формування у свідомості читача асоціацій зі знаком плюс, тобто таких, які не викликають негативних реакцій.

Тактика самопросування – це представлення інформації про компетентність та позитивні якості ООН для того, щоб бути гідно оціненою й завдяки цьому здобути повагу в очах цільової аудиторії. Тому міжнародна організація намагається всіляко акцентувати увагу на своїх досягненнях. Коли оточення не помічає позитивні сторони діяльності ООН, інституція створює можливості продемонструвати свою компетентність та виразити свій високий статус чи владу. Дії суб'єкта й апеляція до морально-етичних цінностей об'єкта справляють велике враження на адресата й слугують доказом активності суб'єкта. Демонстрація знань і ефективності лежить в основі тактики самопросування.

Під час візиту Пан Гі Муна до Південного Судану Генеральний секретар ООН рішуче підтримав мир і стабільність у цій країні, представляючи місію з підтримки миру в зоні конфлікту:

“We are monitoring the ceasefire and training police. We are promoting local reconciliation and supporting disarmament and demobilization. We are assisting efforts to strengthen rule of law and the observance of human rights. We are

facilitating the return of refugees and displaced persons” [11].

У вищезазначеному реченні тактика самопросування реалізується за допомогою демонстрації діяльній ефективності міжнародної організації ООН. Генеральний секретар у промові апелює до мирного врегулювання конфлікту. Іменники *ceasefire, disarmament, demobilization* та іменні словосполучення *rule of law, observance of human rights, return of refugees and displaced persons* сприяють розстановці ідеологічних акцентів, які полягають у необхідності встановлення стійкого миру та дотримання прав і свобод людини в Південному Судані. Особливий займенник ми (*we*) створює опозицію ми – вони, тобто референція спрямована на працівників ООН, залучених до процесу становлення миру в зоні нестабільності. Теперішній тривалий час виражає наявність дій у полі зору Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна. Це свідчить про контроль ситуації керівництвом міжнародної організації.

Основною метою діяльності ООН є підтримка миру й безпеки в усьому світі. Проведені дослідження підтверджують миротворчу спрямованість міжнародної організації:

“Research credits UN peacemaking, peacekeeping and conflict prevention activities as a major factor behind a 40-per cent decline in conflict around the world since the 1990s” [11].

Абстрактні іменники *peacemaking, peacekeeping* апелюють до встановлення й підтримки миру в світі. Ядерним компонентом у складених іменниках є поняття мир (*peace*), для якого характерне включення в певні обставини. У субстантивному словосполученні *conflict prevention* головним є іменник *prevention*, який передає значення запобігання. Поняття «запобігання» передбачає комплекс заходів, спрямованих на уникнення конфлікту. Таким чином, адресант повідомлення наголошує на миротворчій активності міжнародної організації ООН.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, стратегія самопрезентації реалізується через тактики здобування прихильності й самопросування, які формують позитивний образ міжнародної організації у свідомості читачів, надаючи їй схвальних якостей, що зміцнюють позиції ООН у світі. Усі вищезазначені підходи до визначення поняття «дискурсивна стратегія» й «дискурсивна тактика» слугують теоретичною базою для розгляду формування позитивного іміджу ООН. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в

дослідженні інших засобів, які впливають на експлікацію позитивного іміджу міжнародної організації ООН в англomовному медіа-дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь / Н. Арутюнова – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – 688 с.
2. Иссерс О. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. Иссерс. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
3. Иссерс О. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. Иссерс. – М. : УРСС, 2003. – 284 с.
4. Копнина Г. Речевое манипулирование : [учебное пособие] / Г. Копнина. – М. : Флинта, 2008. – 176 с.
5. Макаров М. Основы теории дискурса / М. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
6. Паршина О. Российская политическая речь: Теория и практика /
7. Паршина. – М. : ЛКИ, 2007. – 232 с.
8. Фролова І. Дискурсивна стратегія як когнітивно-комунікативний феномен / І. Фролова. – Сімферополь, 2006. – № 82. – С. 207–209.
9. Чейф У. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топики и точка зрения / У. Чейф. – М., 1982. – 316 с.
10. Черногрудова Е. Основы речевой коммуникации : [учебное пособие] / Е. Черногрудова. – М. : Изд-во «Экзамен», 2008. – 126 с.
11. Юшковець І. Комунікативні стратегії й тактики в політичному дискурсі канцлерів ФРН (на матеріалі урядових заяв і політичних виступів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. Юшковець. – Донецьк, 2008. – 23 с.
12. United Nations Centre [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/index.html>.

УДК 811'938.91

КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ КОНЦЕПТУ «ГРОШІ» У ФРАЗЕОСЕМІОТИЧНИХ НОМІНАЦІЯХ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ПОВЕДІНКИ АНГЛІЙЦІВ І УКРАЇНЦІВ

Шутова М.О., д. філол. н.,
доцент кафедри германської та фіно-угорської філології
Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена реконструкції мотиваційних джерел походження етнокультурних стереотипів поведінки англійців і українців шляхом розкриття внутрішньої й зовнішньої форми та образного значення концепту «гроші» як мотиваційної основи фразеологічних стереотипних утворень. Реконструювавши окремі етнокультурні автостереотипи англійців і українців, які зафіксовані в образній семантиці фразеологізмів, зроблено висновок, що фразеологічний фонд англійської й української мов найбільшою мірою відбиває особливості етнічної ментальності англійців і українців, що склалася під впливом екстралінгвальних чинників. Етнокультурні фразеосеміотичні номінації стереотипів поведінки англійців і українців свідчать про амбівалентний характер уявлень про гроші та про поведінку англійців і українців як представників своїх лінгвокультур.

Ключові слова: семіотичність поведінки, етнокультурний стереотип, стереотип поведінки, культурно-символічна реконструкція, ономасіологічна реконструкція, стереотипна фразеоформула.

Статья посвящена реконструкции мотивационных источников происхождения этнокультурных стереотипов поведения англичан и украинцев путем раскрытия внутренней и внешней формы и образного значения концепта «деньги» как мотивационной основы фразеологических стереотипных образований. Реконструировав отдельные этнокультурные автостереотипы англичан и украинцев, которые зафиксированы в образной семантике фразеологизмов, сделан вывод, что фразеологический фонд английского и украинского языков в наибольшей степени отражает особенности этнической ментальности англичан и украинцев, которая развивалась под влиянием экстралингвистических факторов. Этнокультурные фразеосеміотические номинации стереотипов поведения англичан и украинцев свидетельствуют об амбивалентном характере представлений о деньгах и о поведении англичан и украинцев как представителей своих лингвокультур.

Ключевые слова: семиотичность поведения, этнокультурный стереотип, стереотип поведения, культурно-символическая реконструкция, ономасіологическая реконструкция, стереотипная фразеоформула.

Shutova M.O. COGNITIVE AND ONOMASIOLOGICAL RECONSTRUCTION OF THE CONCEPT OF MONEY IN IDIOMATIC AND SEMIOTIC NOMINATIONS OF ETHNIC AND CULTURAL STEREOTYPES OF BEHAVIOUR OF THE ENGLISH AND UKRAINIANS

The article is devoted to the reconstruction of the motivational basis of ethno-cultural behaviour patterns of the English and Ukrainians by the disclosure of internal and external forms and figurative meaning of the concept "money" as a key word of stereotyped idiomatic formulae. Having reconstructed some ethnocultural autostereotypes of the English and Ukrainians, which are fixed in the figurative semantics of phraseology, it was concluded that the English and Ukrainian phraseological thesaurus reflects to the greatest extent the characteristics of the ethnic mentality of the English and Ukrainians, which developed under the influence of extralinguistic factors. Ethnocultural idiomatic nominations of English and Ukrainian behaviour show an ambivalent notions about money and the behaviour of the English and Ukrainians as representatives of their own linguocultures.

Key words: semiotic behavior, ethnic and cultural stereotype, stereotype of behaviour, cultural and symbolic reconstruction, onomasiological reconstruction, stereotyped idiomatic formula.

Постановка проблеми. Сучасна культурологічна семіотика розглядає (Леві Стросс та ін.) сигніфікативну основу поведінки на основі співвідношень знак – символ – поведінковий стереотип. Дослідники припускають (В. Красних, О. Тищенко та ін.), що стереотипи поведінки мають знаковий, тобто умовний, символічний характер. Ступінь знаковості (семіотичності) різних стереотипів може істотно варіюватися, проте знаковість є їхньою загальною характеристикою. Семіотичність поведінки, здатність дій бути зна-

ками інших, особливо соціальних, відносин дозволяє розглядати їх як етносеміотичні об'єкти. Стереотипи поведінки як соціальні феномени зумовлюють дії людини особливостями етносоціальної організації, соціокультурних механізмів та з урахуванням поведінкової варіативності людини як у синхронії, так і в діахронії, тобто в історичному й етнічному просторах. Крім того, стереотипи поведінки корелюються з реальною етносоціальною стратифікацією (етнічною, фаховою, статевовіковою, конфесійною тощо). Як ідеальні

конструкти (елементи свідомості) стереотипи закорінюються у сфері буденної (побутової) свідомості та складають ядро традиційно-побутової культури (А. Байбурін).

Постановка завдання. Виявити мотивацію стереотипізації морально-ціннісних орієнтирів, що зумовили самоідентифікаційні риси англійців і українців, шляхи й особливості розвитку англійського та українського етносів, можна за допомогою культурно-символічної й ономазіологічної реконструкції стереотипних фразеоформул, що є метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заощадливість є важливою психологічною характеристикою англійців, яка зумовила ще й їхній високий практицизм. Англійці у своєму житті завжди ставлять практичні цілі, до яких наполегливо прагнуть. Тривала активна торгово-промислова діяльність сформувала не лише високий практицизм (в основі якого лежить заощадливість і раціональність), але й відому зневагу до теорії знання. А це й собі сприяло формуванню наочно-дієвого та образного мислення англійців за рахунок абстрактного.

Багато дослідників відзначають, що невловимі категорії англійцю незрозумілі, що він розуміє тільки те, що бачить і відчуває, англійцю бракує уяви, і він не вміє абстрагуватися. Усі наукові дисципліни англійці розглядають у плані їхньої практичної значущості. Істина для них постає лише в конкретно вираженій формі [6].

Якщо високий практицизм, працьовитість і діловитість, безперечно, є позитивними якостями національного характеру англійців, то зневага до теорії, слабка уява й невміння абстрагуватися лише підсилюють їхню схильність до компромісу. Історія свідчить про те, що задля досягнення хоча б часткових, але значущих результатів англійці завжди готовий поступитися принципами абстрактними, слабо уявними в далекій перспективі.

Тривала й наполеглива діяльність у сфері комерції та завоювання інших держав мотивували в національній психології англійців портретні характеристики сухої розважливості та підприємництва, витримку й упевненість у собі. Цьому ж сприяло й насаджуване в недалекому минулому пуританство, принципи якого вимагали самодисципліни та вміння володіти собою.

Одна з головних життєвих цінностей для англійців – матеріальне благополуччя як наслідок їхньої заощадливості. Ні в кого багат-

ство не користується такою пошаною. Яке б не було суспільне становище людини в Англії – учений, адвокат, політичний діяч, священнослужитель, – він насамперед – комерсант. На будь-якому терені його перша турбота – накопичити якомога більше. Припускаємо, що тут можемо говорити й про їхню надмірну ощадливість, яка вже пов'язана зі скупістю й жадібністю, зокрема й до грошей.

Для перевірки цього припущення звернімося до тлумачних словників англійської та української мов, щоб зрозуміти, як семантизується поняття “money” / «гроші» у двох лінгвокультурах.

У словнику Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [12, с. 987] *money* – це:

1. What you earn by working or selling things, and use to buy things. – Те, що заробляють на роботі або при продажу речей й використовують для купівлі чогось.

2. Coins or paper notes. – Металеві монети або паперові знаки.

3. A person's wealth including their property. – Багатство людини, що включає її власність.

4. Sums of money. – Грошові суми / накопичення.

Згідно з великим тлумачним словником української мови [3, с. 210] гроші – це:

1. Металеві або паперові знаки, що є мірою вартості при купівлі-продажу.

2. Капітал, статок.

Лексема *money* також має латинський корінь *moneta* – місце, де кувалися гроші, монети [11].

Лексема *money* зі значенням «металеві гроші, монета» була запозичена зі старофр. *monnaie* – «гроші, монета»; першоджерелом запозичення стало лат. *moneta* – «місце для чеканки грошей». *Moneta* – титул римської богині Юнони, біля храму якої виготовлялися гроші. Вочевидь, *moneta* походить від лат. *monere* «радити, попереджати» [11] (звідси в англ. мові *monitor* – «наставник, радник, староста», у польській мові *miennica* – «установа державних паперів» [5, с. 305]).

Першоджерелом лексеми *гроші* в українській мові послужило латинське словосполучення *grossus denarius* – важка монета. У зв'язку з вилученням динаріїв з обігу, другий компонент цієї ідіоми відпав, а слово *grossus* через німецьку мову потрапило до польської (*grosz*), а потім – і до української мови [7, с. 265].

У зв'язку з тим, що всі вищевказані значення містять очевидний позитивний смисл в

обох мовах, а отже, демонструють позитивне ставлення людей до грошей, перевіriamo справедливість словникових фіксацій семантики цих лексем і зроблених на основі цього висновків. Для цього реконструюємо культурно-символічні й ономазіологічні смисли / мотиви етнокультурних стереотипних фразеоформул із цим компонентом, які є реліктами народної мудрості.

Російська дослідниця А. Єргунова [4] виводить такі характеристики поняття «money», які в роботі екстрапольовано для зіставлення з українськими фразеоформулами із семантикою грошей:

До таких характеристик можна ще додати здатність грошей вирішувати більшість життєвих проблем. Крім того, в англійців, так само, як і в українців, більше стереотипів, сформованих на основі уявлень про гроші й ставлення до них, які підкреслюють силу, владу, що її дають гроші. Виділяємо стереотипні фразеоформули із загальною семою «гроші всі двері відкривають» (англ.: *All things are obedient to money. If money go before, all ways lie open. Money is a universal language speaking any tongue. Money is power. Gold rules the world, Money makes the world go round. Money runs the world, No lock will hold against the power of gold*; укр.: *За гроші й кобила побіжить. Хто грошей не має, той пішки махає. Як ідеши в суд, то грошей не забудь. У кого гроші, той хорошиий. На гроші немає посту. Коли гроші говорять, тоді правда мовчить*).

Виходячи із зафіксованих диференціацій загальнокатегоріальної семи «гроші всі двері відкривають», маємо сказати, що в окремих англійських формулах актуалізовано додаткову сему «обтяження, ноша» (2, с. 7), яка має негативний зміст, принаймні відтінок негативності.

Українці вважають, що гроші завдають чимало клопоту, наприклад: «*Більше грошей – більше клопоту*»; «*Від грошей усе зло*» – надмірна пристрасть до грошей тягне за собою аморальність, жадібність, черствість. Українська щирість і ставлення до дружби (стосунків із близькими людьми) стереотипізуються як поняття, важливіші за гроші: «*Любов за гроші не купиши*» – почуття до рідних і коханих важливіші, ніж гроші.

Варто прокоментувати культурно-символічну природу стереотипної фразеоформули *Riches serve a wise man but command a fool* – *Розумна людина – господар грошам, а скупий – слуга*, де підкреслюється одна з домінантних портретних характеристик національного характеру англійців: їхня раціональність, прагматизм, які проявляються скрізь у поведінці цього етносу, зокрема, і в умінні поводитися з грошми, розумно ними користуватися.

Така поведінка зумовлена як релігійно-етичними нормами англійського суспільства, так і специфікою становлення їхніх торгівельно-економічних зв'язків як усередині країни, так і з іншими державами.

Хрестоматійною працею, де глибоко осмислено питання зв'язку між релігійно-етичними

1	Важкодоступність	Money doesn't grow on trees	Сума то сума (гроші), та до неї треба й ума.
2	Скороминучість	Money has wings	Гроші – вода, прийшла й пішла. Гроші приходять кроком, а тікають галопом.
3	Відсутність поваги	A poor man has no friends. Little purse is a heavy curse.	Як грошей нема – то й друзів катма.
4	Наявність благ	All things are obedient to money.	Дай судді гроші – будуть справи хороши. Гроші відмикають усі двері. Гроші в гамані, а помагають у біді. Гроші бережи – вони тебе й врятують. Гроші воюють, гроші торгують, а без грошей – горюють. У кого гроші є, тому руку всяк дає. Як копійка ведеться, то й добре живеться.
5	Акумуляція	Money begets (breeds, comes to) money	
6	Відсутність проблем	Little wealth, little care	
7	Наявність клопоту	A great fortune is a great slavery.	Гроші – турбота (брусок). Більше грошей – більше клопоту. Грошей немає, і клопоту немає. Гроші – що каміння, важко на душу лягають.. Грошей багачко, а щастя – мало. Через золото сльози ллються.

[8, с. 47; 10, с. 568]

принципами та формами економічної діяльності англійців, є робота Макса Вебера «Протестантська етика та дух капіталізму». Здійснений німецьким соціологом та економістом систематичний аналіз суспільства Нового часу продемонстрував становлення сучасного капіталізму шляхом упровадження в життя принципу раціональності, ідеї «покликання» та здатності цілком віддавати себе діяльності в межах своєї професії [2].

З XVI століття в Європі почався підйом буржуазії, чому посприяла протестантська доктрина. На думку М. Вебера, на початкових етапах розвитку капіталізму тенденція максимізувати прибуток стала результатом тенденції до накопичення надлишкових благ. М. Вебер показує також, що капіталізм – це вираження сучасного західного раціоналізму (феномена, тісно пов'язаного з Реформацією).

Зокрема, М. Вебер виявив специфічні для протестантизму світоглядні настанови та національну картину світу, згідно з якими людина є посланцем Бога, її повсякденна праця – це релігійний обов'язок та єдино можливий спосіб служіння Богу. Успіх та рентабельність у раціональній та систематичній праці є свідченням спасіння душі вірянина, а розширення справ та реінвестиції закладають засади мирського служіння Богові [2].

Що стосується Ж. Кальвіна, у своїх теоретичних поглядах він виходив з того, що у світі панує божественне приречення. Доля кожної людини визначена заздалегідь, і ніщо не може її змінити. Ж. Кальвін вважав, що ще у своєму земному житті людина здатна дізнатися про своє приречення. Визначальним показником вважався успіх у мирських справах. Звідси – прагнення домогтися найвищого успіху у своїй професії [1].

У священному плані Реформація заперечує принцип авторитету та ієрархії: протестанти визнавали тільки Євангеліє, і жодна духовна влада не могла стояти вище за нього. Жоден понтифік, жодна церква не може вважатися непогрішною – Христос їх такими не називав – а значить, кожен християнин має право сам, вільно, без огляду на духовних авторитетів, тлумачити Слово Боже. Крім індивідуалізму, протестантська теорія вільного тлумачення пов'язана й з іншим аспектом сучасності – з раціоналізмом. Індивід, що відкинув усякий контроль і всяку традицію, покладається винятково на розум (основу будь-якого судження), що відтепер стає мірилом будь-якої істини.

Під впливом Реформації утверджувалися нові якості людини: любов до праці, скром-

ність, чесність, добродійність, ініціатива, відповідальність, помірність, ощадливість, турбота про репутацію та розвинене почуття обов'язку, які сформували необхідний елемент у культурно-національному стереотипному портреті англійця: «раціонально дієва економна людина». У системі цінностей, покладених в основу формування англійської креативно-реформаторської діяльності, інновацій та активності, раціональність посідає пріоритетне місце. При цьому раціональність як певний тип ставлення до світу не обмежується пізнавальною діяльністю, вона передбачає й раціоналізацію реальної практичної діяльності, раціональну дію щодо реальності, яка оточує людину, з метою її перетворення, панування та водночас маніпуляції.

Отже, історична унікальність протестантської етики, яка постала духовною передумовою капіталістичного підприємництва, полягає в тому, що вона створила специфічні ціннісні орієнтації на безкінечне інвестування, розвиток виробництва та постійне нарощування капіталу, етично легітимізувала багатство та матеріальний прибуток.

Стереотипи образної й асоціативної свідомості англійців підтверджують думку про те, що «треба наполегливо працювати, щоб заробити гроші»: *Money doesn't grow on trees; If you don't speculate, you can't accumulate; If you won't work, you shan't eat*; «треба бути заощадливим, щоб мати гроші»: *A penny saved is the penny earned*; «людина з грошима – завжди шанована»: *Money makes a man*.

У англійців розповсюджене шанобливе ставлення до людини саме з матеріальним достатком і негативне – до злиднів: *Poor man has no friends* – Бідна людина не має друзів; *When poverty comes in at the door, love flies out of the window*. – Коли бідність підходить до дверей, любов вилітає у вікно.

На головному місці в житті стоїть комерція, справа: *Business is business; Business before pleasure*. – Спочатку справа.

Етимологічно лексема *business* походить від давньоанглійського *bisig* – зайнятість, справа, діло, професія [9]. Але при цій неприборканій пристрасті до збагачення англійці зовсім не скупий (*Money is a good servant, but a bad master* – Гроші – чудовий слуга, але поганий хазяїн; потрібно володіти собою і не піддаватися владі грошей), навіть схильний до марнотратства: любить жити з великим комфортом і на широку ногу: *Money burns a hole in the pocket* – Гроші пропалюють кишеню.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи спостереження за культурно-символічними й мотиваційними факторами стереотипізації уявлень англійців і українців про гроші, можемо зробити висновки, що ці уявлення марковані релігійно-етичними принципами, національними традиціями й соціальними факторами. В англійській культурі мотиваторами таких стереотипів є власна справа / бізнес (праця), влада, сила, матеріальне благополуччя; в українській культурі – духовно-фізіологічні блага: друзі, здоров'я, праця заради праці та праця як протиставлення лінії для того, щоб також мати добробут тощо. Тим не менше, незважаючи на ці відмінності, чимало стереотипних уявлень обох етносів про гроші й працю є спільними: швидке зникнення грошей, клопіт через гроші, влада, яку дають гроші тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бучило Н. Философия / Н. Бучило, О. Чумаков. – [4-е изд.]. – СПб. : «Питер», 2004. – 433 с.
2. Вебер М. Избранные произведения; [пер.с нем.] / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Ергунова А. Отношение русских и англичан к деньгам в пословицах / А. Ергунова, К. Русяева // Гуманитарные научные исследования, 2014. – № 9. – С. 48–56.
5. Митрополит Іларіон (проф., д-р Іван Огієнко). Етимологічно-семантичний словник української мови : в 4 т. / Митрополит Іларіон. – Канада : Вінніпег (Накладом тов-ва «Волинь»), 1995.
6. Крысько В. Этническая психология / В. Крысько. – М. : «Академия», 2008. – 320 с.
7. Яковлева А. Сучасний тлумачний словник української мови / А. Яковлева, Т. Афонська; [під ред. С. Ломакович]. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 672 с.
8. Українські приказки, прислів'я і таке інше : [зб. Опанаса Марковича й ін.] / [упоряд. М. Номис]. – К. : Либідь, 2003. – 352 с.
9. Chambers Dictionary of Idioms. – Chambers, 1996. – 416 p.
10. Farlex Dictionary of Idioms. – Farlex, 2015. – 1540 p.
11. Harper D. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com/>.
12. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / [ed. by A. Hornby]. – Oxford University Press, 2005. – 1780 p.

УДК 81-11

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ КОНЦЕПТУ ВІРА В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ

Яницька О.М., викладач
кафедри практики німецької та французької мов
Рівненський державний гуманітарний університет

У статті проаналізовано лінгвокультурологічні методи та прийоми аналізу концепту ВІРА в англійській, українській та французькій мовах, описано важливість лінгвокультурології в сучасній лінгвістичній парадигмі та співвідношення мови й культури на матеріалі концепту ВІРА. Робиться висновок про те, що запропонований комплексний лінгвокультурологічний аналіз дає змогу отримати найбільш повний опис концепту.

Ключові слова: лінгвокультурологія, концепт, культура, ментальність, стереотип.

В статье проанализированы лингвокультурологические методы, принципы и приемы анализа концепта ВЕРА в английском, украинском и французском языках, описана важность лингвокультурологии в современной лингвистической парадигме, соотношение языка и культуры на материале концепта ВЕРА. Делается вывод о том, что предложенный комплексный анализ позволяет получить наиболее полное описание концепта.

Ключевые слова: лингвокультурология, концепт, культура, ментальность, стереотип.

Ianytska O.M. CULTURAL AND LINGUISTIC ASPECTS OF ANALYSIS OF THE CONCEPT OF FAITH IN THE ENGLISH, UKRAINIAN AND FRENCH LANGUAGE

The article touches upon cultural and linguistic methods, principles and approaches to the analysis of the concept FAITH in English, Ukrainian and French, describes the importance of cultural linguistics in modern linguistic paradigm and the relationship between language and culture on the basis of concept FAITH. It is concluded that the proposed comprehensive analysis allows to get the most complete description of the concept.

Key words: cultural linguistics, concept, culture, mentality, stereotype.

Постановка проблеми. Стаття присвячена лінгвокультурологічному аналізу концепту ВІРА на матеріалі англійської, французької та української мов. Мова є засобом накопичення й зберігання важливої культурної інформації. Для сучасного носія мови така інформація є імпліцитною, прихованою віковими трансформаціями, може бути досліджена опосередковано. Лінгвокультурологічний аналіз визначає та описує закладену в мовних знаках культурну інформацію. У нашому дослідженні нас цікавитимуть методи, прийоми та принципи цього підходу, що можуть бути використані для дослідження концепту ВІРА в англійській, українській та французькій мовних картинах світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, якими займається лінгвокультурологія, не нові. У різні періоди їх вирішували В. Гумбольдт і Ф.І. Буслаєв, О.О. Потєбня й О.М. Афанасьєв, Е. Сепір, М.І. Толстой, В.М. Телія і Ю.С. Степанов, Н.Д. Арутюнова й В.В. Воробйов. Саме вони висунули постулат про те, що мова – це й знаряддя культури, і її частина, і умова її існування. На цьому постулаті ґрунтується лінгвокультурологія. На сучасному етапі вивченням лінгвокультурології займаються дослідники різних

зарубіжних і вітчизняних лінгвістичних шкіл, зокрема, лінгвістичні школи університетів Кембриджу, Оксфорду, Сорбонни та ін.

Постановка завдання. Предметом нашого аналізу є концепт ВІРА в англійській, французькій та українській мовах. Мета статті – описати методи, прийоми та принципи лінгвокультурологічного аналізу концепту ВІРА на матеріалі англійської, французької та української мов. **Завдання статті:**

- розглянути лінгвокультурологічний підхід до дослідження концепту;
- описати основні дослідницькі методи та прийоми в межах зазначеного підходу;
- визначити методіку лінгвокультурологічного аналізу концепту ВІРА для виявлення його сутнісних характеристик на матеріалі англійської, української та французької мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура – це одне з фундаментальних понять соціально-гуманітарного пізнання [7]. Науковці визначають багато підходів до розуміння та визначення культури. В.М.Телія [7, с. 11] вважає, що об'єктом лінгвокультурології є не лише суто національна культурна інформація, але й загальнолюдська, наприклад, закодована в Біблії, тобто універсальній, властивій різним культурам. Бачення

світу носієм мови формується не на основі певної трансформації власних думок та переживань, а на основі зафіксованого в поняттях мови досвіду його мовних предків, що закріплені у міфах та архетипах. Мова не просто описує, виражає й називає те, що є в культурі, але й сама розвивається в культурі. Взаємодію мови й культури вивчає лінгвокультурологія. Дослідник Фарсад Шаріфіан вважає, що мова є основним засобом для кодування й передачі культурних концептуалізацій, виступає в якості банку пам'яті для культурних концептуалізацій певної культурної групи [17, с. 5].

Як і кожна наука, лінгвокультурологія володіє своєю методологічною базою. Методи лінгвокультурології [7] – це сукупність аналітичних прийомів, операцій і процедур, що використовуються при аналізі взаємозв'язку мови й культури. Оскільки лінгвокультурологія – інтегративна область знання, що вбирає в себе результати дослідження в культурології й мовознавстві, етнолінгвістиці й культурній антропології, тут застосовується комплекс пізнавальних методів і установок, що групуються навколо смислового центру «Мова й культура». У процесі нашого лінгвокультурологічного дослідження методи культурології й лінгвістики використовуватимуться вибірково.

Вплив культури народу на характер нормативно-стилістичного устрою має досить опосередкований, хоча й глибокий характер, порівняно з впливом культури на словник, який є її дзеркалом. Важливими поняттями лінгвокультурології є ментальність та стереотип. Ментальність – світогляд у категоріях і формах рідної мови, які сполучають інтелектуальні, духовні й вольові якості національного характеру в типових його проявах. Одиницею ментальності визнається концепт цієї культури [1].

Згідно з А.Я. Гуревичем [7, с. 48] ментальність – це спосіб бачення світу; вона зовсім не ідентична ідеології, що має справу з продуманими системами думок. Ментальність – не філософські, наукові або естетичні системи, а той рівень суспільної свідомості, на якому думка не відривається від емоцій, від латентних звичок і прийомів свідомості. Отже, ментальність – той незримий мінімум духовного єднання людей, без якого неможлива організація будь-якого суспільства. Ментальність народу актуалізується в найбільш важливих культурних концептах мови. Лінгвокультурологічний аналіз концепту ВІРА дасть змогу дослідити ментальність носіїв англійської, української та французької мов.

На сучасному етапі лінгвокультурологія має у своєму арсеналі декілька напрямів, основною ціллю яких є вивчення способів, якими мова утілює, зберігає й транслює культуру. Лінгвокультурологія визначає, яким чином культура бере участь в утворенні мовних концептів, до якої частини значення мовного знака прикріплюється культурний зміст, чи усвідомлюється цей зміст тим, хто говорить і слухає, і як він впливає на мовні стратегії; чи існує культурно-мовна компетенція носія мови, тобто природне володіння не лише процесами створення й сприйняття мови, але й володіння установками культури і т. д.

Важливим аспектом у дослідженні лінгвокультурного аналізу концепту є стереотип. Етнокультурні стереотипи – це узагальнене уявлення про типові риси, що характеризують будь-який народ. Вважаємо мовним стереотипом не лише судження або декілька суджень, але й будь-яке стійке вираження, що складається з декількох слів, наприклад, стійке порівняння, кліше і т. д. Уживання таких стереотипів полегшує й спрощує спілкування, економлячи сили комунікантів. Одиниця мови – слово – є лише сигналом, функція якого – пробудити людську свідомість, торкнутися в ній певних концептів, готових відгукнутися на цей сигнал [7]. Пошук методологічних прийомів лінгвокультурології здійснюється шляхом використання елементів концептології, герменевтики й загальної філології.

Для лінгвокультурологічного дослідження концепту ВІРА доцільно виділити декілька методів лінгвокультурології.

1. Діахронічний метод, що ґрунтується на порівняльному аналізі різних лінгвокультурних одиниць у часі. У контексті нашого дослідження маємо на увазі етимологічний аналіз концепту ВІРА в англійській, французькій та українській мовах. Для цього використаємо відомості етимологічних словників англійської, української та французької мов (Ayto J. *“Word Origins. The Hidden Histories of English Words from A to Z”*, Рудницький Я.Б. *«Етимологічний словник української мови»*, О.С. Мельничук *«Етимологічний словник української мови : у 7 т.»*, Dauzat Albert, Dubois Jean, Mitterand Henri. *“Le Nouveau Dictionnaire Etymologique et Historique”*, електронні етимологічні словники англійської та французької мов).

2. Синхронічний метод, що порівнює одночасно існуючі лінгвокультурні одиниці.

3. Структурно-функціональний метод, що припускає розділення об'єкта культури на частини й виявлення зв'язків між частинами.

4. Типологічний метод, призначений для виявлення типологічної близькості різних лінгвокультурних одиниць історико-культурного процесу.

5. Порівняльно-історичний метод, в основі якого лежить порівняння самотніх лінгвокультурних одиниць в часі й проникнення в їхню суть [1, с. 29].

До загальних методів можна додати також специфічно лінгвокультурологічні методи. Відомості корпусного аналізу та порівняння двомовних словників дозволили довести, що способи об'єктивації концепту, що рухаються по герменевтичному колу, забезпечують лінгвокультурологові можливість створення мовного й мисленнєвого портрета пізнання дійсності. Наприклад, в англійській мові ключовими лексемами – номінантами концепту виступають FAITH, BELIEF, TRUST, CONFIDENCE, у французькій мові – FOI, CROYANCE, CONFIANCE, CONSCIENCE, а в українській мові – ВІРА та ДОВІРА. У мові відбувається лінгвокогнітивний відбір й інтерпретація окремих значимих для культури одиниць і їхнє знакове кодування в семантичній структурі слова.

При лінгвокультурологічному аналізі концептів доцільно комплексно використовувати різні прийоми. Для нашого дослідження визначаємо такі специфічні прийоми:

– аналіз значення за словниковими дефініціями та словниками синонімів (використаємо аналіз тлумачних словників англійської мови (Cambridge and Oxford), французьких словників (Lagousse et le Robert), словників української мови (В.Т. Бусел «*Великий тлумачний словник української мови*»), словників синонімів: *The Oxford Thesaurus An A-Z Dictionary of Synonyms*, *Dominique le Fur Dictionnaire des synonymes, nuances et contraires*, *Практичний словник синонімів української мови* та ін.);

– етимологічний аналіз;

– методики вивчення концепту через лексико-граматичне поле лексеми, що його репрезентує [1, с. 30].

Для доповнення аналізу в нашому дослідженні й порівняння лінгвокультурологічних досліджень ми намагатимемося використовувати такі методи й подаємо їх у співвідношенні з принципами:

1) порівняльно-функціональний метод співвідноситься з принципом функціоналізму;

2) системно-структурний метод співвідноситься із системно-семантичним принципом;

3) метод концептуального аналізу співвідноситься з принципом експланаторності;

4) описовий метод співвідноситься із синхронічно-діахронічним принципом;

5) метод компонентного аналізу співвідноситься з комплексним принципом й інтерлінгвістичними принципами;

6) контрастивний метод – аналіз співвідноситься з принципом інакшості;

7) метод семантичного лінгвокультурологічного поля співвідноситься з семасіолого-ономасіологічним, системно-семантичним, власне лінгвокультурологічними принципами [1; 2].

Оскільки лінгвокультурологія є комплексною дисципліною, що має інтегральний, міждисциплінарний характер, методи, перелічені вище, доцільно використати у взаємодії, оскільки вони взаємодоповнюють, взаємопроникають і взаємообумовлюють один одного.

Лінгвокультурний підхід припускає вивчення специфіки національної концептосфери від культури до свідомості. На думку А.В. Костіна, лінгвокультурологічний підхід спирається на ідею про кумулятивну (накопичувальну) функцію мови, завдяки якій у ній утілюється, зберігається й передається досвід народу, його бачення світу й світовідчуття. Згідно з цією концепцією мова є універсальною формою первинної концептуалізації світу й раціоналізації людського досвіду, виразником і хранителем несвідомого стихійного знання про світ, історичною пам'яттю про соціально значимі події в людському житті [6, с. 8].

Згідно з дослідженнями О.С. Кубрякової [5] концепт – це особливим способом структурований зміст акту свідомості, утілений у змістовній формі образу пізнаваного предмета. Це свого роду енграма (осад у пам'яті) подумки сформульованого образного змісту, колективний архетип культури, і в цьому своєму існуванні він є оперативною одиницею мислення. Дослідження структури концепту ВІРА необхідно проводити, урахувавши багатогранність цієї одиниці, порівняльно-історичний аспект аналізу. Більшість лінгвістів вважають понятійний компонент основною частиною концепту [4, с. 18; 10, с. 287–288], який відображений у лексичних значеннях мовних одиниць, що його репрезентують. Національно-культурний компонент визначається місцем концепту в національній

культури. Значення складова визначається місцем, яке займає ім'я концепту в лексико-граматичній системі конкретної мови, куди входять також етимологічні й асоціативні характеристики цього імені. Ціннісна складова співвідноситься з оцінкою предмета концептуалізації в етносвідомості й культурі [3; 9, с. 630]. З метою лінгвокультурологічного опису концепту ВІРА вважаємо доцільним досліджувати фонд фразеологізмів, оскільки вони є цінним джерелом відомостей про культуру й менталітет народу, у них зберігаються уявлення народу про міфи, звичаї, обряди, ритуали, звички, мораль, поведінку. Фразеологізми завжди опосередковано виражають переконання народу, суспільний устрій, ідеологію епохи.

Концепт ВІРА є надзвичайно важливим для лінгвокультурології, оскільки у французькій, українській та англійській мовах він набув символічного, еталонного, образно-метафоричного значення, зафіксований у міфах, легендах, ритуалах, обрядах, фольклорних і релігійних дискурсах, поетичних і прозаїчних художніх текстах, фразеологізмах і метафорах, символах і пареміях (прислів'ях і приказках) і т. д. Концепт ВІРА як лінгвокультурологічна одиниця одночасно належить декільком семіотичним системам: стереотип ритуалу входить до приказки, а потім перетворюється на фразеологізм, він утілюється й у міфах, і в приказках, й у фразеологізмах та ін. Концепт ВІРА в англійській, українській та французькій мовах – це ціннісно-культурний концепт, оскільки він є абстрактним поняттям, а культурна інформація прикріплюється до понятійного ядра.

Отже, аналіз концепту ВІРА будемо здійснювати в декілька послідовних етапів:

1) установлення **понятійного компонента концепту ВІРА** шляхом аналізу семантичної структури ключових лексем-номінантів в англійській (faith, trust, belief, confidence), українській (віра, довіра), французькій мові (foi, confiance, conscience, confidence). Для семантичної характеристики лексем спираємося на значення слів в англо-, україно- та франкомовних словниках і застосуємо прийом узагальнення дефініцій для формулювання загального значення слова на основі словникових відомостей;

2) опис **образного складника** концепту передбачає дослідження когнітивних метафор. Такий аналіз дасть змогу проаналізувати лексичну сполучуваність ключових слів досліджуваного концепту, які об'єкти-

вують наявні знання й асоціації у свідомості людини. Матеріалом на цьому етапі дослідження слугуватимуть метафори, текстові фрагменти, що містять споріднені лексеми концепту ВІРА в англійській, українській та французькій мовах. Мовленнєві смисли цих лексем виявляються за допомогою контекстуального аналізу, що розкриває специфіку образного складника концепту;

3) опис **ціннісного аспекту** досліджуваного концепту здійснюватиметься шляхом дослідження фразеологізмів, що об'єктивують концепт;

4) **дослідження вербальної реалізації концепту ВІРА** відбуватиметься шляхом лінгвокультурного аналізу текстів із метою виявлення метафоричних засобів вираження образної складової концепту ВІРА в англійській, французькій та українській мовах. Дискурс як конкретна комунікативна подія, що фіксується в письмових текстах і в усному мовленні, здійснювана в певному когнітивно й типологічно зумовленому комунікативному просторі [12, с. 14–16], може досліджуватися з позицій мікроаналізу, що спрямований на моделювання комунікативної події, тобто аналізу конкретного тексту чи його фрагмента [14, с. 25–26].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, підсумовуючи все сказане вище, можемо зробити висновки:

1) лінгвокультурологічний аналіз концепту ВІРА на матеріалі англійської, української та французької мов передбачає дослідження трьох складників: образного, понятійного та ціннісного; це дасть змогу найбільш повно розкрити й описати зміст концепту;

2) лінгвокультурологічний комплексний аналіз передбачає п'ять послідовних етапів дослідження концепту, на кожному з яких повинні застосовуватися різні методи та прийоми (етимологічний аналіз для опису діахронічного розвитку концепту, аналіз та уніфікація дефініцій, аналіз лексичної сполучуваності концепту, аналіз фразеологічної об'єктивації концепту, контекстуальний та дискурсивний аналіз);

3) у дослідженні доцільно використовувати різні методи та прийоми лінгвокультурологічного аналізу для найбільш повного опису концепту ВІРА в англійській, українській та французькій мовних картинах світу.

У перспективі залишається дослідження понятійного компонента концепту ВІРА, фразеологічної об'єктивації концепту та його дослідження в різних видах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка : [учебное пособие] / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Флинта, 2010. – 152 с.
2. Алимжанова Г.М. Сопоставительная лингвокультурология: взаимодействие языка, культуры и человека / Г.М. Алимжанова. – Алматы, 2010. – 300 с.
3. Воркачев С.Г. Методологические основания лингвоконцептологии / С.Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика. Вып. 3: Аспекты метакоммуникативной деятельности. – Воронеж, 2002. – С. 79–95.
4. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода / С.Х. Ляпин, В.И. Карасик // Концепты. Научные труды Центроконцепта. – Архангельск : Изд-во Поморского университета, 1997. Вып. 1. – С. 11–35.
5. Кубрякова Е.С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова память / Е.С. Кубрякова // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – С. 85–89.
6. Костин А.В. Способы концептуализации обиходно-бытовых понятий в разножанровых произведениях В.И. Даля (на материале концепта «вода») : автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Иваново, 2002. – 22 с.
7. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. Учебное пособие / В.А. Маслова. – Москва : Наследие, 1997. – 208 с.
8. Маслова В.А. Когнитивный и коммуникативный аспекты художественного текста : [монография] / В.А. Маслова. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2014. – 104 с.
9. Полужин М.М. О когнитивном и лингвокультурологическом изучении фразеологии / М.М. Полужин, Н.Ф. Венжинович // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: Сб. в честь Е.С. Кубряковой. М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 628–641.
10. Чернейко Л.О. Лингво-философский анализ абстрактного имени / Л.О. Чернейко. – М. : МГУ, 1997. – 320 с.
11. Чернявская В.Е. Дискурс как объект лингвистических исследований / В.Е. Чернявская // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. гос. ун-та экономики и финансов, 2001. – С. 11–21.
12. Шаклеин В.М. Лингвокультурология: традиции и инновации : [монография] / – М. : Флинта, 2012. – 301 с.
13. Шевченко І.С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [монографія] / І.С. Шевченко, Л.Р. Безугла, Є.В. Бондаренко та ін. – Харків : Константа, 2005. – 356 с.
14. Bührig Kristin, Thije Jan D. Beyond Misunderstanding. Linguistic analyses of intercultural communication. – Amsterdam, Philadelphia : Benjamins, 2006. – 339 p.
15. Dubois Jean, Giacomo Mathée, Guespin Louis, Marcellesi Christiane. Dictionnaire de linguistique Larousse, 2002. – 514 p.
16. Sharifian Farzad. Cultural Linguistics. Inaugural Professorial Lecture. – Melbourne : Monash University, 2011. – 10 p.
17. Smith, Edward E., and Medin, Douglas L. Categories and Concepts. Cambridge: Harvard University Press, 1981. – 320 p.

РЕЦЕНЗІЇ

**ALEXANDER POTEKIN. «RUSSKIY PACIENT»,
«KABALA», «IZGOY», «ЇЕЛОВЕК ОТМЕНЈАЕТСЈА», «ЈА»**

Kairzhanov Abay

Dr.Sc. Philology, Professor at the Chair of Turkic Language Studies,
Department of International Relations,
L. Gumilev Eurasian National University

Alexander Potemkin's creative work can be viewed from different literary perspectives. One particular feature of his multifaceted oeuvre is that it presents a literary anthology of a bipolar world that is strictly divided into the oligarchy and the poor masses. The author repeatedly points to the soullessness of the powers that be and their sycophants who engage in successful kowtowing and enjoy a life in clover at the financial feeding trough. His novels *The Russian Patient*, *The Bondage*, *The Outcast*, *The Abolition of Man*, and *My Self*, as well as other works, explore this bipolarity of contemporary Russian society in depth. His prose gives expression to specific social phenomena that are manifest in our rapidly changing reality. And most important, these specific phenomena form a leitmotif that is brought to fruition in semantic concepts. It is these concepts that build an invisible bridge to the creative work of Fyodor Dostoevsky and Friedrich Nietzsche. It is worth noting that the philosophy and psychology of Dostoevsky and Nietzsche can be felt in nearly all of Alexander Potemkin's books, but this philosophy and psychology articulate a particular literary feature of his creative work. Writer Alexander Potemkin most certainly possesses profound contemporary philosophical (James, Bergson, Proust, Losev, and others) and psychological knowledge combined with immense literary talent. An internal character appears, but he is represented due to desire, expectation, past reminiscences, and hopes for the future. This character represents a combination of what has been accumulated in the past and what is projected into the future. However, he may miss the moment, the present. And this moment has everything, the past and the future, required for experiencing enlightenment. The present moment is recognized as a naked, existential instant – it is the only possible spiritual life. This is why the poor, like Buddha and Christ, have the richest spiritual potential. So each person should strive

to pass through the thorns in search of their spiritual origin.

Alexander Potemkin's creative work has much in common both in style and spirit with the creative work of the great Russian philosophers of the end of the 19th-beginning of the 20th centuries, such as Vladimir Soloviev, Semyon Frank, and Nikolai Berdyaev. Another feature of Alexander Potemkin's creativity is that readers must take the time and reflection to digest it, as they would to read a scientific philosophical essay. It is the rare scientific philosophical publication that has such virtues, where strict philosophical reasoning decorates, like pearls, the fabric of the literary narration written in an entertaining Russian style. The author strictly adheres to the intentions of Friedrich Nietzsche in his creative work: "In three respects history belongs to the living person: it belongs to him as an active and striving person; it belongs to him as a person who preserves and reveres; it belongs to him as a suffering person in need of emancipation. This trinity of relationships," as Nietzsche writes, "corresponds to a trinity of methods for history, to the extent that one may make the distinctions, a *monumental* method, an *antiquarian* method, and a *critical* method. However, the problem to what degree living generally requires the services of history is one of the most important questions and concerns with respect to the health of a human being, a people, or a culture." (*On the Advantage and Disadvantage of History For Life*.) See, for example, "There could be no other destiny for the Russians. For we have always reveled in violence, either over ourselves or over someone else, but always over a fellow countryman. We are as used to humiliation as we are to bad weather. We are drawn to it by some dark irrational craving . . . this need to be and feel constantly abused. And it is not borne of hate toward the world, it is a projection of the national mentality. Russians are searching for themselves in the enigmas of their history." (*The Russian Patient*).

In terms of the latest linguistic techniques, Potemkin's context has a specific "horizon of expectation." It is this feature that defines Potemkin's prose as a philosophical work. Here it is appropriate to remind the reader of the French paraphrase, "Façon de parler," which reveals most precisely the hidden meaning of the text. In his review of Maxim Gorky's new novel *Foma Gordeev*, Anton Chekhov wrote that all the main protagonists had the same way of talking, they all spoke with a kind of ulterior motive, in understatement, as though they knew something, but were not letting on ... this is their façon de parler, talking round corners, tongue in cheek (end of February 1900).

So it turns out that the contemporary Russian has lost the dominating meanings of the Byzantine mentality imposed at the end of the 10th century (988). This process has been taking place most graphically in modern and, particularly, contemporary history, for Russia is geographically located between the West and the East. During the time of Muscovia, the country underwent self-isolation under the slogan of hegumen Philotheus of Pskov: "Moscow is the Third Rome." However, during the time of Ivan the Terrible, in order to preserve its sacral dogmatism and mentality, Russia rejected European absolutism and accepted the doctrine of eastern Turkic despotism, which was pleasant and customary for the soul of the ordinary Russian. It is precisely these thoughts that are the "horizon of expectation" in the thinking writer.

I would like to note still one more feature of Alexander Potemkin's creative work – his books are meant for the Russian-speaking intelligentsia, and not for the mass reader looking for popular books. Alexander Potemkin's books struggle with the cult of quasi-literary mediocrity, with the cowardly, but cruel misfit. Potemkin's literary heritage can be described as follows. Everything that is accessible to our understanding passes through the sieve of consciousness and, after latching on to a certain extent, becomes embodied in the creations made by human hands. Everyone knows that art requires sacrifice from the genuine artist of the word, the ability to sacrifice oneself for the sake of a single aim – this is a manifestation of the titanic will power that is most vibrantly and fully expressed in Potemkin's creative work. I think that only these kinds of books can build a foundation for the future mental shift in people's consciousness that will make it possible to overcome the entropy in our evolution. But this new mentality is already floating in the air and is manifested in the boldest relief in *The Russian*

Patient, "death has greater meaning than life" – this is the psychological resume – the capacity for sacrifice and the expansiveness of the Russian soul, no matter what misfortune descends on its poor head. What is more, we see an attempt to combine personal wretchedness and grandeur into a single whole. It is precisely in this contradiction that the mysterious Russian soul resides, as it is embodied in the images of Andrei and Anton Puzyrkov. Here we have an allegory – the struggle between the id and the ego.

The novel *The Bondage* explores the confessions of a drug addict who goes into raptures over his intoxicated id state. At this juncture, a certain doctor appears, who with one injection can change even the national mentality of the Russian, turning him either into a German, or a Jew, or even a Chinaman. In other words, the following "horizon of expectation" unfolds: in the near future, people might disappear, dissolve into the global melting pot of world civilization, thus losing their ethnic face, that is, the value references of their nation. And this takes place under the influence of hyper acculturation. The name of the novel is profoundly significant – everything depends on the caliber of life. Wealth does not play an important role, people will always be in the bondage of their life circumstances, they will either have to "move into a rail carriage for odd-job workers and travel along the Trans-Siberian railroad from Novosibirsk to Chita;" or "work as a seasonal cook in the taiga with a lumber team; or "return to [their] home village and, resigning to a despondent life, take to the bottle" (*The Bondage*).

The Outcast, the first book in a trilogy titled *The Thorns of Spirit*, tells of the life of Russian prince Iverov, who is a French aristocrat and financial genius in the world stock market. However, something is lacking for this successful respectable gentleman's passionate rebellious soul. The novel consists structurally of the following parts: the first describes Iverov's life in France, after which he suddenly leaves for Russia. The plot goes on to delve into the self-reflection of the main protagonist. He becomes immersed in contemplation and tries to understand what is going on in the world while engaging in self-absorption. He ponders on man's purpose and the meaning of life and heads off into cultural and anthropological quests related directly to his university years, when he studied in France. The problems of acculturation were the subject and target of the studies of famous scientists of Western civilization (Franz Boas, Margaret Mead, and others). These problems are studied in West European

universities, and our main protagonist knows and uses this technology in his considerations of particular phenomena of social life. So the emotional vulnerability and impeccable purity of the main protagonist's soul are similar to that of Dostoevsky's Prince Myshkin. His philosophical pursuits allow me to see intercepting parallels with Nikolai Berdyaev. The novel's leitmotif, in my opinion, is a kind of fracture of everyday life of the country's population and the cultural and anthropological crisis that has descended on Russian society. The meaning of life has been lost due to the influx of the surrogate mass culture of Western Europe, which has led to the emergence of a "new balance" (according to Gershkovich) in the cultural code of Russians. To put it in a nutshell, Alexander Potemkin's novel is devoted to a description of an outcast's emotional and spiritual searching, that is, we have a contemporary superfluous man, a kind of internal isolation of the mercantile merciless and hostile world that surrounds him.

In my opinion, Alexander Potemkin's novel *The Abolition of Man* is a human comedy of contemporary Russian society, as the author defines it himself. In structure, style, and approach, this book is close to the works of Honore de Balzac. Society is divided into two large groups – one is abandoned on the sidelines of life, these are the lowlife intellectuals, and the other is comprised of the satiated super rich, corrupt bureaucrats, sticky-fingered writers, business-like speculators, greedy politicians, visiting guest workers, and vagrants. Here we have the variegated gallery of prototypes that fill the novel.

The spiritual pursuits of the novel's characters are shown in real life and this portrayal has its roots in the best traditions of world literature.

Now for the short story *My Self*. This work fully reflects the classical scheme of Sigmund Freud – the Ego, Id, and Superego, all manifest in the internal world of Vasily Karamanov. He has been an orphan since childhood and in this suspended state encounters the cruel and despicable world. He is an introvert, constantly reflects on the cruel world around him, and tries to find an answer to why this superego, i.e. man's inherent essence, is so inferior. He tries to find a way to improve the ego in man and reduce the id to a minimum, thus adjusting and enhancing the current state of the superego in society. This is an eternal question, which, incidentally, was also addressed by Svyatoslav of Kiev in his *Izbornik* (Anthology) of 1076. Moreover, I would note that this short story also resonates to a certain extent with Friedrich Nietzsche's philosophical treatise *Thus Spoke Zarathustra*.

So, the literary works of Alexander Potemkin are multidimensional creations – they are reflective novels with psychological content and philosophical generalizations on the most urgent problems of Russian reality. I can assuredly say that an author has appeared in world literature who is penetratingly, with hope and love, pointing the way to reclaiming man's spirituality and opening up a new page in the philosophical and psychological vector of literary history. Knowing this, I confidently recommend Alexander Potemkin for the Nobel Prize in Literature.

НОТАТКИ

Наукове періодичне видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**

Випуск 6

Коректура • *А.В. Щербак*

Комп'ютерна верстка • *Н.С. Кузнєцова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 14,65
Замов. № 23/16. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.